תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על שופטים

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על שופטים

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-שופטים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 8
פרק א 18
פסוק א 18
פסוק ג 19
פסוק ד 19
פסוק ה 19
פסוק ו 20
פסוק ז 20
פסוק ח 20
פסוק ט 20
פסוק י 20
פסוק טז 21
פסוק יז 21
פסוק כא 22
פסוק כב 23
פסוק כז 23
פסוק כח 23
פסוק כט 24
פסוק ל 24
פסוק לא 24
פסוק לג 24
פסוק לד 24
פסוק לו 24
פרק ב 25
פסוק א 25
פסוק ד 25
פסוק ו 25
פסוק יא 26
פסוק יג 28
פסוק טז 29
פסוק כ 29
פסוק כג 30
פרק ג 30
פסוק א 30
פסוק ג 31
פסוק ז 31
פסוק יב 32
פסוק יג 32
פסוק כג 33
פסוק כז 33
פסוק לא 33
פרק ד 33
פסוק א 33
פסוק ד 34
פסוק ה 35
פסוק ו 36
פסוק ח 36
פסוק ט 37
פסוק י 37
פסוק יא 37
פסוק יב 38
פסוק יד 38
פסוק טו 39
פסוק יז 39
פסוק כב 40
פסוק כג 40
פרק ה 41
פסוק א 41
פסוק ב 41
פסוק ג 41
פסוק ד 41
פסוק ח 42

פסוק ט 43
פסוק י 43
פסוק יא 43
פסוק יב 43
פסוק יג 44
פסוק טו 45
פסוק יח 46
פסוק יט 46
פסוק כב 46
פסוק כג 47
פסוק כו 47
פסוק כז 47
פסוק כח 47
פסוק כט 48
פסוק לא 48
פרק ו 49
פסוק א 49
פסוק ה 50
פסוק ז 50
פסוק ט 51
פסוק יב 51
פסוק יז 53
פסוק יט 53
פסוק כא 54
פסוק כה 54
פסוק כז 55
פסוק לג 55
פסוק לה 55
פסוק לו 55
פרק ז 57
פסוק א 57
פסוק ה 59
פסוק ח 59
פסוק ט 59
פסוק יג 60
פסוק טז 61
פסוק יח 61
פסוק יט 61
פסוק כ 62
פסוק כב 62
פסוק כד 62
פסוק כה 62
פרק ח 62
פסוק א 62
פסוק ד 63
פסוק ו 63
פסוק ז 63
פסוק ח 64
פסוק יא 64
פסוק יד 64
פסוק יז 65
פסוק כ 66
פסוק כב 66
פסוק כד 67
פסוק כו 67
פסוק כח 68
פסוק לא 68
פסוק לב 68
פסוק לג 69
פרק ט 70
פסוק א 70
פסוק ג 70
פסוק ז 71
פסוק ח 71

פסוק י 71
פסוק יד 72
פסוק טז 74
פסוק יט 74
פסוק כב 74
פסוק כה 75
פסוק כו 75
פסוק ל 76
פסוק לד 76
פסוק מב 77
פסוק מו 77
פסוק מח 77
פסוק נ 77
פרק י 78
פסוק א 78
פסוק ד 78
פסוק ו 79
פסוק ז 80
פסוק ט 80
פסוק טז 81
פסוק יז 81
פרק יא 82
פסוק א 82
פסוק ה 82
פסוק ז 82
פסוק ח 82
פסוק ט 83
פסוק יב 83
פסוק יג 84
פסוק טו 84
פסוק יט 84
פסוק כח 86
פסוק כט 86
פסוק ל 86
פסוק לב 86
פסוק לו 87
פסוק לח 87
פרק יב 88
פסוק א 88
פסוק ד 89
פסוק ז 90
פסוק ח 90
פסוק יא 90
פרק יג 90
פסוק א 90
פסוק ב 91
פסוק ד 93
פסוק ו 93
פסוק ז 94
פסוק ח 94
פסוק י 94
פסוק יא 95
פסוק טו 95
פסוק טז 95
פסוק יז 96
פסוק יט 96
פסוק כא 97
פסוק כד 97
פסוק כה 97
פרק יד 98
פסוק א 98
פסוק ה 100
פסוק ז 100
פסוק ח 100

פסוק יד 101
פסוק טז 101
פסוק יז 101
פסוק יט 102
פסוק כ 103
פרק טו 103
פסוק א 103
פסוק ד 103
פסוק ו 103
פסוק ח 104
פסוק ט 104
פסוק יז 104
פסוק יח 105
פסוק כ 105
פרק טז 105
פסוק א 105
פסוק ד 105
פסוק ו 106
פסוק ח 106
פסוק ט 106
פסוק י 106
פסוק יב 106
פסוק טז 107
פסוק יז 107
פסוק יט 108
פסוק כב 108
פסוק כט 108
פרק יז 109
פסוק א 109
פסוק ב 113
פסוק ג 113
פסוק ה 114
פסוק ז 115
פסוק ח 115
פסוק יא 115
פרק יח 116
פסוק א 116
פסוק ב 116
פסוק ה 117
פסוק ז 117
פסוק יא 118
פסוק יג 118
פסוק כא 119
פרק יט 120
פסוק א 120
פסוק ב 122
פסוק ג 122
פסוק י 123
פסוק יד 123
פסוק כ 124
פסוק כא 124
פסוק כב 124
פרק כ 125
פסוק א 125
פסוק ג 126
פסוק ח 127
פסוק יב 128
פסוק יד 128
פסוק יח 132
פסוק יט 132
פסוק כב 133
פסוק כד 133
פסוק כט 137
פסוק ל 137

פסוק לט 137
פסוק מד 138
פסוק מז 138
פסוק מח 138
פרק כא 138
פסוק א 138
פסוק ב 140
פסוק ד 141
פסוק ה 141
פסוק ט 142
פסוק טז 144
פסוק כד 145

הקדמה

הקדמת אברבנאל לספר שופטים בעזרת עושה צדקה ומשפטים, אתחיל לפרש ספר שופטים.

אמר יצחק אברבנאל אחרי אשר הספר השני הזה יגיד עניני השופטים שקמו בישראל אחרי מות יהושע עד שנולד שמואל, ובספר הרביעי יבואו ענין המלכים אשר מלכו בישראל וביהודה, ראיתי אני לחקור בכאן אם שופטים ומלכים הם שמות נרדפים יאמרו על ענין אחד שוה ומתדמה? או הם שמות מתחלפים יאמרו על הנהגות שונות? ועם העיון הטוב מצאתי השופטים והמלכים ישתתפו בחמשה דברים יכללום, ויובדלו ויתחלפו גם כן בחמשה דברים אחרים:

השתוף הראשון הוא שהשופטים והמלכים הם ממונים על ידי ב"ד ויקבלום ישראל על עצמם. אם בשופטים אמר הכתוב (בספ' סי' ב' ט"ז) ויקם ה' שופטים וגו', וזה להיותם ממונים ע"פ ב"ד אשר רוח ה' דבר בם, ואם קבלת ישראל אותם מבואר, שכן הוא אומר בגדעון (סי' ח' כ"ב) משול בנו גם אתה וגו', וביפתח נאמר (סי' י"א ח') והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש ולקצין וגו'. ואין ספק שהשופטים היה מעירם ראשונה רוח ה' רוח עצה וגבורה, ובראות ישראל ששם ה' נקרא עליהם יבחרו בהם וימנו אותם לשופטים ע"פ ב"ד, ואמנם במלכים הדבר מבואר שאין מושחין אותם כי אם ב"ד הגדול והנביא, ומלבד זה היו העם ממליכים אותם, כמו שבא בענין שאול ודוד ושלמה זולתם, ושני הדברים האלה זכרה התורה באמרה (דברים י"ז ט"ו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, הנה שימת מלך הוא הקמתו מהעם, והבחירה האלהית היתה על ידי נביא באמצעות המשיחה:

השתוף השני הוא שהשופטים הנזכרים בספר הזה והמלכים, אלה ואלה היו ממונים על המלחמות לצאת ולבוא לפני העם וג"כ על דבר המשפט, ולזה נאמר בעתניאל בן קנז (בספ' סי' ג' י') ותהי עליו רוח השם וישפוט את ישראל ויצא במלחמה וגו', וכן יזכיר בשאר השופטים שהיו נלחמים מלחמות ה' ושהיו שופטים את ישראל. ועם היות שבקצת השופטים לא זכר ענין המלחמות כי אם ענין המשפט, כתולע, ויאיר, ואבצן, ואילון, ועבדון, ובקצתם זכר המלחמות ולא אמר ששפטו את ישראל, כגדעון ואבימלך בנו, הנה היה זה לפי שקצתם לא היו מתעסקים במלחמה ולא היתה מלחמה בימיהם ונתעסקו לבד במשפט, ומהם היה בהפך, אבל מנויים בשני הדברים היה יחד. ואמנם המלכים מבואר מעניניהם שתי הנהגות האלה, כמו שאמרו ישראל בשאלם מלך (שמואל א' ח' כ') ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו:

השתוף השלישי שהמלכים והשופטים כלם מכים ועונשים פעמים שלא בדין ושלא מן התורה כפי צורך השעה, ומפני זה היו שופטי ישראל עושין דברים שלא כמשפט וכהלכה להיותם להוראת שעה. הלא תראה שגדעון (בעבור שאנשי סוכות ואנשי פנואל לא נתנו לחם לאנשיו ברדפו אחרי זבח וצלמונע) (בספ' סי' ח' ו') דש את בשר אנשי סוכות בקוצי המדבר והרג את כל אנשי פנואל, ואין זה ע"פ התורה, גם יפתח בכעסו על בני אפרים לפי שאמרו (סי' י"ב ד' ה') פליטי אפרים אתם וגו', לכד את מעברות הירדן והיה אומר לכל איש אפרים העובר אמור נא שבולת והיה אוחז בהם וישחטם אל מעברות הירדן, האם היה זה כפי הדין? ולכן אמרו ז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין (פ"ו דף מ"ו ע"א) תניא ר' אליעזר אומר שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא כדין ושלא מן התורה, לא לעבור על דברי תורה כי אם לעשות סייג לתורה וכו', והביאו שם מעשים ועובדות מורות על זה. ואמנם המלכים הענין מבואר בהם, ולכן הרג דוד את האיש העמלקי, לפי שאמר שהרג את שאול, עם היות שאין הורגים במקום שאין עדים והתראה ואין אדם משים עצמו רשע. וכשספר נתן הנביא ענין האיש העשיר שלקח כבשת האיש הרש אמר דוד (שמואל ב' י"ב ה') חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת וגו', וכל זה לצורך שעה היה:

השתוף הרביעי הוא שכלם המלכים והשופטים ישתתפו במורא ובכבוד, והממרה את פיהם חייב מיתה. אם בענין השופט אמרה תורה (דברים י"ז י"ב) והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן או אל השופט ומת האיש ההוא וגו', ומזה הצד ג"כ העניש גדעון את אנשי פנואל ואת אנשי סוכות שזכרתי, לפי שדן אותם ממרים את פיו, והיו חייבים מיתה על עברם את מצותו. אמנם במלכים חז"ל דרשוהו ממה שנאמר ביהושע (יהושע א׳:י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת, ודרשו בפרק נגמר הדין (דף מ"ט ע"א) כל איש אשר ימרה את פיך יכול אף לדברי תורה? ת"ל רק חזק ואמץ, ולכן אמרו שהמקלל את המלך המלך רשאי להרגו, כמו שעשה דוד לשמעי בן גרא, כי הוא היה ממרה את פי המלך וחייב מיתה:

השתוף החמשי הוא סמיכות השופטים בזמן והמשכם זה אחר זה, כמו שמלכי ישראל ג"כ נמשכו זה אחר זה, וכמו שלא היה זמן שמלך אין בישראל מעת שהתחילו המלכים, ככה לדעתי כל ימי השופטים לא היה ישראל זמן מה בלי שופט, אם לא שבימיהם פעמים היו ישראל משועבדים לאויביהם ופעמים היו נושעים מהם, ולכן היו נכללים שנות השעבוד בתוך שנות השופטים, כמו שאבאר בג"ה. והיה זה כדי שמשנותם נדע ימות העולם שנות דור ודור, כי אין לנו דרך לדעת מספר השנים אשר עברו בין דבר

לדבר כי אם משנות השופטים והמלכים: ובואלה שמות רבה (פר' מ' דף קנ"ד ע"ד) אמרו שהראה הקב"ה למשה בהר סיני ספרו של אדם הראשון, שהיו כתובים בו כל הדורות שהיו עתידים להיות, דור דור ומנהיגיהם דור דור ומלכיהם וכו'. הנה השוו ענין המנהיגים והשופטים למלכים שכלם נמשכים זה אחר זה בהמשך הדורות, ומה שאמר בסוף זה הספר (בספ' סי' י"ז ו') בימים ההם אין מלך בישראל אפרשהו במקומו שאין הרצון שהיה ישראל בלא שופט, כי אם שלא היה השופט אז בקרב ישראל, כי הוא היה שמשון, ולא היה בימים ההם בישראל כי אם אסור בידי פלשתים, אלה הם החמשה שתופים אשר יכללו השופטים והמלכים כלם:

אמנם הבדליהם החמשה הם אלה שאזכור. ההבדל הראשון הוא שהמלכים בחירתם מהאל יתברך הוא ע"י משיחה, ובמשיחה ראוי שתדע ענינים חמשה. מי ימשח, ולמי ימשח, ובמה ימשח ואיך ימשח, ובאיזה מקום ימשח? וביאור זה מי ימשח? הוא הנביא לבד, כי אין כהן גדול ואדם אחר יוכל למשוח מלך כי אם הנביא, כשמואל שמשח את שאול ואת דוד, ונתן שמשח את שלמה, ואחיה שמשח את ירבעם. ולמי ימשח? הוא למלך שנבחר ראשונה. כשאול ודוד וירבעם ויהוא. ואין מושחין מלך בן מלך, לפי שכבר נמשח במשיחת אביו הראשון, אלא אם היה שם מחלוקת או קטטה בירושת המלכות, שאז מושחין בן המלך לסלק הספק, לפיכך משחו שלמה מפני אדוניהו, ומשחו יואש מפני עתליה, ויהואחז מפני יהויקים. ובמה ימשח? ביארו חז"ל (הוריות פ"ג י"א ע"ב ובכריתות פ"א דף ט"ז) שלמלכי בית דוד מושחין בשמן המשחה, והכלי אשר יהיה בו יקרא קרן, ולמלכי ישראל אין מושחין אלא בהיות שם מחלוקת, וגם אז לא ימשחו אותם אלא בשמן אפרסמון, ולזה נקרא הכלי אשר בו פך. ואיך ימשח? רוצה לומר צורת המשיחה, קבלו (שם דף י"ב ע"א) שהיו עושין צורת נזר במצח בין עיני המלך, ואחרי כן נותנין מהשמן על הראש, ומכאן בא מנהג המשיחה למלכי צרפת בשמן מיוחד קדש אשר להם בבית טעותם הנקרא שא"ן דיאוני"ש, ושאר מלכי אדום אינם נמשחים, אבל ישימו עטרת זהב על ראשם, וגם זה דמות העטרת אשר היה עושה מהשמן על מצחו בין עיניו: ואמנם באיזה מקום ימשח למלכי בית דוד שהם המלכים האמתיים, קבלו ז"ל שתהיה המשיחה בירושלים ועל המעין ומלכי ישראל אינם נמשחים בירושלים ולא על המעין כי אם בכל מקום אשר יהיה שם המחלוקת. הנה חמשת הענינים האלה נכללים במשיחה כמו שהביאו חז"ל במסכת הוריות ובמסכת כריתות, והיה כל זה במשיחה להיות אות עצמי ומיוחד בבחירת האל ית' במלך, ולכן קרא דוד את עצמו (שמואל ב' כ"ג א') משיח אלהי יעקב, ואמר (שם א' כ"ז א') כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, אמנם

השופטים אין בהם משיחה כלל, הוא ההבדל הראשון. ועוד ארחיב הדבור בשלימות רב בענין המשיחה בפרשה הראשונה בספר מלכים במשיחת שלמה:

ההבדל השני הוא שכח המלך ומנויו אינו בענין הדין ולשפוט בין איש ובין רעהו על פי התורה, אבל הוא לבד בתקון הקבוץ המדיני. להושיע את העם מאויביהם ולפסוק הדין בדברים כפי הוראת השעה וצורך העת לא בדרך דין צודק. ואמנם השופטים הם בחלוף זה, שמנויים בייחוד הוא לדון בין אדם לחברו ע"פ התורה, ושפטו את העם משפט צדק, הלא תראה שהתורה בפרשת שופטים צוה על הב"ד הקטן שבכל עיר ועיר, כמו שאמר (דברים ט"ז י"ח) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו', ובפרשת כי יפלא (שם) הזהיר על הב"ד הגדול (והם הסנהדרין אשר בירושלים) ועל השופט והוא הגדול שבכלם העומד במקום אדוננו משה בזמן שהיה עומד עם השבעים זקנים, ועליהם אמר (שם י"ז ט' - י"א) והגידו לך את דבר המשפט, ועשית ע"פ והדבר אשר יגידו לך וגו', ע"פ התורה אשר יורוך וגו'. הנה א"כ הנהגתם בעצם וראשונה ובייחוד היה לדון כפי המשפט הצודק ולזה נקראו שופטים. ואם מצינו שהשופטים הנזכרים בספר הזה היו יוצאים במלחמות, והיה מסור אליהם היכולת המוחלט לדון כפי הוראת שעה ושלא ע"פ התורה, לא היה זה אליהם במה שהם שופטים, כי אם לפי שלא היה בישראל עדיין מלך והיה להם כח השופט וכח המלך, וכבר נפל על זה הר' נסים ז"ל, ולזה פעמים ע"ד ההעברה נאמר בהם לשון מלכות, אמר (בספ' סי' ט"ו) וימליכו את אבימלך בשכם וגו', והוא היה שופט, ואמר (סי' י"ח א') בימים ההם אין מלך בישראל וגו'. וכבר העירו חז"ל למה אמרו ויהי בישורון מלך זה משה, שבמקום שאין מלך גדול הדור הרי הוא כמלך. הנה התבאר מזה שהשופט מנויו לבד בעצם וייחוד הוא לענין המשפט המסודר והצודק, ואם היה עובר מזה אינו במה שהוא שופט, כי אם בשיתן לו המלך מכחו לעשות או להעדר המלך שם, אמנם המלך אין מנויו בדבר המשפט הצודק, כי אם ללחום את המלחמות ולשפוט את הדברים כפי היכולת המוחלט להוראת שעה, ולכן אחז"ל (סנהדרין פ"ב י"ח ע"א) שמלכי ישראל לא דנין ולא דנין אותם ומפני זה היו בישראל שופט ומלך, והמלך יוכל לבטל משפט השופט ולא יתהפך זה, והוא ההבדל השני:

ההבדל השלישי הוא במצות שהמלך חייב בהם במה שהוא מלך שהשופט פטור מהם, אם שלא ירבה לו נשים, ואם שלא ירבה לו סוסים, ואם שכסף וזהב לא ירבה לו מאד, ואם שלא ישתכר מעשה שכרות, שנאמר (משלי ל"א א') אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין, ואם שיכתוב ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניח לו אביו, והחיובים האלה וזולתם שהזכירו חז"ל (סנהדרין פ"ב) במלכים, פטורים מהם השופטים. והסבה

בזה היא לפי שהם משועבדים למשפטי התורה מאד יותר מהמלכים, כמו שביארתי, ולזה הוצרכה התורה להזהיר את המלך שלא יטה אחרי התאוות ואחרי החמדה ואחרי הגאוה, והכריחו לכתוב ספר תורה לעצמו ושלא מלפניו, והתרה בו לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, וכל זה לבל יחשוב המלך שאינו משועבד למשפטי התורה ומצותיה אחרי שהוא מלך, אבל השופטים אינן צריכין לזה, להיותם משעובדים למשפטים והתורות, והם פטורים מזה ככל שאר ישראל והוא ההבדל השלישי:

ההבדל הרביעי הוא בדברים שהמלך זוכה בהם כפי התורה שאין השופט זוכה בהם. אם בעניני כבודו, שאין יושבים על כסאו, ואין רוכבין על סוסו, ואין משתמשין בשרביטו ולא בכל תשמישיו, ואין נושאין אלמנתו, אינו חולץ ולא מיבם ולא חולצין ולא מיבמין את אשתו, אסור לראותו ערום וכשהוא בבית המרחץ וכשהוא מסתפר, כל איש מישראל ואפילו נביא עומד לפניו משתחוה לו. הנה כל המעלות האלה זולתם שזכרו חז"ל (שם שם) המלך זוכה בהם ואין השופט זוכה בהם. ואם בתועלתו וקניניו כבר אחז"ל כל הכתוב בפרשת המלך המלך זוכה בו, ושם נאמר (שמואל א' ח' י"ד - ט"ז) זיתיכם וכרמיכם הטובים יקח וגו', וזרעיכם וכרמיכם יעשר וגו', ואף העבדים והשפחות בנים ובנות יקח, ובסוף אמר ואתם תהיו לו לעבדים, ובספר שמואל אחקור עליו: וקבלו חז"ל (ע' במיימוני פ"ד מהלכות מלכים) שיש רשות למלך ליטול מס מהעם לצרכיו או לצרכי המלחמה, וקוצב לו מכס, ואסור לברוח מלפרוע מס שלו, ויש לו לגזור שמי שיגנוב המכס יהרג וכל הרוגי המלך ממונם ונכסיהם למלך, וכל הארץ שכובש בעצמו הרי היא שלו, כל הדברים האלה וזולתם המלך זוכה בהם ואין השופט זוכה בהם, והוא ההבדל הרביעי:

ההבדל החמשי הוא שהמלך משנמשח זכה בכתר המלכות לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה היא לו, שנאמר (דברים י"ז כ') למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל, ובא בקבלה (הוריות פ"ג י"א ע"ב) שאם הניח בן קטן משמרין לו את המלכות עד שיגדל כמו שעשה יהוידע ליואש, וכל הקודם בנחלה קודם בירושת המלכות והבן הגדול קודם לבן הקטן, ואם מצינו שקרע השם את המלכות משאול ומשאר המלכים הרשעים היה זה בחטאם. אמנם השופטים לא היו יורשים שררותיהם לבניהם, כי היה הדבר מיוחד להם בפרט, כפי גבורתם והכנתם בחכמה וביראה. ועם היות שאמרו ישראל אל גדעון (בספ' סי' ח' כ"ב) משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך וגו' היה זה באהבתם אותו לא להיות מחוייבים עליו כפי הדין, ולכן היתה תשובתו

להם (שם כ"ג) לא אמשול אני בכם ולא ימשולו בני בכם ה' ימשול בכם, וגם הם חזרו מזה ולא המליכו לבניו. והנה התבאר מזה שהשופטים אין ענייניהם כענין המלכים, עם היות שהשופטים הנזכרים בזה הספר (להעדר המלכים) היה כחם כח השופטים וכח המלכים. ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אזכור בראשי דברים כל השופטים הנזכרים בספר הזה אחד לאחד, ומאיזה שבט היה וכמה שנים שפט את ישראל. ועוד תראה ספוריהם בשלימות בפרשיות:

השופט הראשון עתניאל בן קנז למטה יהודה, וישפוט את ישראל ארבעים שנה:

השופט השני אהוד בן גרא למטה בנימין, וישפוט את ישראל שמונים שנה:

השופט השלישי שמגר בן ענת וידמה שהיה כהן, וישפוט את ישראל לדעת חז"ל (עיין קבלת הראב"ד) שנה אחת:

השופט הרביעי ברק בן אבינועם למטה נפתלי ודבורה אשה נביאה, והם שפטו את ישראל מ' שנה:

השופט החמשי גדעון בן יואש למטה מנשה, וישפוט את ישראל ארבעים שנה:

השופט הששי אבימלך בנו בן פלגשו, וישפוט את ישראל שלשה שנים:

השופט השביעי תולע בן פואה למטה ישששכר, וישפוט את ישראל עשרים ושלש שנים:

השופט השמיני יאיר הגלעדי למטה מנשה, וישפוט את ישראל שנים ועשרים שנה:

השופט התשיעי יפתח הגלעדי למטה מנשה, וישפוט את ישראל ששה שנים:

השופט העשירי אבצן מבית לחם, ואמרו חז"ל (ב"ב פ"ה דף צ"א ע"א) שהיה בועז למטה יהודה, וישפוט את ישראל שבע שנים:

השופט האחד עשר אילון למטה זבולון, וישפוט את ישראל עשר שנים:

השופט השנים עשר עבדון בן הלל למטה אפרים, וישפוט את ישראל שמונה שנים:

השופט השלוש עשרה שמשון למטה דן, וישפוט את ישראל עשרים שנה.

ומלבד השופטים האלה עוד היו בישראל שני שופטים אחרים, עלי הכהן ששפט את ישראל ארבעים שנה, ושמואל הנביא שלא נזכרו בכתוב השנים ששפט את ישראל, ואני אחקור עליו בספרו, והיה א"כ כל שופטי ישראל בכלל חמש עשרה. והנה יספר הכתוב ששנים עשר מהם מתו מיתה טבעית ביד השם, והשלשה הנשארים מתו מיתה מקרית, ששלשתם המיתו עצמם לא שימיתם אדם, והם אבימלך שבהלחמו עם בני תבץ (בספ' סי' ט' נ"ג - נ"ד) השליך אשה עליו מן המגדל פלח רכב ותרץ את גלגלתו, וקרא אז לנער נושא כליו שלף חרבך ומותתני וידקרהו נערו וימת, ושמשון שבהיותו בידי פלשתים (שם ט"ז) אחז בעמודי הבית ויפול הבית על הסרנים ועל עם פלשתים ומת שם עמהם ידיו רב לו, ועלי הכהן שבהיותו יושב על הכסא (שמואל א' ד' י"ח) כששמע שנשבה

ארון האלהים על ידי פלשתים נפל מעל הכסא אחרונית ותשבר מפרקתו וימת. וזכור תזכור ג"כ שלא היה בכל השופטים האלה איש ריב ואיש מדון לאלהים ולא עובד ע"ז, וכלם היו אנשים צדיקים וטובים, זולתי אבימלך שהרג אחיו להשתרר על ישראל, וגם זה עשה קודם היותו שופט. ועוד תדע שלא היו בימי השופטים אשר בספר הזה כי אם שלשה נביאים, האיש האלהים שזכר ואז"ל שהיה פנחס וגדעון שהיה נביא (כמו שאוכיח במקומו) ודבורה אשה נביאה. הט אזניך ובספר רביעי ב"ה אודיעך כמה ממלכי ישראל ויהודה היו רעים וחטאים לה' מאד, וכמה מהם מתו מיתה מקרית בידי אויביהם, עם היות ביניהם נביאים הרבה. ובעבור שאני יחסתי השופטים האלה איש על שבטו, ונמצאו בזה לחז"ל דברים מסופקים, ראיתי להעריך פה עליהם, ואומר שבמסכת סוכה (דף כ"ז ע"ב) בפרק הישן תחת המטה העירו על זה: ת"ר מעשה בר' אליעזר ששבת בסוכתו של רבי יוחנן בר אלעאי בקסרי ואמרי לה בקיסרין, הגיע חמה לסוכתן לתוכה, אמר ליה מהו שאפרוש עליה סדין? אמר ליה אין לך שבט ושבט שלא העמידו ממנו שופט, הגיע חמה לחצי סוכה, א"ל מהו שאפרוש עליה סדין? א"ל אין לך שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים, שבט יהודה ושבט בנימין העמידו מלכים על פי הנביאים ע"כ. ופירש רש"י שם ז"ל, אין לך כל שבט ושבט וכו', השיאו לדבר אחר, כדקאמר לקמן שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו. שלא העמיד שופט מושיע את ישראל, אותן שהיו מימות יהושע עד שנולד שמואל שמשח שאול למלך, יהושע מאפרים, אהוד מבנימין, גדעון ממנשה, הרי מבני רחל. שמשון מדן, ברק מקדש מנפתלי, הרי מבני בלהה. אבצן זה בועז מיהודה, עלי מלוי, תולע מיששכר, אילון זבולני הרי אלו מפורשין, אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן, ומשמעון וגד ואשר לא מצאתי מפורש ע"כ. ואפלא מהרב איך נסתפק בעתניאל בן קנז מאיזה שבט היה? כי הוא היה אחי כלב ומשבט יהודה היו שניהם, והנה נסמך הרב בזה על דעת הדרש (סוטה פ"א דף י"א ע"ב) שאמרו שהיה עתניאל אחיו של כלב בן אמו ולא היה בן אביו, כי היה כלב בן יפונה ועתניאל היה בן קנז. אבל כפי הפשט כבר הסכימו כל המפרשים שהיה קנז אבי אביהם והיו מתיחסים אליו, ולכן נקרא ג"כ כלב בן יפונה הקניזי, ושניהם אחים היו, והלא אב אחד להם, וא"כ עתניאל משבט יהודה היה. ואמנם יאיר הגלעדי ויפתח הגלעדי מפאת ארצם ידענו שהיו ממטה מנשה כי ארץ הגלעד נתנה לחצי שבט המנשה בנחלה, וכמו שהרב עצמו גזר שהיה גדעון וברק מנפתלי בעבור היות ארצותם מנחלת השבטים ההם, כי היה ברק מקדש נפתלי, והיה גדעון מאביעזר שהיה בנחלת מנשה, באותו דרך עצמו ראוי שנגזור ביאיר ויפתח, אחרי היותם מגלעד שהם משבט

מנשה. וכן כתב הרב בפירושו לספר מלכים שאין דרך לדעת שבטיהם כי אם מפאת ארצותם. ואמנם שמגר בן ענת אמרתי אני שהיה כהן לפי שנתיחס על ענת עיר הכהנים או אבי אביהם, וכמו שאמר בירמיהו (א' א') מן הכהנים אשר בענתות, ושלמה המלך אמר אל אביתר (מלכים א' ב' כ"ה) ענתות לך על שדך וגו', כי היו הכהנים נקראים ענתות וכן ענת, אולי היה על שם אביהם או על שם עירם. ואמנם עבדון בן הלל הפרעתוני אמרתי שהיה משבט אפרים, וההכרח אשר לזה אצלי והראיה המורה עליו היא שאמר הכתוב (בספ' סי' י"ב ט"ו) שנקבר בפרעתון בארץ אפרים, והנה א"כ פרעתון היה מארץ אפרים ועבדון נקרא פרעותני, והוא המורה שהיה משבט אפרים ומארצו. הנה אם כן כפי פשט הכתובים ידענו השופטים האלה כל אחד מאיזה שבט היה, והם כפי מה שזכרתי בזכרונם, ולא ידעתי למה נסתפק בו הרב. ואמנם מה שנסתפק במאמר החכם שלא היה שבט ושבט בישראל שלא העמידו ממנו שופט, למה שלא מצא משמעון וגד ואשר שופטים, צדקו בזה דברי הרב, אבל משבט ראובן לא מצינו גם כן שופט ולא התעורר אליו הרב:

ואחשוב שכאשר ר' יוחנן שאל לר' אליעזר בהיותו בסוכה מהו שאפרוש עליה סדין? ור' אליעזר לא ראה להשיבו כענין והשיאו לדבר אחר (כמו שפירש רש"י) למה שלא הופשטה לו התשובה ע"פ הדין, לא היתה מאמרו על הדיוק באמרו אין לך כל שבט ושבט, לפי שהיה דבורו בלתי מכוון בעצמו והיתה גזרתו על הרוב, והדברים אשר לא יבואו להדרש על עצמם כבר יאמרו על דרך ההעברה ויקרה בהם פעמים הסתירה מהסבה שזכר הרב המורה בהקדמת ספרו. ואולי נאמר שהיה מקובל אצל ר' אליעזר שהיו שמגר ויאיר ויפתח ועבדון מהשבטים ההם שלא מצאנו מהם שופטים, שהם ראובן שמעון גד ואשר, עם היותם דרים בארצות לא להם, ואם זה קבלה לר' אליעזר נקבל (וכמו שאמרו עליו שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו) אבל הכתוב לא זכרו. וכפי פשוטו היו השופטים מהשבטים אשר יחסתי אותם בזכרונם הנה, ואין בזה נפתל ועקש כי האמת יורה דרכו, והקרוב אלי שר' אליעזר לא דבר מהשופטים אשר חשב הרב שהם המושיעים לישראל אותם שהיו מימות יהושע עד שנולד שמואל, כי אם מהשופטים אשר היו בלשכת הגזית עם הסנהדרין, וכבר ידעת שהיה בירושלים במקדש ב"ד הגדול, והוא הנקרא סנהדרי גדולה, ומנינם שבעים ואחד, והגדול בחכמה שבכולם היו מושיבין אותו ראש עליהם דוגמת בית דין של משה רבנו ע"ה, שנ' (במדבר י"א ט"ז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו', והתיצבו שם עמך, והיה אותו ראש במקום משה, והתורה קרא הנשיא ראש הישיבה ההיא שופט, שנ' (דברים י"ז ט') ובאת אל הכהנים הלוים ואל

השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך וגו', ומהשופט ההוא דבר ר' אליעזר באמרו אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמידו ממנו שופט, כלומר שבהיות בית המקדש קיים והב"ד הגדול שם נמצאו ראשי הישיבות שקרא התורה שופט שהיו מכל השבטים, ולזה אמר שופט בלשון יחיד, שאחד מהם לבד הגדול שבכלם היה נקרא שופט: ועם מה שפירשתי בזה יצאנו מהספקות אשר התחייבו למה שפירש בו רש"י: ואחרי הצעת הכללים האלה אבוא לפירוש הספר הזה כפי הדרך אשר דרכתי בספר יהושע וזה החלי לעשות. והנה שערתי בספר השני הזה כפי דרושיו וספוריו שתים עשרה פרשיות וזה פרטן:

הפרשה הראשונה תספר המלחמות שעשו השבטים כל אחד בעצמו אחרי מות יהושע ומה שכבשו אחריו מהארץ ומה שנשארה מהכבוש. תחלת הפרשה ויהי אחרי מות יהושע עד ויעשו בני ישראל הרע וגו':

הפרשה השניה תספר בדרך כלל איך עזבו בני ישראל את ה' פעמים רבות ומה שבא עליהם מהעונש, ובפרט מה שעשו כאשר הקים השם לשופט עתניאל בן קנז. תחלת הפרשה ויעשו בני ישראל את הרע וגו' עד ודבורה אשה נביאה וגו':

הפרשה השלישית בנבואת דבורה ומלחמת ברק עם סיסרא ותשועת ה' שהושיעם ונתן אויביהם לחרב, והשירה שעשתה דבורה על אותה תשועה. תחלת הפרשה ודבורה אשה נביאה, עד ויעשו בני ישראל וגו':

הפרשה הרביעית בעניני גדעון קודם מלחמותיו, ר"ל במה שדבר אליו המלאך ובמה שעשה במזבח הבעל ובנסי הגזה אשר נעשו אליו. תחלת הפרשה ויעשו בני ישראל וגו', עד וישכם ירובעל וגו':

הפרשה החמשית במלחמות גדעון עם המדינים, ובמה שעשה לשרי סכות ולאנשי פנואל והתשועות העצומות שבאו על ידו עד יום מותו. תחלת הפרשה וישכם ירובעל, עד ויהי כאשר מת גדעון וגו':

הפרשה הששית בעניני בני גדעון אשר מתו, ואבימלך אשר נשתרר ודברי יותם ומשליו על זה, ומלחמת אבימלך עם בעלי שכם עד יום מותו, וענין תולע בן פואה ויאיר הגלעדי ששפטו אחריו. תחלת הפרשה ויהי כאשר מת גדעון וגו', עד ויוסיפו בני ישראל וגו':

הפרשה השביעית בעניני יפתח עם בני עמון ועם בתו מאשר נדר ועם בני אפרים שנלחמו עמו וענין אבצן השופט. תחלת הפרשה ויוסיפו בני ישראל וגו', עד ויהי איש אחד מצרעה:

הפרשה השמינית במראה שראו מנוח ואשתו ודברי המלאך אליהם ואיך היתה הולדת שמשון בדרך נס. תחלת הפרשה ויהי איש אחד מצרעה וגו', עד וירד שמשון וגו':
הפרשה התשיעית במלחמות שמשון עם פלשתים ומעשיו כלם הנפלאים אשר עשה בימיו עד יום מותו. תחלת הפרשה וירד שמשון וגו', עד ויהי איש אחד מהר וגו':
הפרשה העשירית בספור הפסל אשר היה ראשונה בבית מיכה עם האיש הלוי אשר היה לו לכהן, ואיך אחר כך בני דן לקחו את לשם וגנבו את הפסל מבית מיכה והושיבוהו שם. תחלת הפרשה ויהי איש אחד מהר וגו', עד ויהי בימים ההם וגו':
הפרשה הי"א בספור ענין פלגש בגבעה, איך קרה העון והמלחמות שנלחמו ישראל עליו. תחלת הפרשה ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל, עד ואיש ישראל נשבע במצפה וגו':
הפרשה הי"ב במה שעשו ישראל לאנשי יבש גלעד עד אשר לא באו למלחמה, ואיך נתנו נשים לבני בנימין מבנות יבש גלעד ומבנות שילה שחטפו להם. תחלת הפרשה ואיש ישראל נשבע במצפה וגו' עד סוף הספר:
הפרשה הראשונה תספר המלחמות שעשו השבטים אחר מות יהושע והארצות אשר כבשו ואשר נשארו מהכיבוש. תחילתה ויהי אחרי מות יהושע וגו', עד ויעשו בני ישראל הרע, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:
השאלה הראשונה אם היתה הכוונה לזכור כאן המלחמות שעשו בני יהודה אחרי מות יהושע, כמו שספר מאדני בזק ומארצו, אם כן מה ראה לזכור כאן אחריו מלחמות חברון ודביר וענין עכסה בת כלב? והנה לכידת חברון ודביר נזכרו שתי פעמים אחרות בספר יהושע, ובפעם הראשונה יחסם אל יהושע ואל כל ישראל, ובשנית יחסם אל כלב ואל עתניאל אחיו לבד, ולמה אם כן חזר לזכרם בכאן פעם שלישית ויחסם אל בני יהודה כלם, וזכר שנית ענין עכסה?
השאלה השנית במה שאמר אחר זה ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה, ויורש משם את שלשה בני הענק, ונזכר זה אם כן פעם רביעית ללא צורך. וגם יקשה אמרו ויתנו לכלב, כי הנה יהושע הוא היה אשר נתן חברון לכלב לא בני יהודה הנזכרים הנה, כי לא היה עדיין להם נחלה בארץ כאשר נתן חברון לכלב ביד יהושע על פי ה':
השאלה השלישית במה שאמר הנה ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וגו'. ויקשה זה מאד משלשה פנים. האחד מאשר בספר יהושע בנחלת בני יהודה בסופה (סי' ט"ו ס"ג) אמר ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וגו', ואם כבר נזכר שמה שלא הורישו את היבוסי מירושלים למה נכפל כאן ספורו שנית? הפן השני מהקושי הוא ששם בספר יהושע ייחס הכתוב הדבר הזה (ר"ל שלא הורישו את

היבוסי מירושלים) לבני יהודה וכאן מייחס אותו לבנימין. הפן השלישי מהקושי הוא שלמעלה נזכר וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה וגו', ואם כבר לכדוה וישרפוה באש, איך אמר אחריו ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי בירושלים? וכל שכן שיקשה זה לדעת רד"ק, שאומר שירושלים לכד יהושע מאשר מצא מלך ירושלים בתוך המלכים אשר הרג יהושע, מה שהוא בלתי מחוייב:

השאלה הרביעית למה זכר בכאן הארצות אשר לא הורישו אותם השבטים? והנה כוונת הספר הזה והתחלתו היה לספר הארצות אשר כבשו ולא הארצות אשר נשארו מהכיבוש, וכל שכן שבספר יהושע נזכר (סי' י"ג כ') זאת הארץ הנשארת, ואם שמה נזכרו בכלל למה הוסיף לזכרם בפרט:

השאלה החמשית במה שספר שעלה מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וספר אחריו מיתת יהושע, ויקשה איך בא מלאך ה' (שאחז"ל [תנחו' ר"פ שלח לך] שהיה נביא) בימי יהושע להוכיח את העם בהיות יהושע נביא לה'? ובימיו עבדו ישראל את ה' ולא כרתו ברית ליושבי הארץ, ולמה א"כ הוכיחם על מה שלא עשו? ואם נאמר שבא אחרי מות יהושע, יקשה א"כ למה זכרו הכתוב בכאן קודם ספור מיתתו, ועל איזה עיון הוכיחם?

השאלה הששית בפסוקים שבאו בסוף זאת הפרשה, וישלח יהושע את העם וגו', ויעבדו העם וגו', וימת יהושע בן נון וגו', ויקברו אותו וגו', והפסוקים האלה עצמם נזכרו בסוף ספר יהושע מלה במלה, ולמה א"כ נכפלו כאן? כל שכן אחרי שהתחיל הפרשה ויהי אחרי מות יהושע וזכר מיד הדברים שקרו אחרי מותו, ואחריהם חזר לספר הדברים שקרו בימיו ושנזכרו בספרו: והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

פרק א

פסוק א

ויהי אחרי מות יהושע. זכר שאחרי מות יהושע שאלו ישראל בה' (והוא באורים ותומים) לאמר מי יעלה לנו בתחלה להלחם בכנעני. וראוי שנדע מה היה ענין זאת השאלה, כי בהיות הארץ נחלקת היה ראוי שכל שבט ושבט ילחם מלחמותיו, ולמה יהיה אחד מהם עולה תחלה כי אם היה כל אחד במחוזו? גם שבזה ירפו ידי האויבים בראותם שמכל צד אימות מות נפלו עליהם. גם ראוי שנדע עוד האם בימי יהושע היו שואלים ישראל באורים ותומים? מאחר שאמר כאן ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה', ויורה שקודם מיתתו לא היו שואלים בה'. ולראשונה אשיב שהיה תכלית השאלה מי יעלה לנו במלחמה תחלה, לפי שהמלחמה הראשונה היה שורש גדול לשאר המלחמות, כי להיות

יהושע מת הנה אם ילחם ישראל ויהיה מנוצח מהאויבים יאמרו כלם שסר צלם מעליהם ויתחזקו להלחם בישראל, מה שלא יהיה בראותם שגם אחרי מות יהושע ישראל ינצחו אותם ויעשו גבורות כירחי קדם, ומפני זה שאלו מי יעלה לנו בתחלה אל הכנעני להלחם בו? ולכן היתה התשובה (ב) יהודה יעלה, ר"ל שבחר ה' שילחם יהודה בראשונה וזה להפחיד בגבורותיו הגוים כלם. ולשנית, הרלב"ג כתב שגם בימי יהושע שאלו באורים ותומים, ושכאן זכר שאחרי מות יהושע נצטרכו לשאול על זה. ודעתי שעם היות שהאל ית' אמר למשה על יהושע (במדבר כ"ז כ"א) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו', הנה אחרי כן להגדילו בעיני העם בא נבואתו מאת ה' מן השמים, ולכן תמצא פעמים רבות ויאמר ה' אל יהושע, כי תמיד בא אליו הדבור ולא הצטרך לעמוד לפני אלעזר, ואולי בעבור זה אמר אחרי שיעד ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו', על פיו יצאו ועל פיו יבואו, וזה על יהושע אמרו, כלומר עם היות שהוא יגיע למעלות שלמות כל כך שעל פיו מבלי אלעזר יצאו ועל פיו יבואו, הנה יצטרכו עוד לשאול לכהן, ולכן אחרי מותו זכר הכתוב ששאלו בני ישראל בה', כי לא היה להם נביא שתבואהו הנבואה, ולכן נצטרכו לשאלת האורים והתומים:

פסוק ג

וספר (ג) שאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה וגו', ר"ל שיעלה אתו להלחם עם האויבים היושבים בגורלו בארץ שלא נכבשה עדיין, ושהוא גם כן יעלה עמו בגורלו להלחם עם האויבים היושבים בגורלו בארץ שמעון. והנה אמר זה יהודה לשמעון ולא לשאר השבטים, לפי שהיה ביניהם אהבה רבה וגם להיותם שכנים בארצותם, כמו שאמר (יהושע י"ט א') ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה:

פסוק ד

וזכר שהלך יהודה עמו ויכו באויביהם מכה רבה, ויכו בעיר הנקרא בזק עשרת אלפי איש:

פסוק ה

והנה אמר עוד (ה) וימצאו את אדוני בזק בבזק וילחמו בו ויכו את הכנעני ואת הפריזי, ויראה מותר אמרו פעם שנית ויכו את הכנעני וגו', אבל אחשוב שזכר ראשונה שהכו בבזק עשרת אלפים איש בכלל, ואחר כך פירש איך קרה זה באומרו שמצאו אדני בזק שם ושנלחמו עמו ושהכו את הכנעני והפריזי.

פסוק ו
והמלך בחולשת לבבו נס וירדפו אחריו ויקצצו את בהונות ידיו ורגליו. והיה זה אצלי לפי שבהיותו מלך לא היה ראוי שינוס מן המלחמה, ומוטב שימות בה משיחיה אחריה חיים בזויים ומגודפים באבדת מלכותו וכל אשר לו, ולכן בעבור שנס ולא נלחם, קצצו ידיו על אשר לא נלחם ולא עשה בהם גבורה, ורגליו על אשר נס בהם.

פסוק ז
וגם היה זה מהשגחת האל ית' כדי לתת לו גמול ידיו כאשר עשה ליתר המלכים כמו שזכר. והנה אמרו ויביאוהו ירושלים וימת שם, אם היתה ירושלים נלכדה כבר בימי יהושע, יאמר הכתוב שהביאו את אדני בזק לירושלים וימת שם, כי מבני יהודה היה, ולכן ספר מיד לכידת ירושלים, זהו על דעת רד"ק והוא רחוק אצלי, לפי שלא נזכר בספר יהושע לכידת ירושלים. ויותר נכון שנאמר שעדיין לא נלכדה ולא נכבשה, ושהביאוהו בני יהודה עמהם ירושלים אשר היו באים להלחם בה, כמ"ש מיד וילחמו בני יהודה בירושלים וגו' ובהיותו עמהם שם במלחמה מת במחניהם ומצאתי לרש"י יפרשהו כן, אמר ויביאוהו ירושלים שהלכו משם להלחם עם ירושלים:

פסוק ח
וילחמו בני יהודה בירושלים וגו'. הנה אם נאמר שנלכדה ירושלים בימי יהושע, יזכיר הכתוב כל מה שנעשתה שם בלכידת ירושלים ראשונה ואחריו ביושבי ההר והנגב והשפלה ופרט ענין חברון שהיה בהר ודביר. אבל היותר נראה היא שמלחמת ירושלים שזכר בכאן היתה אחרי מלחמת בזק, ושבני יהודה עלו אליה וילכדוה:

פסוק ט
ואח"ז ספר (ט) שירדו בני יהודה להלחם בכנעני יושב ההר וגו', וזכר כל זה להגיד שבני יהודה הצליחו במלחמותיהם כמ"ש האל ית' הנה נתתי הארץ בידו:

פסוק י
(י-יא) ואמנם מה שזכר אחרי זה ממלחמות חברון ודביר שהיה בימי יהושע (כמו שנזכר שם, ולא כמו שחשב רלב"ג שנלכדו אחרי מות יהושע) היה לפי שספר יהושע יוחד לספר בו המלחמות בכלל שנעשו בימיו וליחסם לכבודו, ועתה בספר הזה יספר המלחמות שעשו השבטים בפרט, וזכר הנה מה שעשה שבט יהודה ולכן הביא מה שעשה ג"כ בימי יהושע, כי לכידת חברון עם היות שכלב עשאו הנה עזרוהו בני יהודה בלכידתו כי הוא היה נשיאם, ומאשר היתה הכוונה במקום הזה לספר המלחמות שעשו בני יהודה נתיחסו אליהם כלם החדשות והישנות, ולזה ג"כ נזכר ענין דביר מתיחס

לשבט יהודה (יב) ומה שעשה כלב בלכידתו שנדר לתת בתו עכסה לאשה למי שילכדה, ר"ל למי שיכנס בתוכה ראשונה ושכן עשאו, כי בהיות עתניאל הוא אשר לכדה ראשונה נתן לו את בתו, וגם אחרי נשואיה הוסיף על מה שנתן לה בעת הנישואין, וזה צורך כל הספור הזה, והפסוקים כבר ביארתי אותם בספר יהושע (סי' ט"ז וגו') והותרה בזה השאלה הראשונה:

פסוק טז

ובני קיני חתן משה וגו'. זכר הכתוב שבני קיני (והוא יתרו שהיה חותן משה) עלו מעיר התמרים שהיה סמוך ליריחו, כמו שאמר (דברים ל"ד ג') בקעת יריחו עיר התמרים, והנה אמר וילך וישב בלשון יחיד על הקיני שזכר, שכלם נקראו באותו שם, או על הראש והגדול שבהם כדברי הרד"ק. והנראה שהם היו שם עם הכנעניים ועתה עלו משם ובאו לשבת עם בני יהודה, ועניין הכתובים יורה כי היו שוכני אהלים ואינם יושבי עיר, ולכן היו נוסעים ומעתיקים מקום תחנותם ממחוז אל מחוז, כמו שעוד היום עושים הערביים ההולכים בשדה עם מקניהם וקנינם, ופעמים יסמכו למלך אחר וישבו בארצו ואחר כן יסעו משם וישבו בארץ אחרת, ואלה הם מבני רכב שנזכרו בספר ירמיהו (סי' ל"ה) שצוה להם אביהם לא תבנו בית, כמו שאמר (דברי הימים א' ב' נ"ה) המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וגו', ושם נאמר שהיו יושבי אהלים, וכן תמצא בימי שאול שאמר לקיני (שמואל א' ט"ו ו') סורו רדו מתוך עמלק פן אוסיפך עמו וגו'. ואולי שגם עתה בני יהודה קראו אליהם ג"כ לשלום כמו שעשה שאול, והם שמעו אליהם ועלו מתוך הכנעני ובאו לשבת אהל עם בני יהודה.

פסוק יז

ומיד כשעלו מהכנעני הלך יהודה ושמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה וגומר, (יח) וילכד יהודה את עזה ואת גבולה וגו', וקשור הפסוקים יורה שבני קיני עלו מעם הכנענים שהיותם יודעים שבני יהודה היו רוצים להלחם בם, ולכן זכר שאחרי שעלו מהם נעשתה המלחמה הזאת. וחז"ל אמרו (ספרי פר' בהעלותך דף י"א) שבני ישראל נתנו עיר התמרים שהיה יריחו לבני קיני, ודרשו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו והיטבנו לך זו דושנה של יריחו, ושהם הניחום ובאו ללמוד תורה מעתניאל בן קנז הוא יעבץ. והנה זכר אחר זה (יט) שהיה ה' את יהודה ויורש את ההר, ר"ל כי בעזרת האלהים ירשו את כל ההר, אבל העמק לא הורישו, וזהו כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם, רוצה לומר שהיה ה' את יהודה להוריש את ההר אבל לא היה ה' עמהם להוריש את העמק, ואמרו כי רכב ברזל להם. פירושו אצלי ולא להוריש

את יושבי העמק ולא כי רכב ברזל להם. והיה מלת ולא מושכת עצמה ואחרת עמה, ויהיה כוונת המאמר שאעפ"י שהיה רכב ברזל להם (רוצה לומר לכנעני) הנה לא נמנעו מפני זה להכבש, כי אם מפני שלא היה ה' את יהודה, כי אין מעצור ביד השם להושיע ברב או במעט. ואמנם למה לא היה עמהם העזר האלהי להוריש את יושבי העמק, כתב יונתן ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו ולא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא, הנה ייחס הדבר לפשעי בית יהודה שחטאו אח"כ, ולכן לא התמידה עמהם ההצלחה. והרלב"ג כתב שלפי שהעמק היה בנחלת שמעון לכן לא הורישום, כי האל יתברך לא ייעד כי אם שיתן נחלת יהודה, לפניהם לא נחלת שמעון. והרד"ק כתב שהניחם הש"י לנסות בם את ישראל, והוא באמת הדעת היותר מתישב. ואומר אני שמפני זה רצה האל יתברך שיכבשו ההר ולא יכבשו העמק, לפי שמבואר הוא שהיה גבורה גדולה לכידת ההר וירישתו מירישת העמק, והוא ממה שיורה שלא היה מבלתי יכולת ה', כי אם מהסבה שזכרתי. ולהכריח עוד שהיה זה לפי שלא נעזרו מאת האל ית' לא מחולשתם אמר, (כ) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ויורש משם את שלשה בני הענק, ר"ל איך תאמרו שלא עזרו כח להלחם ביושבי העמק כל בני יהודה? כי הנה לכלב נתנו (ר"ל יהושע וכל ישראל ולא בני יהודה לבד) את חברון, והוא לבדו ירש את שלשה בני הענק, כ"ש וכ"ש שיוכלו בני יהודה כלם להוריש את יושבי העמק, אם לא שלא רצה האל ית' מהסבות הנזכרות. ועם זה התבאר למה נזכר זה בכאן והותרה השאלה השנית:

פסוק כא

ואת היבוסי יושב ירושלים וגו'. הנכון אצלי שהיה ירושלים בימים ההם מחוז גדול, ולזה נטה רש"י באמרו מחוז היה בירושלים ושמו יבוסי. ולא היתה עיר אחת מוקפת לבד, והיה מנחלת בני יהודה, באותו מחוז ומנחלת בני בנימין גם כן נפלה באותו מחוז, כמו שבא בספר יהושע (י"ח כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים, ולזה אמר כאן ביהודה וילכדו אותה ויכום לפי חרב ואת העיר שלחו באש, יורה שהעיר בלבד שלחו באש והמחוז שהיה עוד הכוהו לפי חרב. והנה מה שזכר שבני יהודה נלחמו בירושלים וילכדוה וישרפו העיר באש, אין ראוי שיובן כי אם על החלק שהיה ליהודה באותו מחוז, ולא על חלק בנימין שהיה בו גם כן, ולכן זכר כאן שעם היות שעשו בני יהודה זה בחלקם הנה לא עשו כן בני בנימין, כי בחלק שלהם לא הורישו את היבוסי אבל ישב בתוכם. ואפשר עוד שנאמר שעם היות שבני יהודה לכדו ירושלים (ר"ל הארץ כלה ואת העיר בלבד שלחו באש) הנה בני בנימין אחרי כן נתנו מקום ליבוסי שיתישב בחלקם בארץ, ומפני זה לא זכר בבני בנימין דבר מלחמה בזה, כי אם שלא הוריש מחלקו אשר

היה בירושלים את היבוסי ויהי שם עם בני בנימין, וזהו מה שמצאנו שאח"כ היו יבוסים בירושלים. ועוד המבצר והוא ציון היה חזק מאד ולא עצרו כח לא בני יהודה ולא בני בנימין לכבוש אותו ונשאר עד ימי דוד שכבשו ונקרא על שמו. הנה התבאר מזה שאין הפסוק הזה נכפל ממה שבא בספר יהושע, ששם דבר מבני יהודה שלא כבשו ירושלים בימי יהושע, וכאן זכר שכבשו אותה, וגם כן שכאן דבר מבני בנימין ממה שעשו בחלקם, והתבאר גם כן שזה לא יסתור מה שנזכר למעלה מאשר לכדו בני יהודה את ירושלים, והותרה השאלה השלישית:

פסוק כב

ויעלו בית יוסף גם הם. זכר שכמו שבני יהודה השתדלו במלחמה ועלתה בידם, ככה בית יוסף מנשה ואפרים עלו גם המה ביתאל, ושהיה האל ית' עמהם, ושלחו לפניהם שומרים לגלות האם יצא איש מן העיר, (כד) ושאותם השומרים שהיו מבית יוסף ראו איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא מבוא העיר וגו', (כה) והאיש בחשבו שהיו באים לשלום (כי לא ראה רק השומרים) הראם את מבוא העיר ואז בא העם אחריהם, כי בקשו לדעת מבוא העיר הנסתר לא שער העיר המפורסם, וזהו אמרו מבוא העיר: והנה זכר ששלחו את האיש ואת משפחתו בשלום שכר עבודתו, (כו) ושהלך ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז וגו'. וספר זה לבל נשתבש באותו לוז בחשבנו שהיא ביתאל, שנא' (בראשית כ"ח י"ט) ואולם לוז שם העיר לראשונה, לכן אמר שהיא לוז אחרת שעשה אותו האיש שיצא משם, וחז"ל (סוטה מ"ו ע"ב) זכרו דברים רבים בלוז הזה והוא דרך דרש:

פסוק כז

ולא הוריש מנשה את בית שאן וגו'. זכר שכמו שבית יוסף מנשה ואפרים עשו מלחמה את ביתאל וצלחה בידם, גם כן נתרשלו בכבישת ארצות רבות שהיה להם לכבוש, ואמר ולא הוריש מנשה את בית שאן ובנותיה וגו':

פסוק כח

ואמר בסוף הדברים (כח) ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והוריש לא הורישו, ר"ל עם היות ישראל חזק להוריש אויביו ויוכל לעזור את מנשה, הנה מנשה עצמו לא רצה להורישו ונתפייס לחמדת המס, ויהיה אמרו וישם את הכנעני למס יחזור למנשה הנזכר:

פסוק כט
ואחרי שזכר ממנשה (כט) זכר מאפרים שג"כ לא הוריש את הכנעני היושב בגזר, ולא זכר בזה ששמו למס אבל נראה שישב שם בברית שלום:

פסוק ל
וכן זכר מזבולון (ל) שלא הוריש את יושבי קטרון ואת יושבי נהלל, אבל ישב הכנעני בקרבו ויהיו למס:

פסוק לא
וכן הודיע משבט אשר (לא) שלא הוריש ערים רבות עד שהיו האויבים רבים מהם, ולזה אמר (לב) וישב האשרי בקרב הכנעני יושבי הארץ, ר"ל לא ישב הכנעני בקרב ישראל כגרים היושבים בתוך אדוני הארץ, אבל היה בהפך שהאשרי הוא היה היושב בתוך הכנעני והכנעני היה בייחוד יושבי הארץ ואדוניה, והיה הסבה בכל זה כי לא הורישו את הכנעני בתחלה כשהיה יכול להורישם ולכן קמו עליהם:

פסוק לג
ומנפתלי זכר (לג) שלא הוריש את יושבי בית שמש ואת יושבי בית ענת, וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ, ויושבי בית שמש ובית ענת היו להם למס, ירצה שישב נפתלי בקרב הכנעני יושבי הארץ כי הם היו רבים מנפתלי, עם היות שיושבי בית שמש ויושבי בית ענת (שאינם הכנעני שזכר כי אם אחרים אנשי הערים ההם) היו למס לנפתלי:

פסוק לד
וכן זכר שלחץ האמורי את דן בהיותו בהר באופן שלא נתנו לרדת אל העמק, ואחרי שגברה ידו עליהם לשלא ירדו מההר רצה עוד הכנעני לעלות להר שהיה בו דן ולקחתו מידם, וזהו (לה) ויואל האמורי לשבת בהר חרס, כי אמר האמורי על בני דן מעט מעט אגרשנו, וכאשר ראו זה בני יוסף שהיו סמוכים אליהם חמלו על אחיהם בני דן וילחמו באמורי, ואז כבדה ידם על האמורי ויהיו למס אבל עם כל זה לא הורישום:

פסוק לו
ואמרו עוד (לו) וגבול האמורי ממעלה עקרבים וגו', ירצה שבזה היה גם כן גבול האמורי אצל בני יוסף, ר"ל שהיה למס גבול האמורי ממעלה עקרבים לפי שלא הורישום בני יוסף. והנה היה תכלית כל הספורים האלה להגיד, שכאשר ישראל שאלו מאת האל ית' מי יעלה לנו בתחלה להלחם באמורי, אמר השם ית' יהודה יעלה וכן היה שעלה והצליח השם בידו, ויוסף שעלה גם כן צלחה מלחמתו, אבל שאר השבטים לא עשו כן והניחו את העמים בכרתם להם ברית שהיה בהפך מה שצום האל ית', והיו אח"כ

לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם כמו שיזכור. הרי לך שהספור הזה כלו הקדמת ענין ישראל ופשעיהם, כי כאשר רצו להלחם היה ה' נלחם להם ומשמים נלחמו הכוכבים ממסלותם היו בעזרם, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וכרתו ברית את העמים אשר אמר ה' להם, עד שמפני זה בא מלאך האלהים שיזכור ונמשכו הרעות כלם, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פרק ב

פסוק א

ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו'. ויעל מלאך ה' תרגם יונתן בן עוזיאל וסליק נביאה דיי'. וזכרו חז"ל (וי"ר פר' א' דף קס"ה) שהמלאך הזה היה פנחס. ונראה שבאה לו זאת הנבואה בגלגל, ובאה לו למקום אחר שנקרא אח"כ בוכים מפני זה המאורע שבכו בו בני ישראל להגידה אליהם. והיה מאמרו אעלה אתכם וגו', ואביא אתכם וגו', והוא עתיד בלשון עבר, כמו (איוב א' ה') ככה יעשה איוב כל הימים, יאמר בשם האל שהוא ית' העלם ממצרים והביא אותם אל הארץ אשר נשבע לאבותיהם, ושאמר אליהם אל תחשבו שיש בי שנוי מהאהבה אשר אהבתי אתכם ושאשתנה ממנה, אינו כן, כי אני לא אפר בריתי אתכם לעולם, אבל יהיה בתנאי (ב) שאתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת, ר"ל אם תחפצו בבריתי לא תכרתו ברית לאויבי שהם יושבי הארץ, כי אין ראוי לאדם שיכרות ברית לאויבי אדונו המושל בו, והיה תכלית המאמר ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם, ר"ל בחרתם בברית העמים ועזבתם בריתי ראו מה עשיתם? לפי שכמו שאני אמרתי לא אפר בריתי אתכם ג"כ (ג) אמרתי לא אגרש אותם מפניכם, ר"ל אם תכרתו אליהם ברית אין ראוי שאורישם מהארץ אבל שתשבו כלכם באהבה ואחוה כיון שבחרתם בבריתם, ואני ידעתי שהם יהיו לצדים, ר"ל צוררים אתכם, ואלהיהם יהיו לכם למוקש. והנה היה צורך ביאת זה הנביא להוכיחם ולהתרות בהם על אשר לא הורישו את האויבים אשר בנחלתם כמו שנזכר למעלה:

פסוק ד

(ד-ה) וזכר שישראל עצמם הודו בדבר ובכו בשמעם זה ויזבחו שם לה', והותרה בזה השאלה החמשית:

פסוק ו

וישלח יהושע את העם וגו'. כבר התעוררו המפרשים למה נזכרו כאן הדברים האלה? ואמרו שלפי שעשו ישראל את הרע בעיני ה' (כמו שיזכור) הקדים לזכור שכל ימי יהושע

לא עשו הרע, אבל אחרי ששלח אותם יהושע איש לנחלתו ומת הוא וכל דורו ואז השחית כל בשר את דרכו ועשו את הרע בעיני ה', כמו שיזכור סמוך לזה, ויהיה לפי זה שיעור הפסוקים, עם היות שיהושע נלחם מלחמות ה' ולקח את הארץ והנחילה לבני ישראל, ושלח העם איש לנחלתו, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, (ז) ועם היות גם כן שעבדו העם את ה' כל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (וביאר מי הם הזקנים, ואמר אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל, והם אשר ראו קריעת ים סוף ומתן תורה והמן ושאר הנסים, והזקנים האלה הם שהיו קטנים פחות מעשרים שנה ביציאתם ממצרים) הנה עם כל השרשים האלה שהיו עמהם, (ח) מיד כשמת יהושע בן נון עבד ה' שמת בן מאה ועשר שנים, (ט-י) ושקברו אותו בתמנת חרס, ושגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (כאשר קם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה', ר"ל בידיעה מושכלת, וגם את המעשה, ר"ל וגם לא ידעו אותו בידיעה חושיית) השחיתו בני ישראל את דרכם כמו שיזכור. הנה התבאר מזה שלא נאמרו הדברים האלה בכאן כי אם לצורך מה שירצה לספר ולפרסם מה שיזכרו מרשעת ישראל, והותרה השאלה הששית: וחז"ל אמרו (עיין רש"י) בתמנת חרס מלמד שהיה תמונת חרס שהוא השמש על קברו של יהושע, כאומר חבל על אדם שעמדה לו חמה ומוטל בקבר:

פסוק יא

הפרשה השנית בספור עונות בני ישראל, איך עזבו את ה' פעמים רבות אחרי מות יהושע, ומה שקרה להם מהעונש בעבור זה. וספר זה בדרך כלל, ועוד יגיד בפרט ממשלת עתניאל בן קנז. תחלת הפרשה ויעשו בני ישראל את הרע, עד ודבורה אשה נביאה וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת בסדר הפסוקים שש שאלות:

השאלה הראשונה במה שזכר ויקם ה' שופטים ויושיעום וגו', וגם אל שופטיהם וגו', וכי הקים ה' אליהם שופטים וגו'. והנה אמרו ויקם ה' שופטים ויושיעום הוא עצמו וכי הקים ה' שופטים והושיעם, והוא כפל. ועם זה יקשה עוד למה לא זכר מי היו אלה השופטים? ולמה העלים שמותם וספור התשועות ההם שעשו? כמו שזכר אחר כך ענין שאר השופטים ותשועותיהם בפרט:

השאלה השנית בכפל הפסוקים הראשונים, אמר ויעזבו את ה' אלהי אבותם וגו', ואמר אחריו מיד ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל, ושני הפסוקים כחם אחד וענינם אחד:

השאלה השלישית במה שאמר שתי פעמים ויחר אף ה', כי הוא אמר בתחלת הפרשה ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שוסים, ואחר כך אמר ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עבדו וגו', והוא אם כן מותר מבואר בהם:

השאלה הרביעית באמרו שהניח ה' את הגוים לנסות בם את ישראל, ואמר בפירוש וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע, ואם האל ית' הניחם בגזרתו איך נענשו ישראל על בלתי הורישם מהארץ? האם יוכלו ישראל להוריש את אשר יניח ה'? ועל כיוצא בזה אמר יפתח (בספ' סי' י"א כ"ג) ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את האמורי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו, הלא את אשר יורישך וגו'? השאלה החמשית בכפל גדול בא בפסוקים ההם, אמר מן הגוים אשר עזב יהושע ומת למען נסות בם את ישראל, ואמר ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, הנה אמר הנסיון שלשה פעמים ללא צורך:

השאלה הששית במה שאמר אחר זה ויעשו בני ישראל את הרע וגו', ויחר אף ה' בישראל וגו', וימכרם וגו', ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' להם מושיע ויושיעם את עתניאל בן קנז, והנה יראה שהיה זה סמוך למיתת יהושע, ויקשה אם כן מה הם השופטים שזכר ביניהם שהקים השם ית' ושהיו מושיעים לישראל? והנני מפרש הכתובים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויעשו בני ישראל את הרע וגו'. ראוי שתדע שהפסוקים האלה אינם ספור מה שקרה בימי השופטים שהיו בישראל קודם עתניאל בן קנז, כי בין יהושע ובינו לא היה שופט כלל בישראל, אבל הם הקדמה למה שיזכור מספורי השופטים, וזה כי למה שבימי יהושע היו ישראל מצליחים במלחמותיהם, הנה במה שיספר שקרה אחרי מותו בימות השופטים שהיו אחריו יפלו ספקות: ראשון מה היה שבימי יהושע היה ה' עמהם והיו האומות נכנעים לישראל, ואחרי מותו היו ישראל נמנעים לאומות העולם והיו האומות מושלים בהם? האם עשה התשועה יהושע בעצמותו או טוב מערכתו ובמותו כיפר בריתו את מות? או מה היה הסבה בזה? הספק השני מה היה שגם אחרי מות יהושע לא היו ישראל תמיד מנוצחים, אבל פעמים קרה להם תשועה והצלה ופעמים הלכו בלי כח לפני רודף? האם היה זה במקרה? הספק השלישי בענין השופטים עצמם, מה היה שפעמים בימי השופטים היו ישראל נוצחים ונושעים ופעמים מנוצחים ונכשלים לפני אויביהם? ואם השופטים כלם היה מקים האל ית' למה יהיה עם שופט אחד ולא יהיה עם שופט אחר? ולמה לא יהיה עם השופט האחד תמיד? הנה להשיב על הספקות האלה להיותם כוללים כל ספורי השופטים, ראה שמואל הנביא (כותב הספר ומגיד עניני השופטים) להציע קודם ספוריהם סבת הטוב והרע שקרה להם בכלל, ואחר כך יבאר אותו בפרט, ולכן אמר כי אם ראינו שהיה ה' ית' את ישראל בימי יהושע ונפלו אויביהם לפניהם לחרב ולא עמד איש בפניהם, ואחרי מותו לא היה כן, הנה הסבה בזה

לא היתה חיוב המערכה ולא המקרה, אבל היה מפעל ההשגחה, שבימי יהושע היו ישראל צדיקים וטובים ולכן משלו באומות והיה ה' עמהם, אבל אחרי מותו השחיתו ישראל את דרכם וחטאו לפניו ויעבדו אלהים אחרים ולכן באותו עון היו נכשלים לפני אויביהם וה' סר צלם מעליהם ויהי ערם, וזהו שאמר בתחלת הפרשה ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וזהו מאמר כולל, ופרט ואמר (יב) ויעזבו את ה', לומר שהיה עשיית הרע בעיניו במה שעזבו את ה', עם היותו אלהי אבותם אברהם יצחק ויעקב שמפני זה היה ראוי שלא יעזבוהו, וגם שהוציאם ממצרים, והיא סבה אחרת מגודל ההטבה, ושעשו כל זה בהפך, כי הלכו אחרי אלהי העמים והוא סותר למה שאמר ה' אלהי אבותם, ואמר אשר סביבותיהם שהוא סותר למה שאמר המוציא אותם מארץ מצרים כי אלו האלוהות לא הביאו משם אבל היו מסביבותיהם, וזכר מה היה ההליכה אשר הלכו אחריהם, באמרו וישתחוו להם ויכעיסו את ה', ר"ל שישראל השתחוו לאותם האלוהות והיא ההליכה שזכר אחריהם, ובזה הכעיסו את ה', כי היה מכלל האזהרה (שמות כ' ג') לא תשתחוה להם.

פסוק יג

עוד אמר (יג-יד) ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שוסים וגו', לפי שהעזיבה לאל יובן כאן משני פנים, אם בשותפם עמו אלהים אחרים שזהו עזיבתו, ואם בעבדם אותם האלהים אחרים ועזבו את האלוה ית' כלל שהיא העזיבה המוחלטת, ולכן אמר שבשני אופנים האלה עזבו את ה', רוצה לומר בהיותם הולכים ומשתחוים לאלהי העמים כמו שזכר, ומזה נמשך שהכעיסו את ה' אבל עדיין האריך אפו ולא הענישם, אבל אחרי שהם עזבו אותו באופן השני והוא היותר עצום, אז חרה אפו ויתנם ביד שוסים, לפי שעזבו את ה' מכל וכל ולא עבדוהו כלל, ועבדו לבד את הבעלים ואת העשתרות. וכן אמרו חז"ל ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל שלא עבדו האלהים אפילו בשותפות, ירצו שויעזבו הראשון הוא בהליכתם אחרי אלהים אחרים, והשני הוא להודיע שאפילו בשותפות עם האלוהות ההם לא עבדו את ה', ומפני זה החטא החמור שזכר באחרונה אמר ויחר אף ה' בישראל, כי על ההשתחואה לאלהים אחרים נתכעס, ועל עבדם הבעל והעשתרות ועזבם את ה' חרה אפו בישראל מאד ומיד הענישם. והנה זכר בעונש שלשה דברים. האחד ויתנם ה' ביד שוסים וישוסו אותם, רוצה לומר שהקים האל יתברך באומות מלכים או פקידים אויבי ישראל וחפצים ברעתם, והם היו שוסים אותם, כמו כושן ועגלון וסיסרא, ואמר זה על הפקידים. ואחריו זכר העונש השני והוא אמרו וימכרם ביד אויביהם מסביב, רוצה לומר שעם היות שהם יכרתו ברית

לאויביהם יושבי הארץ וחיו עמהם בשלוה, היה מעונש האל יתברך שהאויבים עברו על בריתם וילחמו עמהם ולא יאבו שלומם, וזהו וימכרם ה' ביד אויביהם, כי השליך ביניהם איבה וקטטה הרבה. העונש השלישי שעם היות שבמלחמות פעמים יהיה הנצחון עם אומה אחת, ועם כל זה כבר יקרה על המעט שהמנוצחים יכו בנוצחים, הנה לא היה כן בישראל, שכאשר היו האויבים יוצאים אליהם היו הם בורחים תמיד, וזהו ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם, שעל הרוב ועל המעט תמיד היו מנוצחים, וכאשר ישראל היו יוצאים להלחם בהם גם כן היתה מכה רבה בהם וזהו (טו) בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה, כלומר בין שהיה ישראל היוצא נגד האויבים ובין שהיו האויבים יוצאים אלהם תמיד היו מנוצחים. כאשר דבר ה' וכאשר נשבע ה' להם, רוצה לומר שהאל ית' נשבע להם כאשר יעבדו אלהים אחרים להעניש אותם, ושירדוף אחד מהאויבים אלף מישראל, כמו שבא בפרשת אם בחקותי (ויקרא כ"ו) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כ"ח). וזכר שמכל העונשים האלה קצו בחייהם ויצר להם מאד. הנה בזה השיב לספק הראשון, והודיענו הסבה הכוללת למה אחרי מות יהושע היה ישראל לשמצה בקמיהם:

פסוק טז

ויקם ה' שופטים ויושיעום וגומר. הנה עתה ישיב לספק השני אשר מפאת השופטים, למה היו מהם מושיעים ומהם לא יושיעום, ואמר שאין ספק שהיה מקים ה' שופטים לשיושיעום מיד שוסיהם, כי זה פירוש ויושיעום, רוצה לומר כדי שיושיעום, ולתכלית זה הקימם, אבל לא היה מספיק בידם לעשותו על חטאות ישראל, שהם (יז) גם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וגו', ומפני זה לא היה מושיעם השופט ההוא לאשמת העם. וכן נתן הטעם למה מצאנו אחרי כן תשועות לשופטים אחרים, ואמר (יח) וכי הקים ה' להם שופטים, רוצה לומר וכאשר תראה שהקים להם ה' שופט ושהיה ה' עם אותו השופט והושיעם, הנה היה הסבה בזה כי ינחם ה' מנאקתם מפני לוחציהם, רוצה לומר שהאל ניחם מהרע בסבת נאקתם וצעקתם שצועקים מלוחציהם, ולפי שהיו ישראל שבים בתשובה שלמה יושיעום שופטיהם, ואם אחרי כן ראינו עוד צרה ומצוקה באה עליהם אחרי תשועתם, היתה הסבה בזה (יט) לפי שבמות השופט ישובו והשחיתו הדור ההוא מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים, ולכן היה מיד מענישם ההשגחה האלהית. הנה התבארו הפסוקים והותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק כ

ויחר אף ה' בישראל וגו', אין הכוונה בזה שעתה אחר מות השופט חרה אף ה', כי מה שאמר בענין הנחת האויבים לנסות בם את ישראל הוא באמת דבר כולל וקודם לכל

השופטים, אבל אחשוב כי ויחר אף ה' בישראל הנאמר כאן הוא עצמו ויחר אף ה' הנאמר למעלה, כי הוא ספר למעלה שחרה אף יתברך על הע"ז ויתן את ישראל ביד שוסים, ועתה יאמר (שג"כ היה מפעל אותו החרון אף הקודם הנזכר למעלה) שאמר ית' יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי אל אבותם ולא שמעו לקולי, רוצה לומר יען שעברו הברית אשר כרת האל בסיני עם אבותם, כשאמר (שמות כ' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו', ולא שמעו בקולו במה שהזהירם עליו פעמים אחרות הרבה על ידי יהושע, שעל כן כמו שהם אינם שומרים בריתו כך יתברך לא ישמור הברית אשר כרת אתם לתת להם את ארץ הכנעני כלה, ולכן (כא) לא יוסף להוריש את הגוים מפניהם, והם הגוים אשר עזב יהושע ולא כבשם לזקנתו: ואמר שיעשה זה, ר"ל שלא יוסיף להורישם, (כב) לנסות בם את ישראל השומרים הם דרך ה', רוצה לומר שהיה הנסיון לראות אם ישראל יעבדו את אלהיהם אם לא. ועם מה שפירשתי הותרה השאלה השלישית מאשר אמר ב' פעמים ויחר אף ה' וגו', וגם הרביעית (מהשאר האומות האלה לנסות בם את ישראל) הותרה ממה שיקל, לפי שלא היה הנסיון לראות אם יכרתו ברית עמהם כי כבר כרתו אותו, אבל היה אם יעבדו את אלהיהם, וגם לא אמר שהניחם כ"א אחרי היותם עוברים ברית האל והיותם עובדי ע"ז, אז ראה להניחם על צד העונש ועל צד הנסיון, כדי לראות אם ימשכו עוד אחרי אלהיהם אם לא, ובהיותם עובדי ע"ז יהיו אותם העמים שלוחי ההשגחה להענישם.

פסוק כג

ויהיה א"כ אמרו (כג) וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר, הוא מה שעשה אחרי חטאם, ואמר ולא נתנם ביד יהושע, אין פירושו שבעבור זה לא נתנם ביד יהושע, כ"א שעתה אחרי חטאם הניח ה' את כל הגוים לבלתי הורישם, והם האומות אשר לא נתנם ביד יהושע לזקנתו, כי אותם האומות שלא נתן ביד יהושע לסבת זקנתו וחולשתו אותם הניח ה' עתה לנסות את ישראל.

פרק ג

פסוק א

וזהו שפירש מיד (א) ואלה הגוים אשר הניח ה' וגו'. ואמרו (ב) רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום, פירשו המפרשים רק הניחם השם למען דעת דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון הטוב ההוא, שידעו שהם

עתה צריכים ללמוד המלחמה, כי הדור אשר היו לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי היה ה' נלחם לישראל, ולכן לא היו יודעים אופני המלחמה ותחבולותיה.

פסוק ג

וזכר שהיו הגוים האלה (ג) חמשת סרני פלשתים, רוצה לומר המקומות אשר היו יושבים בהם סרני פלשתים, שהם חמש ערים גדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערים אשר ביניהם ועם היות שכבר נזכר שבני יהודה לכדו עזה ואשקלון ועקרון, יראה שהפלשתים חזרו ולקחום מידיהם, ואחרי היותם עמהם אמר שהניחם האל ית' לנסות, שלא חזרו ללכדם בני יהודה. ואמנם אמרו עוד (ד) ויהיו לנסות בם את ישראל וגו', הוא אצלי כדמות תולדה מכל מה שאמר עד הנה, ופירושו והיו אם כן האומות האלה לנסות בם את ישראל, ועכ"ז (ה) ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני וגומר ולא עמדו בנסיון, כי לקחו (ו) את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם, ונמשך זה שעבדו את אלהיהם, וזו היא הסבה בבוא עליהם צרה וצוקה. הנה התבארו הפסוקים ושהם כלם כדמות הקדמה לספורים העתידים לבא, ר"ל שהגיד מה שקרה להם בכל, אח"כ יפרט עניני השופטים כל אחד בעצמו, ולזה הביא אחריו ענין עתניאל בן קנז שהיה שופט אחרי יהושע, כי הוא פרט אחד ממה שזכר בכלל, והותרו עם זה השאלות כלם:

פסוק ז

ויעשו בני ישראל את הרע וגו'. הנה מכאן מתחיל לספר הדברים כלם בפרט, ולזה אמר ויעשו בני ישראל את הרע וגו', ויעבדו את הבעלים וגו', ויחר אף ה' בישראל, שהם עצמם הדברים שזכר למעלה, אם לא ששם נאמרו בדרך כלל, וכאן אמר זה בפרט על מה שעשו כשנתנם בידי כושן רשעתים והקים להם עתניאל בן קנז לשופט, וכאלו אמר נחזור למה שהיינו בו ונבאר אותו, (ח) וכושן רשעתים כן היה שמו על שם רשעיותיו. ובדרש אמרו (סנהדרין פי"א ק"ה ע"א) רשעתים על שם שתי רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן. וזכר (ט) שצלחה רוח ה' על עתניאל בן קנז, והרוח הזה הוא רוח הקדש שזכר הרב המורה בפמ"ה ח"ב (דף קכ"א), שהוא כח ילוה לאדם לעשות פעל משובח ולהציל קהל חשוב מקהל רעים, והיא הגבורה המושפעת מהאל ית'. וזכר הכתוב שהיה רוחו הטובה בב' דברים, האחד ששפט את ישראל במשפט ובצדקה, השני שהושיעם מאויביהם, ושלא לבד היתה תשועתו על אותה האומה פעם אחת או שתים כי אם פעמים רבות, ולזה אמר ויתן ה' בידו את כושן רשעתים מלך ארם, וזה לא נאמר על שהרגו כי אם שנצחו. ואמר עוד ותעז ידו על כושן רשעתים, ר"ל שהתמיד בנצחון פעמים רבות, ולכן (יא) שקטה הארץ ארבעים שנה עד מות עתניאל. ואמנם הארבעים

שנה האלה, אם היו כלם מההשקט או אם נמנו עם השעבוד, אחקור עליו אחר זה בספר שמואל (א' סי' י"ג א') בפרשת בן שנה שאול במלכו וגו', ושם יתבאר שהם נמנים עם השעבוד, שממנו עד יום מותו שהיתה הארץ שקטה עברו ארבעים שנה:

פסוק יב

ויוסיפו בני ישראל לעשות וגו'. זכר הכתוב שאחר מות עתניאל בן קנז שופט ישראל חזרו ישראל לעבוד ברית האלהים, ומפני זה חזק האלהים את עגלון מלך מואב, ר"ל שעם היותו חלש ורך הלבב, הנה הש"י חזק את לבו ויתקפו בסבת עונותיהם של ישראל.

פסוק יג

ויאסוף אליו עמון ועמלק ויך את ישראל וירשו את עיר התמרים. (ת"י), קרתא דיריחו, ואני כבר זכרתי שהיתה עיר קרובה אליו: ואמר (יד) שעבדו בני ישראל את עגלון שמנה עשרה שנה, ושאח"כ (טו) צעקו אל ה' ויקם להם שופט ומושיע את אהוד איש אטר יד ימינו, ר"ל שהיתה ידו אסורה ולא ילחם בה להיות שמאליי בטבעו, וזה היתה סבה שלא הרגיש עגלון בלקיחתו החרב בידו השמאלית: וספר ששלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון כדי שיבטח בו, ושאהוד מפאת עצמו והרוח האלהי שצלחה עליו עשה לו חרב ולה שתי פיות, שמשני הצדדים היו חרבו חד וצר מאד כדי שתכנס בקלות רב ותמית תכף, ולא היה החרב ארוך מאד כדי שלא יוכר, ולזה לא היה ארכו כי אם אמה והיה מתחת למדיו לשלא יראוהו, וכאשר הלך (יז) הקריב המנחה לפני עגלון בהיותו שמן ובריא מאד, והיה מחכמת אהוד שכאשר הקריבה (יח) שלח את העם נושאי המנחה, (והם היהודים ההולכים עמו), והוא נשאר יחידי, כי בחר היותו לבדו בסכנה, וגם שלא יורגש בצאתו כל כך כמו בהיותו עם האנשים הרבה עמו, (יט) והוא הלך לדרכו אחרי כן, ובהיותו חוץ לעיר במקום שהיו חוצבים שם אבנים הנקראים פסילים חזר משם, כאומר שנשכחה ממנו דבר ושהיה חוזר לאומרם, וזה ממה שהבטיח לבב המלך עליו, וכן אמר לו דבר סתר לי אליך, ר"ל שאין לאומרו בפני אנשים אחרים והוא השיבו הס, ר"ל שתוק עד יוציא העומדים שמה, ואז (כ) אהוד בא אליו בהיותו יושב בעלית המקרה, והוא עליה מלאה חלונות להביא קור לבית כי היה זמן קיץ חם מאד, וראה אהוד שלא לדבר אליו בהיותו על הכסא ואהוד רחוק ממנו כי לא יגיע שם החרב, ולכן אמר לו עוד דבר אלהים לי אליך, והמלך עם היותו ממלכי העמים עמד מכסאו לכבוד דברי האלהים, ואז בטרדתו לקום בהיותו שמן מאד (כא) ותקע החרב בבטנו כלה, (כב) עד שבא גם הנצב אחר הלהב שהוא יד החרב (שעומד ונצב אחר להב החרב) ואותו גם כן נכנס בבטנו ולא יצא משם עוד החרב, ויצא הפרשדונה שהוא הפרש היושב במעים:

פסוק כג
ויצא אהוד המסדרונה, שהוא אכסדרה היושבת קודם חדר המלך, וסגר דלתות העליה בעדו ונעל, ר"ל שנעל אותם במפתח, ויורה שהיו פתחי העליה מסודרים באופן שבהדבקם ישארו נעולים מבפנים, ולכן אמר (כד) ויראו והנה דלתות העליה נעולות, וכאשר ראו שהתמהמה עגלון מאד, (כה) פתחו הדלתות במפתח אשר היה להם מבחוץ והנה עגלון אדוניהם שוכב מת, (כו) ואהוד נמלט, ואמרו נמלט עד התמהמהם, רוצה לומר בעוד שהיו טרודים בזה ונתמהמהו במה שזכר:

פסוק כז
(כז-כט) וכאשר עשה זה מיד חם לבו של אהוד בקרבו ויתקע בשופר, ובא כל ישראל אחריו ולכדו מעברות הירדן והכו בבני מואב אז כעשרת אלפים איש ונמשך מזה ששקטה הארץ ממלחמה שמונים שנה והם ממיתת עתניאל עד הנה, כי שני השעבוד יכנסו בזה המספר, ובספר שמואל (א' סי' י"ג א') בפרשת בן שנה שאול במלכו וגו' אחקור עליו בעזרת השם:

פסוק לא
ואמרו (לא) ואחריו היה שמגר בן ענת ויך את פלשתים שש מאות איש וגו', הוא ספור שופט שלישי שהיה בימי אהוד ואחריו במדרגה, וזהו שאמר ואחריו היה שמגר וגו'. והנה במכת האויבים אין ספק שעשה דבר מועט, כי הכה לבד שש מאות איש במלמד הבקר, שהוא כלי שבראש הדרבן שבו מפרישין הבקר שנקרא בלע"ז אגולייאד"ה, אבל עם כל זה הנה הוא הושיע את ישראל שהצילם מהאויבים הרוצים להכות בהם, עם היות שלא הכה הוא באויבים הרבה. ואם נאמר שהיה שמגר אחרי אהוד בזמן, ראוי שנאמין שנכנס ענינו בארבעים שנה של דבורה, ועם שני שעבוד סיסרא ומלך כנען. וחז"ל אמרו ששפט שמגר שנה אחת:

פרק ד

פסוק א
והנה אמרו (א) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת, והיה ראוי שיאמר ושמגר מת (כי הוא היה השופט האחרון), להגיד שבני ישראל הוסיפו לעשות הרע בעיני ה' מיום שמת אהוד וגם שמגר בן ענת בימיו היו עובדים הבעלים, ולכן לא היתה תשועתו גדולה כמו שאמרה דבורה בימי שמגר בן ענת בימי יעל כמו שיתבאר. וזה קשור הפסוקים, יאמר שעשו ישראל את הרע בעיני ה' מיום שמת אהוד, (ב) ושמכרם ה' ביד

יבין מלך כנען אשר מלך בחצור, כלומר שבימי יהושע היה זה מלך חצור, ואחרי שלכדו יהושע נתישב בחרושת הגוים, שהיא עיר נקראה כן להיות בה כל מלאכת מחשבת אומן וכל חרושת המלאכות, או להיותה גבול גדול שהיו שמה גוים רבים, כי סיסרא לא הביא אנשיו כי אם משם, (ג) ושצעקו בני ישראל אל ה', לפי שלחצם בחזקה עשרים שנה והיה רכב ברזל לו, והוא על דרך (שמות ב' כ"ג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה:

פסוק ד

הפרשה השלישית בנבואת דבורה ומלחמת ברק עם סיסרא ותשועת ה' והשירה שעשתה דבורה וברק על התשועה. תחלתה ודבורה אשה נביאה, עד ויעשו בני ישראל וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה אם דבורה היתה אשה נביאה, איך ברק לא האמין בדבריה כשאמרה לו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת וגו'? ולמה אמר לה אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך? והיה אם כן עובר על מצות השם ומאמר הנבואה? והתורה אמרה (דברים י"ח י"ט) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי ומת האיש ההוא וגו':

השאלה השנית באומרו וחבר הקיני נפרד מקין וגו', ועם היות ההודעה הזאת אמתית, הנה היא באמת בזולת מקומה, כי איך יבדיל הספור וישים בין מה שאמר ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי, ובין מה שאמר ויגידו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם וגו', הבדיל ביניהם ואמר וחבר הקיני נפרד מקין, והוא אם כן בזולת מקומו? וגם מה ענין אמרו נפרד מקין? והיה לו לומר נפרד מיהודה, כי חבר הקיני הוא קין עצמו והיה יושב את בני יהודה:

השאלה השלישית במה שעשתה יעל לסיסרא, כי אם היה (כמו שהעיד הכתוב) שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני, איך עשתה יעל הרעה הגדולה הזאת? לקרוא לשלום את סיסרא אוהבו, ובהיותו נכנס לביתה על מאמרה וקריאתה (בבית אוהב טהור לב על סמך השלום אשר ביניהם) הרגתו בערמה והוא דבר זר מאד ומגונה:

השאלה הרביעית באמרה בימי שמגר בן ענת בימי יעל, למה זכרה מהשופטים שמגר בן ענת ולא זכרה שופט אחר? ואם היה שזכרה שמגר להיותו השופט הסמוך, למה זכרה עמו יעל, והיא לא היתה שופטת ישראל? גם התשועה שיעל עשתה בזמן הזה היתה, וימי יעל הם עצמם ימי דבורה, ואיך אמרה בימי יעל חדלו ארחות? השאלה החמשית אם דבורה צותה לברק ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולון, למה

חרה אפה על שאר השבטים על שלא באו לעזרת המלחמה וגדפתם עליו? ולמה אמרה אורו מרוז וגומר, כי לא באו לעזרת ה', אחרי אשר היא במצות השם הגבילה העם שיבא למלחמה לבד? השאלה הששית למה לא הביאה סמוכים הפסוקים אשר אמרה בהתלוננה מהשבטים אשר לא באו למלחמה? כי היא הביאה ענין ראובן וגלעד ודן ואשר, ושבחה זבולון ונפתלי והפסיקה ביניהם באמרה באו מלכים נלחמו וגו', מן שמים נלחמו וגו', אז הלמו עקבי סוס וגו', וחזרה לקלל מרוז אשר לא באו לעזרת ה' בגבורים: והנני מפרש הפסו' באופן יותרו השאלות כלם:

ודבורה אשה נביאה וגו'. הנה ראיתי בספור הזה תועלות עצומות כפי המדיניות, ולא התעורר רלב"ג לאחד מהן, ולכן בחרתי להזכירן במקומם אחרי פירוש הכתובים. ובאמרו אשת לפידות אמרו חז"ל (מגילה י"ד ע"א) שהיתה עושה פתילות למקדש. והמפרשים נטו שהיתה אשת ברק, וחשבו שברק ולפידות שניהם מענין אחד. ורלב"ג פירש לפידות כמו לפידים, שהיה מדרגתה בנבואה עד שנראו סביבה לפידים. ואני חושב שהם תואריה, יאמר שדבורה היתה אשה נביאה ואשת לפידות, ובמה שאמר הכתוב אשה נביאה, הורה שלמות שכלה וטוב הכנתה, עד שהיה נלוה אליה הרוח הנבואיי, ובמה שאמר אשת לפידות, הורה שהיתה אשת חיל ומעשיה חיים וזריזים מאד עד שהיתה כמו לפיד אש, ומפני התוארים האלה שהיתה נביאה בשכלה ואשת לפידות במעשיה ובגודל לבה היתה היא שפטה את ישראל בזמן ההוא. ואין ספק שהיא תוכיחם באופן שישובו בתשובה ואם לא נזכר, כי לולי היו בעלי תשובה לא היו נושעים כמו שקדם ביאורו בפרשה שנית. ולמדנו מזה התועלת הראשון, שהשופט ומנהיג העם יצטרך לשלמות ההשכל וההכנה ולחוזק הלב וזריזות, כדי להוכיח וליסר העם כראוי:

פסוק ה

והיא יושבת תחת תומר וגו'. אחז"ל התומר נקראת תומר דבורה לפי שנקברה שם דבורה מנקת רבקה, כתוב כאן בין הרמה בין ביתאל וכתוב להלן ותקבר מתחת לביתאל. ותרגם יונתן והיא יתבא בקרתא בעטרות דבורה מתפרנסה מן דילה ולה דקלין ביריחו ופרדסין ברמתא וכו'. ועל דרך הפשט אמר שדבורה לא היתה רוצה לעמוד בבית כדי שלא להתיחד עם אדם, ולכן היתה יושבת תחת תומר, ומה שאמר עוד דבורה בין הרמה, הוא כאלו אמר ותמיד דבורה היתה בין הרמה ובין ביתאל בהר אפרים, כלומר שברחוב ובדרך תכין מושבה, ונתן הסבה בזה ואמר ויעלו אליה בני ישראל למשפט, ר"ל שבני ישראל היו עולים לפניה למשפט בכל יום, ולכן כדי שלא תתיחד עם האנשים היתה יושבת תחת תומר. ולמדנו מזה התועלת השני, שכל אדם כשר עם היותו טוב עם ה'

ראוי שישתדל להסיר מעליו החשד, ומשמועה רעה ירא כדי להיות טוב ג"כ עם אנשים, כמו שהיתה עושה דבורה הנביאה בזה:

פסוק ו

ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם וכו'. נטו המפרשים לומר שהיה ברק איש דבורה ובעלה, והוא באמת בלתי מתישב, כי הכתוב לא זכר שהיה בעלה. אבל אמר ברק בן אבינועם מקדש נפתלי ומה שאמר כי עלה ברק בן אבינועם ולא זכר דבורה, הוא לפי שסיסרא מהגבור פחד ולא ידע מנבואת דבורה, ולכן אני חושב שלא היתה דבורה נשואה או שנפרשה מבעלה מפני נבואתה כמו שכתב רלב"ג והנה צוה האל יתברך שתעשה התשועה הזאת ע"י ברק להיותו אמיץ לב בגבורים, והיה שמו מורה עליו, כי ברק רומז על היותו איש חיל רב פעלים, ובן אבינועם מורה על שהיה אביו ככה גם כן כי הוא היה אבי הנועם והמעשים היפים. וזכר שאמרה אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל, רוצה לומר הדבר הזה כבר הוא גזור מן השמים, וזהו הלא צוה ה' כי כבר צוה על זה להיותו אלהי ישראל ומשגיח בו תמיד, ושיקח עמו עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון, כי אלהי ישראל בחר בהם בפרט לעשות הפעל הזה, ולהיות ברק מקדש נפתלי צוהו שיקח מאנשי ארצו ומשפחתו, לפי שהם ילכו עמו יותר בנקל, ואמר ומשכת כתבו המפרשים שפירושו שיפתה וימשוך ישראל בדברים לבא למלחמה, כי היו יראים מחיל סיסרא. ואני חושב שאמרה לו שה' אלהי ישראל גזר שילך הוא וימשוך סיסרא, והנה יעשה המשיכה הזאת כאשר יעלה בהר תבור ויקח עמו עשרת אלפים איש, כמו שאמר אחר זה ויגידו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור ויזעק סיסרא וגו', הנה אם כן העליה בהר תבור וקבוץ העם ימשיך סיסרא שם, אבל לא יספיק זה מבלתי העזר האלהי שימשיכהו באמת, כמ"ש (ז) ומשכתי אליך וגו', ונתתיהו בידך. ומזה למדנו התועלת השלישי, והוא מי הוא הראוי להיות שר צבא המלחמה, שהוא האיש החזק רב פעלים בעצמו וממשפחת אנשי חיל, לשהעם יקבלו ממנו בושת ויראה כברק בן אבינועם:

פסוק ח

ויאמר אליה ברק וגו'. זכר שאמר ברק לדבורה אם תלכי עמי שמה והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך, ולא אמר זה כמספק בנבואה שאמרה לו וגם כעובר על דברי הנביא, אבל לפי שהיו ישראל אז יראים ופוחדים מחיל סיסרא ומרכביו ומהמונו, ראה ברק כי אעפ"י שהוא יקרא לבני זבולון ולבני נפתלי למלחמה לא ילכו עמו ולא יאמינו בדבריו, וכי יחשבוהו מסתכן, ולכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לבב ישראל בראותם הנביאה עמו שצותה בזה, ולשיאמינו כי דבר ה' הוא ובו היה עושה הדבר הזה כי לא מלבו,

ומפני זה לא ירדה עמו דבורה למלחמה מההר, כי לא היתה הליכתה כי אם להמשיך לב ישראל, או כדי שתתדבק בהם ההשגחה האלהית באמצעות דבורה כדברי הרלב"ג, ובזה הותרה השאלה הראשונה:

פסוק ט

ודבורה השיבתו הלוך אלך אפס כי לא תהיה תפארתך וגו', רוצה לומר אני אלך עמך, כיון שאתה מצוה שאלך (כי אתה שר צבא ה' וכל איש ואשה שימרה את פיך ימות), אבל עכ"ז אני אגיד לך את אשר יקרא באחרית הימים, והוא כי לא תהיה תפארתך הליכתי עמך, וזה לא למי שיראה מעשיך במלחמה, כי באמת כל הרואים את גבורתך שמה יעידון יגידון כי איש חיל אתה ובידך יושיע ה' את ישראל, אבל על הדרך הזה אשר אתה הולך הרואים אשה הולכת עמך בדרך, כאשר ישמעו אח"כ כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא (והיא יעל שנבאתי עליה) יאמינו שעל כן היית מוליך עמך אשה לפי שבידה התשועה ולא בידך, ויחשבו שאני האשה אשר בידה ימכור ה' את סיסרא, וא"כ הליכתי עמך אינה לכבוד ולתפארת לגבור החיל שכמותך, ועם היות שאמרה כל זה הנה היא עשתה מאמרו ותקם ותלך עם ברק קדשה. ומזה למדנו תועלת רביעי, והיא שיועצי המלך והשר ראוי שיעשו מצותו אעפ"י שהיה סותר דעתם, ועכ"ז יאמר לו דעתם, כי האמירה והעצה ראוי אליהם שיאמרו במה שהם יועצים לאדוניהם ועשיית מצותו במה שהם עבדיו, וכן עשתה דבורה אמרה דעתה ועשתה מצותו. והמפרשים אמרו כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא שאמרה דברה על עצמה שתתלה בה הנצחון, כמו שאמרה בשירתה:

פסוק י

ויזעק ברק את זבולון וגו'. הנה זה היה אחרי בואם לקדש, ששם קבץ ברק עשרת אלפים איש מזבולון ומנפתלי כאשר צותה אותו ויעל הוא עמהם ודבורה עמו אל הר תבור, והיה זה כדי שיהיה הדבר מפורסם שהוא היה עולה להר עם אותו עם מלחמה כדי להמרות ביבין מלך כנען וכדי להלחם משם עם סיסרא שר צבאו בעמק:

פסוק יא

וחבר הקיני נפרד מקין וגו'. כתוב למעלה ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים אל בני יהודה מדבר יהודה וגו', וישב את העם וגו', ולפי זה היה ראוי שיאמר וחבר הקיני מבני חובב חותן משה נפרד ממדבר יהודה, וכוונתי בפירוש הפסוק שחבר הקיני היה במדבר יהודה עם אותו ההמון שנקראו בני קין ובני חובב שהיו כלם עם ישראל שמה, וכאשר שמע שברק עלה הר תבור וראה סיסרא מזדמן להלחם בו חשב מחשבה לעזור לישראל. ולכן עשה בערמה כאלו היה לו קטטה עם בני משפחתו, באופן שנפרד מהם,

כלומר מאהבתם, גם זכר שנפרד ממושבם שהיה עם בני יהודה, וזהו אמרו ויט אהלה עד אילון בצענים אשר את קדש סמוך לקדש, והוא מקום בין חרושת הגוים מקום סיסרא ובין הר תבור מקום ברק, כדי שתהיה ביתו מזומנת לעזור לישראל ולהכות באויבים כפי מה שיזדמן, וכדי שהכנעניים יבטחו בו הראה עצמו אויב לבני משפחתו ונפרד מהם ויוצא ממקום תחנותם עם בני ישראל, וז"ש וחבר הקיני נפרד מקין שהם בני חובב חותן משה, מאותו קין שהם עם משפחתו נפרד מהם, וגם נפרד ממקום תחנותם שהיה שם עם בני יהודה ונטה אהלו משם, כי הוא לא היה יושב בבית כי אם יושב אהלים, כמו שזכרתי בפסוק ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים. ולמדנו מזה התועלת החמשי, שמי שירצה לעזור לאוהבו יתראה ראשונה כאלו הוא אויבו, כמו שחבר הקיני עשה בהפרדו מעם משפחתו ומתחנות ישראל כדי לעזרם אח"כ. ובא זה הספור בזה המקום, להגיד שעשה זה כששמע כי עלה ברק הר תבור ושסיסרא היה מכין עצמו להלחם בו, והנה בזה הותרה השאלה השנית:

פסוק יב

ויגידו לסיסרא כי עלה וגו'. זכר שכאשר שמע סיסרא שברק בן אבינועם אדם גבור חיל רשום מאד עלה הר תבור מקום גבוה וחזק, ראה שאין זה מדרכי הגרים ולא ממנהגי המשועבדים כמו שהיו ישראל אז, כי המשועבד ראוי שלא ישב במקום מבצר ובית מקדש מלך, פן יתגאה לאמר אני אמלוך ויסור עול האויב מעליו, וכמו שצותה התורה בגר (דברים כ"ג י"ז) עמך ישב בקרבך בטוב לו וגו', וכמו שפירשתי בפירוש התורה שלא ישבו הגרים במקום חזקים מיוחדים אליהם, כי אם בקרב ישראל ועמהם בהכנעה, ככה בזמן ההוא בהיות ישראל תחת יבין מלך כנען, כאשר ראה סיסרא שר צבאו שעלו ישראל תחת יד ברק איש גבור החיל למקום חזק להשגב שם ולהלחם ממנו, (יג) מיד קבץ את רכבו ואת המונו לבא ולהלחם בו, והיה מהלכו מחרושת הגוים המקום אשר היה יושב בו עד נחל קישון מקום המלחמה. ולמדנו מזה תועלת וידיעה ששית, שאין ראוי לעם הגובר והמשתרר שאויביו היושבים בקרבו גרים יעלו למקום חזק הר גבוה ותלול, פן משם יתחזקו להלחם בו:

פסוק יד

ותאמר דבורה אל ברק וגו'. אמר שכאשר סיסרא בא עם כל רכבו וכל המונו עד נחל קישון (וידמה שהיה דעתו לעלות ההרה משם להלחם עם ברק) מיד אמרה דבורה אל ברק קום, ר"ל קום ורד מההר להכות בו אל תקוה שיעלה הוא ההרה, ואמרה הסבה למה הוא ירד אליו ולא יחכה ביאת סיסרא להלחם ברק מההר, כי זה היום אשר נתן

ה' את סיסרא בידך, רוצה לומר זה היום אשר תהיה בו ההצלחה, ואם תקוה ליום אחר לא תצליח את דרכיך בו, ולכן אמרה נתן ה' את סיסרא הלא ה' יצא לפניך בלשון עבר, כאלו המלחמה כבר נעשתה.

פסוק טו

וזכר שכן היה (טו) שה' המם את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק, ודע שלפני ברק שאמר כאן הוא מאמר נאמר על הזמן, כמו (מלאכי ד' ה') לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, יגיד הכתוב שקודם שבא ברק כבר המם ה' את סיסרא (עם היותו שר הצבא גבור החיל) ואת כל הרכב ואת כל המחנה, כי אולי שמעו באזניהם קול מחנה גדול וראו סוסי אש ורכבי אש ודומה לזה, באופן שפחד קראם ורעדה (וכל זה היה קודם ביאת ברק, כמו שאמרה לו דבורה הלא ה' יצא לפניך, רוצה לומר כבר הוא נלחם ואתה יושב בכאן) עד שירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו, וכאשר בא ברק אל המחנה ומצאו כך לא עשה כי אם רדף אחריהם, וזהו אמרו (טז) וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה, כי ה' היה מנצח המלחמה הוא הנלחם להם, וברק לא עשה כ"א שרדף אחרי הנסים מהמלחמה ואז נפל כל מחנהו לפי חרב. ומזה למדנו תועלת שביעי וידיע' רב', והוא שהאנשים כשיהיו מצליחים במלחמה יקנו חוזק רב וגבור' מופלגת מפאת ההצלחה, עד שברק היה לבדו עם אנשים מעטים רודף אחרי הרכב ואחרי המחנה, כמו שבהיותו מנוצח ונרדף היה לבו דואג עליו ולא הי' לו חוזק וגבורה, עד שהי' אומר לדבורה אם תלכי עמי והלכתי, כי ההצלחה תקנה גבורה וחוזק לב והקלון תקנה פחד ומורך לבב:

פסוק יז

וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל וגו'. זכר שנס סיסרא אל אהל יעל, ושהיא יצאה לקראתו לאמר סורה אדוני, שקראתו אדון להיות שהיה חבר הקיני בעלה משועבד אליו, והבטיחתו (יח) סורה אלי אל תירא, רוצה לומר שיהיה נכון לבו בטוח בה, וכסתה אותו בשמיכה, (יט) ושאל מים ותשקהו חלב להרדימו (כ) ושאמר אליה שתעמוד פתח האהל והיה אם איש יבא וישאל היש פה איש שתאמר אין, וניבא בזה, (הוא עצמו) שסיסרא לא היה כבר איש, אבל כאלו היה מת ובטל מן העולם, ולכן אמר היש פה איש ואמרת אין, שכבר היה אין, (כא) ושיעל לקחה את יתד האהל ותתקעה ברקתו ויעף וימת, ר"ל שנתקבצו דברים לשלא הרגיש בהכאה, האחד שהוא היה נרדם משתיית החלב, והשני ויעף שהיה עיף ויגע שברח ברגליו, ומפני זה וימת מבלתי שיתנועע יותר מההכאה.

פסוק כב

וכאשר בא ברק אחריו יצאה לקראתו ואמרה לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש, ותראהו סיסרא מת מוטל ארצה, זהו ספור הענין: וראוי שנדע למה לא נזכר בכל זה חבר הקיני כי אם יעל אשתו? בהיותו חבר חי, כמ"ש כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני, וגם איך עשתה יעל כדבר הרע הזה אם היה שלום בינה ובין יבין מלך חצור אשר היה סיסרא שר צבאו? והנראה אלי שספר הכתוב שנתחברו שתי הסבות לשמצאה יעל מקום לעשות זה הפעל. הראשונה היא כי בעניני המלכים אין הדבר אסור או מותר נאה או מגונה, כי אם ע"פ הדברים אשר ישימו ויקימו ביניהם, וכאשר חבר הקיני עשה שלומו התחכם מאד ואמר, כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני, הנה לא אמר בין בית יבין, אבל אמר בין יבין, שלו לבדו היה השלום ולא נכלל א"כ סיסרא באותו שלום, ולכן פרט ובין בית חבר הקיני, שמצד חבר היה השלום כולל לכל אנשי ביתו ולא כן מצד יבין כי אם לו לבדו. והסבה השנית כי סיסרא לא הלך לאהל חבר הקיני כי אם לאהל אשתו, כי היה ליעל אהל נפרד ונבדל מאהל בעלה, ולזה אמר אל אהל יעל לקראת סיסרא כי לא היה שם חבר בעלה, וידוע מנימוסי המלכים שאין האשה מחוייבת לדברים שיעשה הבעל מהשלימתו ושמירת המבצרים, ומפני זה יכלה לעשות מה שלא יוכל בעלה לעשותו. ויראה שהיה חבר הקיני נכנס באהלו ולא יעשה דבר לא לעזר ישראל ולא כנגדם. הנה הותרה בזה השאלה השלישית. ולמדנו מזה תועלת שמיני שאין שלום ומלכות כי אם ע"פ הדברים אשר ידברו ואשר יכתבו על ספר, ושהנשים אינם מחוייבות בזה, כי הן פטורות מכל חיוב כי אם עבודת בעליהן חייבין לשמור ולעשות:

פסוק כג

ויכנע אלהים ביום ההוא וגו'. לפי שהיה כבוד המלכים נתלה בכבוד שר צבאם ובהצלחתם יוצלחו גם הם. והיה סיסרא באותו יום מת וכל צבאו והמונו נפל לפי חרב, לכך היה שביום ההוא הכניע אלהים לא לבד את סיסרא כי אם גם את יבין מלך כנען, באופן שמאותו יום והלאה (כד) ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין עד אשר הכריתוהו. ונלמוד מכאן תועלת וידיעה תשיעית, והיא שהצלחת המלכים נתלה בהצלחת שרי צבאיהם:

פרק ה

פסוק א

ותשר דבורה וברק וגו'. אין הכוונה שדבורה וברק סדרו השירה הזאת, אבל אמר שדבורה עשתה וסדרה זה השיר וברק נטפל עמה לשורר אותו בזמר, וזהו ותשר דבורה וברק בן אבינועם, ע"ד (שמות ט"ו א') אז ישיר משה ובני ישראל, ולכן אמר ביום ההוא לאמר, כמ"ש בשירת משה ויאמרו לאמר, שהיו בני ישראל אומרים השיר שעשה משה, וכן אמר כאן שדבורה סדרה השירה ואמרה לאמר, רוצה לומר שיאמרו אותה ברק והעם.

פסוק ב

והשירה שהיו אומרים היא (ב) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. ואתה ראית פירושי המפרשים בפסוק הזה. ואני אחשוב שפרעות הם נקמות, ושכוונת זה המאמר הוא שעל שני דברים ראוי שיברכו שם ה' ויהללו אותו. אחד בפרוע פרעות בישראל, רוצה לומר במה שנקם הקב"ה נקמותיו על יד ישראל, באופן שנשאר לישראל כבוד גדול מהנצחון עם היות שלה' הישועה. השני בהתנדב עם, רוצה לומר שהתנדב עם ישראל לעלות למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא, הנה על שניהם, רוצה לומר על פרוע האל יתברך פרעות ונקמות על ידי ישראל ובאמצעותם, ועל שהתנדב העם לעלות למלחמה על שניהם ברכו ה'. או יאמר בפרוע פרעות ונקמות בישראל, רוצה לומר על ידו, בעבור זה עם ישראל בנדבה ורוח ישר ברכו ה', ויהיה אם כן בזה סבה אחת להוראה, והפירוש הראשון יותר נכון כפי לשון הכתוב:

פסוק ג

שמעו מלכים האזינו רוזנים וגו'. לפי שברק נתטפל עם דבורה בשירה אמרה היא נגדו ונגד כל שרי ישראל שמעו מלכים האזינו רוזנים, רוצה לומר האזינו ושמעו ולא תתעסקו בשיר הזה, וקראתם מלכים ורוזנים על דרך (תהלים ב' ב') התיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד שנאמר על שרי ישראל. ונתנה סבה למה הם לא ידברו בשיר זולתה, באמרה אנכי לה' אנכי אשירה, רוצה לומר כיון שאנכי לה' דבקה עמו ונביאה ממנו אנכי אשירה ואזמרה ולא אתם:

פסוק ד

ה' בצאתך משעיר וגו'. מהמפרשים פירושו הפסוקים האלה הראשונים על מתן תורה, שחרדו ההרים ונטפו מים, והוא דעת המתרגם, ולא נתנו טעם נכון למה הקדימה דבורה הענין הזה בתחילת השירה ומה ענינו בכאן. ומהם פירשו אותם במלחמת סיחון ועוג

כי בצאתם מהר שעיר משם התחילו להלחם באומות, וגם אלה לא נתנו קשור נכון לפסוקים. ואני כוונתי לקשר אותם כפי כל אחד מהדעות. אמרה דבורה ה' בצאתך משעיר לתת התורה, ארץ רעשה גם שמים נטפו (ה) והרים נזלו מפני ה', כי השמים והארץ כלו חל מפניו, אבל (ו) בימי שמגר בן ענת ובימי יעל לא היה כן, כי לא היו האומות יראים מפחד ה' ומהדר גאונו והארץ לא רעשה ממנו, עד שחדלו ארחות, כי לא היו האנשים יכולים ללכת בהם מפחד אויב, והולכי נתיבות, ר"ל ואם היו אנשים מה מצד ההכרח הולכי נתיבות, הנה מפחד האויבים ילכו אורחות עקלקלות, וג"כ (ז) חדלו פרזון בישראל חדלו, רוצה לומר שלא היו יושבים בערי הפרזות ליראתם מהכנענים שיבאו שמה לשבות מהם שבי, ואמרה שני פעמים חדלו פרזון בישראל חדלו, להגיד שלא היו האויבים יראים מישראל כיראת ישראל מהם, לשבעבור זה יחדלו בישראל הפרזות ובארץ כנען גם כן אינו כן, כי חדלו פרזון אבל בישראל לבד חדלו ולא נחדלו כזה באומות, וכל זה עד שקמתי אם בישראל, מרחמת עליהם כאם שתרחם על בניה. ואם יהיה פירוש הפסוקים על המלחמות שעשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל בכניסת ישראל לארץ, תאמר שכאשר נעשו המלחמות ההם הארץ רעשה וההרים גם כן נזלו מפני ה' והוא משל לכל האומות שהיו פוחדים מישראל, מה שלא היה כן עתה כי חדלו אורחות וחדלו פרזון כמו שפירשתי. ואמרה בימי שמגר בן ענת בימי יעל, לפי ששמגר היה שופט ולא נעשה על ידו תשועה גמורה, ולכן נכללו שניו עם שנות הלחץ כמו שזכרתי, ובימיו לא היו ישראל הולכים בדרכים ולא יושבי פרזות, ומפני זה לא זכרה שאר השופטים לפי שהיתה תשועתם שלימה, אבל שמגר לא היתה שלימה תשועתו, וזכרה עמו יעל להשוות ביניהם בשאין תשועתם שלמה עם היות שעשו תשועה מה. ורבי לוי בן גרשון כתב שיעל שפטה את ישראל בימי שמגר כל אחד מהם בתשועה מועטת ולא נזכר זה בכתוב. וכאלו אמרה הנה קודם זה בימי יעל חדלו ארחות וחדלו פרזון ולא נעשתה אז תשועה, והוא ממה שיורה שמה שעשתה עתה אין ראוי לנו ליחסו אליה כי אם לתשועה הכוללת שנמשכה מהמלחמה, כי אז בברחו סיסרא ברגליו בא בביתה והרגתו וכאלו כבר היה נהרג, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פסוק ח

יבחר אלהים חדשים וגו'. הטיב הרלב"ג לראות בפירוש הפסוק, אם באמרו שסבת בחירת ישראל אלהים אחרים לעבודתם היו מענשם שהיו באים האויבים להלחם עמהם בארצם, כי בימים הקדמונים כשהיו עושים רצון השם, האם יראה מגן ורומח בארבעים אלף בישראל? באמת לא היו צריכים אליו (כן תרגמו יונתן ב"ע ז"ל). ואם שיאמר שהאל

יתברך בחר אופנים מחודשים לעשות זה הנס ולנצחון ישראל ותשועתם בזאת המלחמה, והוא שיבאו האויבים לשערי ישראל למלחמה, יען וביען היה האדם בארצו ובמולדתו חזק על אויביו, מה שלא היה כשילך חוץ מארצו להלחם שמה, והוא אמרו מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל, ומפני כן לא היו מוכנים ללכת חוץ לארצם להלחם באויביהם, כי לא היה להם חרב וחנית, והיה מהתחבולה האלהית העצומה שיבאו האויבים לארצם:

פסוק ט

לבי לחוקקי ישראל וגו', עד עורי עורי דבורה. חוקקי ישראל כתבו המפרשים שהם השרים הגדולים שמשימים חוקים בעם, ואמרה שחוקקי ישראל והם השרים המתנדבים בעם לבא למלחמה המה כלם יברכו את ה' ויודו לזכר קדשו על התשועה. ואפשר גם כן לפרשו על הסופרים והחכמים שבאו למלחמה שהם יברכוהו, ולפי שבעת וזמן המלחמה החכמים לא יוכלו ללמוד תורה, לכן אמרה שעתה בהשקט הארץ יודו ויברכו את השם. ואני חושב שחוקקי ישראל הם הסופרים שכותבים על ספר דברי הימים וקורות הזמן וכותבים עניני המלחמות, ואליהם אמרה דבורה שיברכו את ה', ובכתבם המלחמה הזאת יהיו מייחסים לה' הישועה.

פסוק י

וצותה גם כן שיברכוהו (י) רוכבי אתונות צחורות, והם הסוחרים שאינם רוכבים על סוסים, אבל הולכים על אתונות צחורות, רוצה לומר לבנות, וג"כ החכמים והם יושבי על מדין, כלם ישיחו ויגידו תהלות ה', ויהיה מדין כמו (ישעיה י' ב') מדין דלים.

פסוק יא

עוד אמרה (יא) מקול מחצצים וגו', ומ"ם מקול מחצצים הוא (כמו שפי' האפוד) מ"ם התמורה, תאמר שתמורת הקול שהיו נותנים המחצצים (והם המורים בחצים) בין המשאבים, לאנשים שהיו הולכים לשאוב מים, תמורת זה יתנו עתה שם צדקות ה' ותשבחות לשמו, וגם כן יתנו צדקות פרזונו בישראל, הצדקה שעשה עם ערי הפרזות, לפי שעתה ירדו לשערים עם ה', רוצה לומר בערי הפרזות ההם שברחו מהם לערי המבצר, עם ה' עתה ישובו לאותם השערים ולא יפחדו עוד מהאויבים. או יהיה פירוש אז ירדו לשערים, שילכו עתה אורחותיהם מעיר אל עיר:

פסוק יב

עורי עורי דבורה וגומר, עד סוף הפסוק. אחז"ל (פסחים ס"ו ע"ב) על שנתהללה באמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה ממנה רוח הקדש ולא יכלה לומר כלום, והיו אומרים לה

עורי עורי דבורה, כיון שראו שאינה אומרת כלום אמרו לברק קום ברק ושבה ושרה עליו רוח הקדש והחל לשיר. וכפי הפשט אמרו המפרשים שפי' עורי עורי התחזק בשירתך. אני חושב שלמה שדבורה אמרה בתחלת אמריה שמעו מלכים האזינו רוזנים אנכי לה' אנכי אשירה וברק מפני זה שתק ולא אמר שירה, הנה כאשר ראה שהיא נתפשטה בדברים אחרים שאינם מעצם השיר אמר אליה עורי עורי דבורה, רוצה לומר ראה דבריך עורי דברי שיר ואל תטפל בדברים שאינם מהשיר, הוא השיבתו קום ברק ושבה שביך, רוצה לומר מה לך להוכיח אותי על מלאכת השיר הראוי והמיוחד אליי? עשה אתה מלאכתך ושבה שביך, כי לבן אבינועם איש חי גבור החיל כמוך יאות להלחם ולשבות שבי, והנחתי עם השיר כי אנכי לה' אשירה כראוי ונכון:

פסוק יג

אז ירד שריד לאדירים עם ה' וגו', עד באו מלכים נלחמו. לפי שפסקה בשירתה באמרה אז ירדו לשערים עם ה', חזרה והתחילה ואמרה אז ירד שריד לאדירים, תאמר אז כשירדו לשערים עם ה' ירד ושלט השריד שהוא ישראל באדירים, ולמ"ד לאדירים כמו בי"ת, וכמוהו (בראשית ד' כ"ג) כי איש הרגתי לפצעי, ואמרה ה' ירד לי בגבורים, רוצה לומר לא היה השלטון מיוחס בעצם לשריד שהוא ישראל, אבל באמת ראוי שיתיחס לשי"ת כי ה' ירד ושלט לי בגבורים שהם האומות. או תאמר אז ירד שריד שהוא ישראל, לאדירים שהם האומות, וכאשר הניחה המשל ביארה הנמשל והיא אמרה עם ה' ירד לי בגבורים, רוצה לומר עם ישראל שהוא עם ה' וצאן מרעיתו אשר קראתי שריד, הוא היה אשר ירד ושליט לי בגבורים שהם יבין מלך כנען וסיסרא עם רכבו והמונו. והיותר נכון אצלי שהיה בי"ת בגבורים כמו עם, וכמוהו רבים, תאמר ה' ירד לי והשליט עם הגבורים שבישראל שעל ידם עשה התשועות, כמ"ש בפרוע פרעות בישראל, ולכן המשיכה ספור תשועות שעשה האל יתברך על ידי גבורי עמו, וזהו (יד) מני אפרים שרשם בעמלק וגו', רוצה לומר מן שבט אפרים שרשם שהוא יהושע שהיה נשיאם כבר נלחם בעמלק, כמו שאמרה תורה (שמות י"ז י"ג) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, אחריך בנימין בעממיך, רוצה לומר אחריך יהושע יבא בנימין שממנו יצא שאול שילחם גם כן בעמלק, ועממיך הם מאתים אלף רגלי שהביא שאול על עמלק, ואמרה זה כמתנבאה מה שיהיה, וכן מני מכיר ירדו מחוקקים, פירש רש"י ז"ל שמשבט מנשה ממכיר בנו ירדו שרים הנקראים מחוקקים שכבשו את האמורי ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר. ואפשר לפרש שמשבט מכיר בן מנשה ירדו ובאו מחוקקים והם סופרים וחכמים, ומזבולון באו סוחרים גדולים, כמ"ש (בראשית מ"ט י"ג) זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות,

ולזה אמרה עליו מושכים בשבט סופר ולא אמרה סופרים, כי הסוחרים הם כותבים מאד בחשבונותיהם, ולכן אמרה עליהם מושכים בשבט סופר, ואולי תהיה הכוונה שירדו לזאת המלחמה עם היותם סופרים וחכמים בני זבולון ואינם מלומדים להלחם:

פסוק טו

אחר זה אמרה (טו) ושרי בישששכר עם דבורה וגו', תאמר לדעתי שמשרי יששכר מהם היו עם דבורה שנשארו בהר תבור עמה ומהם ירדו לעמק למלחמה, וזהו וישששכר כן ברק, רוצה לומר ומישששכר ג"כ היו מהם עם ברק, כי בעמק שולח ברגליו יששכר הנזכר ולא בקש בהמה לרכוב עליה לחפצו במלחמה אבל שולח ברגליו, וכיון שהשבטים האלה כלם אם בעבר ואם בעתיד ואם בהווה היו אנשי מלחמה בפלגות ראובן גדולים חקרי לב, רוצה לומר במה שנפרד ונפלג ראובן מזה ולא בא למלחמה, גדולים מחשבות לבי וחקירתו, ואומרה לבי עליו (טז) למה ישבת בין המשפתים, ר"ל ראובן למה ישבת בין גדרות הצאן, וזהו לשמוע שריקות עדרים יושב ובוטח, ורש"י ז"ל ורלב"ג פירשו שריקות עדרים קולות האומות הלוחמים, והיה יושב לשמוע מי ינצח. והנה אמרה שתי פעמים לפלגות ראובן גדולים חקקי או חקרי לב, לפי שהיה התימה בראובן משני פנים. האחד למה נפרד מישראל ממלחמותיו שלא היה כשאר השבטים שזכרה? ועליו אמרה בראשונה בזכרה תשועות השבטים בפלגות ראובן וגו'. והצד השני מהתימה היא למה נתישב מעבר הירדן ושאל הארץ ההיא ממשה (לפי שהיה מקנה רב מאד לבני ראובן ולבני גד) ולזה אמרה למה ישבת בין המשפתים (רומזה לעבר הירדן) לשמוע שריקת עדרים, רוצה לומר לסבת עדרי הצאן שהיו להם וחתמה לומר שבפלגות ראובן שנפרד להתישב בעבר הירדן גדולים חקרי לב, כי אולי עשו זה כדי שלא יתעתדו לבא לעזור לאחיהם בשעת מלחמותיהם. ולפי שלא יאמר ראובן כי הסבה למה שלא באו היתה להיותם מעבר לירדן, לכן אמרה הנה (יז) גלעד ג"כ בעבר הירדן שכן (כי הוא היה מחצי שבט המנשה מבני מכיר שבאה נחלתו מעבר לירדן כמו ראובן) ועכ"ז באו לעזרת ה', כמ"ש מני מכיר וגו', ולזה יקשה ענין ראובן שלא בא. ואחר זה נתרעמה מדן ואמרה ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים. ר"ל דן למה יגור אניות שעבר את הירדן וברח מפחד האויב והניס נכסיו לעבר הירדן (כמו שתרגם יונתן ב"ע ז"ל) ואם לא היה דן בעבר הירדן למה ברח והלך לשם? ואמרה שלא היה כן אשר, כי היה לו התנצלות גדול עם שלא בא, והוא שאשר ישב על חוף ימים (כי שם היה חלקו וגורלו כמ"ש (יהושע י"ט כ"ו) ופגע בכרמל הימה) שיוכל לברוח ולעבור מהרה ולא עשה כן, שעל מפרציו ישכון,

רוצה לומר במקומות הפרוצים מארצו שכן ועמד שם מפחד האויבים לשמור ארצו ועל כן לא בא למלחמה.

פסוק יח

וזבולון ונפתלי ג"כ לא עשו כן, כי באו שמה באומץ גדול לפי שהם עם חרף נפשו למות, והמאמר הזה הוא כמ"ש המדיני (אריסט"ו) בד' בספר המדות, שהגבור הוא מה שיחרף נפשו וחייו ושלא יחרידהו המות היפה והדברים המביאים אליה וכן הוא זבולון שהוא עם חרף נפשו ונפתלי גם כן הם מחרפים נפשותיהם כדי למות על מרומי שדה כגבורים אשר מעולם אנשי השם. ועם היות שצוה האל יתברך שיקח מבני זבולון ומבני נפתלי בעליה הראשונה להר תבור, היתה דבורה מתרעמת על שלא באו אותם שאר השבטים מעצמם לעזרת ה', מאחר שבאו מבני מכיר ומבני יששכר, והיה ראוי שג"כ יבאו משאר השבטים כלם הסמוכים למקום המלחמה אחרי התשועה, והותרה השאלה החמשית:

פסוק יט

באו מלכים נלחמו אז נלחמו וגו', עד אז הלמו עקבי סוס. קשור הפסוקים האלה הוא אצלי, ששבטי ישראל לא רצו לבוא לעזרת ה', אבל לא עשו כן האויבים, כי באו מלכי הארץ ושריה (שהשרים כלם יקראו מלכים) והיה גודל חפצם להלחם עם ישראל כל כך, שבצע כסף לא לקחו מיבין מלך כנען כדרך השכירים הבאים להלחם, אבל באו בבחירתם בלי שכר ובצע כסף כדי להלחם בישראל. ועם היות שהאויבים באו בחפץ ורצון נמרץ, ושבטי ישראל לא רצו לבוא להושיע לאחיהם, הנה האל יתברך בא ועזרתו, (כ-כא) כי משמים נלחמו והכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא, וגם נלחמו הנהרות, שנחל קישון גרפם, שלהיות המלחמה על שפת הנהר, היו נכנסים לנהר אם לברוח ואם להלחם משם, והיה הנהר גובר בדרך נס, באופן שהיה מסיר את אופן מרכבותיו, וזהו נחל קדומים נחל קישון, רוצה לומר כאילו היו נחל קדומים (שהוא ים סוף או הירדן שנעשו שם הנסים) נחל קישון. וזכרה שלא היה אותו הרוע וההפסד מגיע לישראל, כי הם היו עוברים בלי שום הפסד, וזהו תדרכי נפשי עוז, שבאותו נחל דרך נפשי בעוז ושלום בלי שום נזק, ולזה סמכה אז הלמו עקבי סוס:

פסוק כב

אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו. רוצה לומר בהכנסם בנחל קישון הלמו עקבי סוס, כי מרוב מרוצתם בהיות חום היום עליהם כשנכנסו במי הנחל הלמו אותם עקבי סוס ונפסדו מאד, כי מסבת מי הנחל היו עקבי הסוסים כאלו נשברו ולא יוכלו ללכת עוד. ובמדרש (פסחים קי"ח ע"ב) אמרו משמים נלחמו הכוכבים חממו להם והיו

לבושים שריונים, ומרוב חמימותם היו נכנסים בנחל קישון להתקרר ושטפם הנחל, לפיכך סמכה נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו:

פסוק כג

אורו מרוז אמר מלאך ה' וגו', עד בעד החלון נשקפה ותיבב. אחז"ל (מועד קטן פ"ג ט"ז ע"א) שמרוז כוכב היה ומזלו של סיסרא. ולפי הפשט היה מקום סמוך לנחל קישון שהיתה בו המלחמה, ולפי שלא בא לעזרת ה' אמרה עליו אורו מרוז אמר מלאך ה', שהוא המלאך המדבר לדבורה, ואמרה שלא יתנו קללה לעיר כי אם ליושביה לפי שלא באו לעזרת ה' הגבורים שהם ישראל, והביאתו במקום הזה לומר שהשמים הרחוקים והנחל הקרוב אליהם כלם עזרו במלחמה, ועכ"ז יושבי מרוז שהיו מבני ישראל וקרובים שם לא עשו כן, כי לא באו לעזרת ה'. וכמו שראוי שיקולל מרוז להיותו מודר הנאה כך ראוי שתבורך יעל אשת חבר הקני שסייעה בתשועה, ואמרה (כד) מנשים באהל תבורך לפי שהנשים הצנועות באהל אולי יחרה אפם על הפעל הזה שעשתה יעל, ולכך צותה שלא יקללו אותה ולא יגנוה ולא יאמרו שהוא מעשה אכזרי, אבל יברכוה עליו לפי שעשתה לעבודת האל יתברך לא לתכלית אחר ותכונה רעה: וזכרה גודל שכלה באותו פעל כי (כה) מים שאל חלב נתנה להרדימו, ובספל הרועים האדירים הקריבה לפניו החמאה כי תשכר יותר ותרדים מאד.

פסוק כו

וזכרה גודל לבה וחזקה באמרה (כו) ידה ליתד תשלחנה, ואמרה תשלחנה מפני הימין כאלו אמרה ידה וימינה ליתד תשלחנה. והלמות עמלים, הוא הכלי שבו יהיו האנשים עמלים וטורחים להוציא הפשתן, והם בעלי המלאכה ההיא.

פסוק כז

והנה אמרה (כז) בין רגליה כרע נפל בהכפל הלשון והרדפתו, ודבר המדרש (יבמות פי"ב ק"ג ע"א ונזיר פ"ד כ"ג ב') רחוקים הם, כי הוא מדרכי השיר לכפול הדברים כמו אנכי לה' אנכי אשירה. תבורך מנשים באהל תבורך, עורי עורי דבורה עורי עורי ורבים כן, והותרה השאלה הששית:

פסוק כח

בעד החלון נשקפה ותיבב וגו'. זכר שבעד החלון נשקפה ותיבב בלשון יללה אם סיסרא, ומשקפת תמיד בעד האשנב ואומרת מדוע בושש רכבו לבא.

פסוק כט

ואמנם (כט) חכמות שרותיה (והם הנשים החכמות אשר היו עמה) תעננה, ואף היא גם כן משיבה ומודה לדבריהם ואומרת, בודאי (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל לא לבד מההמון אבל גם מהנפשות ששבו מישראל, כי יהיה רחם רחמתים, רוצה לומר נערה אחת או שתים לראש גבר, ויהיה דבר המשובח יותר (והוא שלל צבעים הנכבדים) לסיסרא, ויהיה שלל צבעים רבים רקמה, כי יהיה אותו הכלי המשובח והוא צבע רקמתים, רוצה לומר מרוקם משתי עבריהם לראש השלל, רוצה לומר ליתנו לשר הצבא. והרב יוסף אלבו (עקרים מ"ד פמ"ג) כתב שאם סיסרא רצתה לדעת מצד הקסם או התכונה או גורל החול מה יהיה איחור בנה במלחמה, וראתה שסיסרא בנה מוכה בראשו ושהיה דם במחנה סיסרא, ושהוא היה נחלש על ידי שתי נשים שהן היו באמת דבורה ויעל, ולא ידעה לשפוט אמתת הדבר, וחכמות שרותיה והיא גם כן היו הופכות הדברים והמשפט כפי רצונם, ואומרות הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר, רוצה לומר כי היה החולשה מרוב בעילות הבתולות, והדם שיורה המשפט בראש סיסרא שפטו שהיה שלל צבעים לסיסרא ולפי שהיה מורה המשפט דם על ידי נשים פירשו צבע רקמתים לחלקי שלל, והיה זה כן לפי שחכמת התכונה והקסם יש להם חלק בהגדת העתיד אבל לא בשלמות, וכמו שדרשו על (ישעיה מ"ז ט"ז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מאשר יבאו עליך, ואחז"ל (ב"ר פר' פ"ה צ"ה ע"ב) מאשר ולא כל אשר:

פסוק לא

והתפללה דבורה כן יאבדו כל אויביך ה', רוצה לומר שלא היה הדבר כמו שחשבה אם סיסרא וחכמותיה, כי תנחומין של הבל דבריהן, אבל יהי רצון מלפני השם שכן יאבדו כל אויביו, ואוהבי השם יהיו כצאת השמש בגבורתו בתקופת תמוז, וקודם חצי היום שהולך ואור עד נכון היום. ופי' רש"י ז"ל ד"א ואוהביו של סיסרא יהיו כצאת השמש בגבורתו, שאינו אלא שהות שלשה שעות, כי יבא אחריו גשם. ואמרו ותשקוט הארץ ארבעים שנה, הם דברי כותב הספר, מגיד שבסבת זאת המלחמה שקטה הארץ ארבעים שנה והם נמנים עם השעבוד:

פרק ו

פסוק א

הפרשה הרביעית בעניני גדעון, רוצה לומר במה שדבר אליו המלאך ובנסים שנעשו לו על הגיזה. תחלת הפרשה ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד מדין וגו', עד וישכם ירובעל הוא גדעון וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בצורך שליחות השם איש נביא אל בני ישראל, והוא כי לא מצאנו שהוכיחם על ע"ז ולא שהזהירם על דבר מה, ולבד אמר ואמרה אליכם אני ה' אלהיכם לא תיראו את אלהי אמורי ולא שמעתם בקולי, והנה ישראל לא חטאו בהיותם יראים את אלהי העמים, כי אם בעזבם את הש"י ועבדם אלהים אחרים, ולמה לא הוכיחם עליו אם עבדו ע"ז והוכיחם על יראת אלהי העמים? השאלה השנית במלאך שבא לגדעון, כי לא ימלט שנאמר שנראה אליו כדמות איש שחשב שהיה נביא, או שחשבו מלאך, כי בין שיהיה זה בהקיץ או בנבואה יתכן לדעת זה מה היה הנראה אליו ומה היה מחשבת גדעון באותו המדבר עמו? ואם נאמר שחשבו נביא איך יאמר א"כ ויפן אליו ה' וגו', ויאמר אליו ה'? והנה אלו הלשונות לא נאמרו על הנביאים, ואם חשבו מלאך ה' איך הביא גדי העזים להניחו לפניו לאכול ואיך אמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא וגו'? ויורה שלא הכירו שהיה מלאך עד הנה:

השאלה השלישית באמרו ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה וגו', שיראה כי המאמר הזה אין לו צורך, כי אם היתה הכוונה בו שנראה המלאך לגדעון הנה אחרי זה אמר וירא מלאך ה' ויאמר אליו וגו', ומה לו לזכור עוד שבא המלאך ושישב תחת האלה? אם לא היתה בזה מראה ולא דבור המלאך אליו.

השאלה הרביעית באמרו ועשית לי אות שאתה מדבר וגו' והנה האות היה צריך באמנת התשועה שיעד עליה ובמה שיבא בעתיד, אבל באמנת שהוא היה מדבר אליו מה צורך היה באותו אות? והנה עיניו הרואות שפיו המדבר אליו, ובמה שיעיד החוש לא יצטרך כלל למופת:

השאלה החמשית במה שצוהו האל יתברך קח את פר השור אשר לאביך והפר השני שבע שנים, ובמעשה לא מצאנו צורך כי אם בפר השני, כמ"ש ולקחת את פר השני והעלית עולה בעצי האשרה, ולא זכר מה יעשה מהפר הראשון. ורד"ק ז"ל כתב שצוה לקחתו כדי שלא ישאר לע"ז, והוא טעם זר מאד, האם יחסרון בארץ פרים לע"ז? השאלה הששית בנסי הגיזה, למה שאל אות אחרי שכבר ראה הנס שעשה המלאך לעיניו באש שעלה מן הצור על הלחם ועל המצות והמלאך הלך מעיניו? ואיך אחרי זה ומה שבאהו

הנבואה לא נסתפק במאמר האלהי ושאל האותות בגיזת הצמר בגרן ובסל? ועוד כי אם היה שגדעון בנס הראשון אמר וידעתי כי תושיע בידי את ישראל וגו', איך אח"כ שבא הנס ונתקיים כמ"ש ויהי כן לא נסתפק בזה ושאל עוד נס אחר? באמרו אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא רק הפעם בגיזה, ומה הראה בנס השני להתחזק בו מהראשון? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה'. זכר שאחרי מות דבורה הנביאה עשו בני ישראל את הרע בעיני ה', ואמרו חז"ל (שוחר טוב מ"ש פר' כ"ט) שלא נאמר כאן ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע, לפי שכל העונות הקודמים נמחלו להם בזכות השירה, ועתה הם כאלו מתחילים בחטא, ויאמר שבעבור עונם נתנם ה' ביד מדין ז' שנים, (ב) ושחזקה כ"כ יד מדין על ישראל עד שמפניהם הוצרכו ישראל לעשות את המנהרות אשר בהרים, והם המערות שהיו להם חלון מלמעלה שממנו יכנס האור, ואת המצדות והם המבצרים החזקים, (ג) וכאשר היה ישראל זורע הארץ היה עולה מדין ועמלק ובני קדם ועלו על ישראל ועל הזריעה (ד) ויחנו עליו, באופן שהיו משחיתים את יבול הארץ, ר"ל התבואות הזרועות ההם קודם שנגמר בשולם, ובזה האופן לא היו משאירים מחיה לישראל, וגם לא ישאירו שור ושה וחמור, כי היו בוזזים הכל או ממיתים ומשחיתים אותם, באופן שלא נשאר מחיה לישראל, ר"ל מחית לחם וכל מחית ב"ח:

פסוק ה

וזכר שהיו עושים האויבים השחתה גדולה, כי כאשר יבואו להלחם בישראל לא היו באים לבד על סוסיהם נקלים לחזור, אבל היו מביאים מקניהם וגמלים אין מספר, ובזה היו משחיתים היבול, ונוהגים כל ב"ח שימצאו כי היה כוונתם לבא אל הארץ לשחתה, ועל זה צעקו ישראל אל ה' וגו':

פסוק ז

ויהי כי צעקו בני ישראל וגו'. זכר שכאשר ישראל שבו בתשובה וצעקו אל ה' מתוך צרותם שמע האל יתברך צעקתם (ח) ושלח איש נביא. ובסדר עולם פרק כ' אמרו שהיה פנחס. ויש לשאול אם היה פנחס כהן ונביא קיים איך לא היה מוכיח לישראל והוצרכו לנבואת דבורה? והשיב רלב"ג שלא היה מנבא כי אם לעתות ידועות, או היה מתעלם פעמים ופעם היה נראה במאמר השם, כמו שהיה הענין באליהו, ולזה לא היה משמש ג"כ בכהונה גדולה כל ימיו, והיו משמשים בניו ובני בניו בהיותו קיים, וזה כי בימי דוד היה עדיין חי, כמו שאמר (דברי הימים א' ט' ב') פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, ולכן אמרו (ילקוט ח"א ריש פר' פנחס) שפנחס הוא אליהו. וכפי הפשט נראה שהיה הנביא

הנזכר כאן איש שנבא לצורך שעה, ולכן לא נזכר שמו, והיה תכלית דבריו להוכיחם ולהודיעם שמפני חטאתם קראום הצרות האלה, ולכן הודיעם בשם ה' אלהי ישראל שהוא בהשגחתו עשה עמהם ד' חסדים. האחד שהעלה אותם ממצרים שהיתה הארץ סוגרת ומסוגרת. השני שהוציא אותם מבית עבדים, ר"ל שמלבד הארץ היו המצריים מושלים בהם, כמ"ש מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו.

פסוק ט

ועוד אמר שלישי (ט) ואציל אתכם מיד מצרים מבית עבדים, שהוא רמז להצלת הים כי שם הושיע ה' את ישראל מיד מצרים. עוד אמר החסד הרביעי ומיד כל לוחציכם ואגרש אותם מפניכם ואתנה לכם את ארצם, רמז למלחמת סיחון ועוג ועמי הארץ ומלכיה שנתנם האל ית' בידם. ואמר שלהיותו אל קנא אמר אליהם (י) אני ה' אלהיכם לא תיראו את אלהי האמורי, ואין האזהרה הזאת שלא ייראו מפניהם, כי אם שלא יהיו רואים אותם ולא יביטו בעניני אותם האלוהות, על דרך (ויקרא י"ט ד') אל תפנו אל האלילים, ואמר (שמות כ"ג י"ג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו, או הזהיר על היראה להיותה מהדברים המיוחדים לאל ית', כמו שאמר (דברים ו' י"ג) את ה' אלהיך תירא, והיה תכלית המאמר ולא שמעתם בקולי שלא שמעו לדברי האל ותורתו, כי נטו אחרי אלהי נכר הארץ, ואם כן היה די בתוכחה הזאת, והותרה השאלה הראשונה:

פסוק יב

וירא אליו מלאך ה'. חשבו המפרשים שהיה כל זה במראה הנבואה, להמשכם אחרי דעת הרב המורה (ח"ב פמ"א קי"ח ע"ב) שלא יראה מלאך ה' כי אם בחלום או במראה הנבואה לא בהקיץ, ואני כבר זכרתי שעם היות שהמלאכים במהיותיהם הנבדלים מחומר אי אפשר שיושגו בחושים, הנה ברצות ה' יראו לאנשים וישיגום בחושיהם בצורת אדם, וזה כדמות שאר הנפלאות, והנה גדעון בהקיץ נראה לו זה ושאל אות בדבר, וזה לא יעשה הנביא בנבואתו. וספר הכתוב (בפסוק שלמעלה) שבהיותו חובט חטים בגת, ר"ל דש החטים במקל, והיה עושה זה במהירות רב כדי להניס ולהטמין אותה החטה מפני המדינים הנלחמים בהם, הנה אז בהיותו עסוק בזה בא המלאך בצורת אדם וישב תחת האלה. והרלב"ג כתב שהמלאך הזה היה הנביא הנזכר, ואם היה כן לא היה עולה בלהב האש השמימה, אבל כפי האמת היה שכל נבדל נראה אליו בצורת איש. ויראה שישב ונתעכב שם תחת האלה, עד שיפנה אליו גדעון וישאלהו כדי להשיב לו, וכאשר ראה שגדעון לא פנה אליו ולא שאלו דבר כי היה מתעסק במלאכתו, וזהו שאמר כאן וגדעון בנו חובט חטים, ר"ל היה עושה זה ולא הביט אליו, אז נראה המלאך לנגד גדעון ונכח

עיניו, וזהו וירא אליו מלאך ה' ויאמר לו וגו'. ובדרש אמרו (עיין רש"י) נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואז נראה לו, אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט, שאם יבואו המדינים אין בך כח לנוס, אמר המלאך קיימת מצות (כבוד) אב ואם ודאי אתה ראוי שיגאלו בני על ידיך, מיד וירא אליו מלאך ה' ויאמר לו ה' עמך גבור החיל. הנה זה המאמר ה' עמך גבור החיל היה אפשר שיובן בא' מב' פנים, אם שהיה ה' עמו בזמן ההווה, ואם שיהיה עמו אחר זה בזמן העתיד, והנה המלאך כיון הפן השני וגדעון הבין באופן הראשון, ולזה השיב (יג) בי אדוני ויש ה' עמנו, ואין המאמר בי אדוני לשון תחינה כמו שחשבו המפרשים, אבל פירושו אצלי כאדם האומר בשמעו דברי חבירו ושואל עמי אתה מדבר? וזהו בי אדוני? ר"ל בי דברת אדוני ואלי היתה מאמרך? ואם בהווה יש ה' עמנו איך מצאנו כל זאת, ר"ל הצרות והרעות וההשחתה שהיה מדין עושה בהם, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו וגו', ר"ל וא"ת שאין באל ית' יכולת יותר מזה הוא בלתי אפשר, כי איה כל נפלאותיו וגו'? וזכר הכתוב שהמלאך שהיה מדבר בשם ה' הוא פנה אליו ואמר לו (יד) לך בכחך זה, רוצה לומר באותו הכח אשר למדת סניגוריא על ישראל לך והושעת את ישראל מכף מדין, ובזה ביאר שהיתה כוונתו באמרו ה' עמך גבור החיל על העתים שיהיה ה' עמו ויושיע את ישראל מכף מדין לא על ההווה כמו שחשב. ואמרו הלא שלחתיך, רוצה לומר ולא תחשוב שאמרתי זה במקרה כי הלא שלחתיך, רוצה לומר הלא כבר גזרתי זה, והנה מה שאמר ויפן אליו ה' הוא ספור הכתוב שספר האמת שהשגיח השי"ת בהפנותו, אבל גדעון לא היה חושב כי אם שהיה איש, ואולי שלזה הקדים לספר שבא הנביא לדבר לישראל התוכחות שזכר למעלה, לפי שגדעון כשראה המלאך בצורת אדם חשב שהיה הוא הנביא שבא להוכיח לישראל, והיה תשובת גדעון אליו (טו) בי אדוני במה אושיע את ישראל, רוצה לומר עמי דברת אדוני? (והוא דרך חול) ובי היו הדברים האלה? הנה אין לי במה אושיע את ישראל, כי אלפי הדל אשר במנשה, רוצה לומר האלף אשר בית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה ומאותו האלף אנכי הצעיר בבית אבי, וידמה שהיה יואש אביו שר האלף, כי כן אמר אחר זה (בפסוק ל"א) בענין הבעל אשר יריב לו יומת עד הבוקר, ולזה אמר אלפי שהיה אביו שר האלף, וי"ת אדוני לשון קדש, הבין שאמר דברים כלפי גבוה, ותרגם אלפי, זרעיתי זעירא בשבט מנשה: וזכר שהמלאך אמר לו על זה (טז) כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד, רוצה לומר לא תצטרך לאנשים רבים ולא לעמים להלחם במדין, כי אני אהיה עמך ונהיה אני ואתה שנים והכית את מדין כאיש אחד, ואם מדין יהיה כאיש אחד איך אתה עם עזרתי לא תוכל להכותו? ואמר זה

על דרך מליצת השיר, שיהיה מדין כאלו הוא איש אחד ויהיה גדעון עם המלאך שנים ואיך לא יהיו טובים השנים מן האחד? ואמר בדבור הזה ויאמר אליו ה' לפי שהיו דברי המלאך בשם ה', וזה ספר הכתוב להודיענו אמתת הענין עם היות שגדעון לא היה יודע שהיה מלאך כי אם נביא, מ"מ חשב שהיה זה ייעוד גדול אחרי שהנביא דברו:

פסוק יז

ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, כוונתי בפירוש הכתוב הזה אחד משני פנים. האחד שגדעון רצה לשאול אות ופלא על הייעוד הזה, ולזה אמר למלאך אם נא מצאתי חן בעיניך עשה לי אות ופלא, כי כמה שאמרת עד הנה אין אמתות כלל, שאתה אתה מדבר עמי דברים בלי אות ומה אמתות יש בדבר שפתים? ויהיה א"כ שאתה מדבר עמי סבה על שאלו האות ממנו. והפן השני מהפירוש הוא שגדעון חשב היותו נביא ורצה לתת לו לאכול, ולא בקש לו עתה שיתן לו אות, אבל שבעת המלחמה והתשועה אז יעשה אותו אות והיא הכאת מדין, ולזה אמר אם נא מצאתי חן בעיניך (אחר אשר קראתני גבור חיל) ואם הוא כך, שתעשה בעתיד אות ופלא על מה שאתה מדבר עמי (והיא התשועה אשר יעדו בה שיוכל הנביא לעשות עליו אות, שהם שתי סבות, ר"ל מציאת החן בעיניו והיותו מאמת מה שאמר לו, ושיעשה עליו אח"כ אות לשיושיע את ישראל מיד מדין) הנה תכלית המאמר וסופו הוא, (יח) אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי וגו', כי אם מצא חן בעיניו ואם אמת הוא מה שאמר ויוכל לעשות עליו אות בזמן הצורך ראוי שיהנה מאשר לו ויאכל עמו. ואפשר עוד לפרש שבקש ממנו שלא ימוש משם עד הגישו לפניו מנחה, כדי שבה יעשה אותות ומופתים כאש שהוריד אליהו על עולתו, ומלת שאתה השי"ן בקמ"ץ הוא כמו בסגו"ל, כמו עד שקמתי בפת"ח שהוא כמו שקמתי בסגו"ל:

פסוק יט

וזכר שעשה גדעון (יט-כ) גדי עזים והביאו לפניו תחת האלה, ושאמר אליו המלאך הנח הבשר והמצות אל הסלע הלז ואת המרק שפוך, וצוה זה להיות הסלע קר ויתקרר יותר עם שפיכת המרק עליו, ואז יתראה הנס יותר בשיעלה מן הצור ויאכל הבשר והלחם, על דרך מה שאמר אליהו בהר הכרמל (מלכים א' י"ח ל"ד) מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העולה ועל העצים, והנה הפעולות האלה והאש אשר בא על העולה ידמו מאד למה שעשה אליהו, ואולי שבעבור זה אמרו חז"ל (סדר עולם פ"כ) שהיה פנחס הנביא שקדם ושהוא עצמו היה המלאך הזה אבל פשט הכתובים לא יסבלוהו:

פסוק כא

(כא-כב) וספר שכאשר מלאך ה' הלך בלהב האש ידע גדעון כי מלאך ה' הוא, ויאמר גדעון אהה אתה ה' אלהים כי על כן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים, ומלת אהה הוא לשון יללה, כאומר אוי נא לי כי ראיתי אלהים פנים בפנים ותנצל נפשי, והיה זה לפי שהיה פשוט אצל הקדמונים שמי שיראה מלאך ה' ימות מיד, וכן אמר יעקב (בראשית ל"ב ל') כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי, וכן הרגיש בזה ג"כ מנוח (בספ' י"ג כ"ב) כמו שיתבאר, והשי"ת השיבו (כג) שלום לך אל תירא. הנה התבארו השאלות שנית ושלישית ורביעית. ומזה תדע שלא עשה המלאך זה הנס כדי לאמת לגדעון שיושיע לישראל, כי אם להודיע שהוא מלאך, ולזה אמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא, שזה למד מהמופת לא דבר אחר, אבל הנס על התשועה אח"כ נעשה לגדעון כמו שיתבאר:

פסוק כה

ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' וגו'. הרלב"ג השתדל לבאר שגדעון לא היה נביא, ושהדברים האלה באו לו ע"י נביא, ושהוא ע"ד (בראשית כ"ה כ"ג) ויאמר ה' לה שנים גוים בבטנך שאחז"ל (ב"ר פר' כ"ג) שהיה ע"י נביא, ואליו נטה הרב המורה (ח"ב פמ"א) ואין כן דעתי, יען מצאנו אמירות רבות שאמר האל יתברך לגדעון ולא נזכרה באחת מהן שהיה ע"י נביא, ולכן אחשוב שזכה למדרגת הנבואה, ושבראשונה נראה לו המלאך בצורת אדם, אחר זה בא לו מדרגת החלום הנבואיי באמרו ויהי בלילה ההוא, ואח"כ באו לו דבורים אחרים במראה ובמחזה כיון שלא נאמר בהם שהיה בלילה כמו שזכר כאן, ומה שמנוהו חז"ל מקלי העולם הוא בערך משה ואהרן ושמואל, ולא ישללו מפני זה היותו נביא, כמו שיראה מהמאמר שאמרו בזה במסכת ראש השנה (כ"ה ב'): והנה אמר שבלילה הסמוכה למראת המלאך בא לו חלום נבואיי ואמר לו קח את פר השור אשר לאביך, ר"ל קח את הפר שהוא השור אשר לאביך ופר שני שהוא בן ז' שנים, ר"ל שהיה מוקצה לע"ז מיום הולדו שהיו ז' שנים (והם אשר נתנם ה' ביד מדין) יקח גם כן, ושיהרוס המזבח אשר לבעל והאשרה (והוא האילן אשר אליו יכרות), ושיבנה מזבח לה' (כו) על ראש המעוז, והוא הסלע שזכר במראת המלאך ויעלה שם הפר השני לעולה, וזכרו חז"ל (תמורה פ"ו כ"ח ע"ב) שהיה זה לצורך שעה, כי נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה ומן המוקצה לע"ז. והכוונה כלה היתה להוסיף לגדעון אמונה בשי"ת ולכן צוה שיעשה כל זה לצורך שעה, ואמנם הפר הראשון לא זכר מה שנעשה ממנו, ואני אחשוב שהפר הראשון היה לאביו כמ"ש אשר לאביך והפר השני לא היה מאביו כ"א מעובדי הבעל מוקצה לעבודתו, וצוהו שיקח שני הפרים כדי שאנשי העיר

לא ירגישו בו, וכאשר יצעקו איה פר הבעל ישיב יואש ואנשיו גם השור אשר לי גנוב הוא מאתי, ועם זה לא יאשימו לגדעון ויחשבו שאדם מחוץ גנבם, ולכן העלה הפר השני והסתיר את פר יואש, ועם זה הותרה השאלה החמשית:

פסוק כז

וזכר שגדעון ליראתו את אנשי העיר עשה זה בלילה, (ל) וכאשר ראו אנשי העיר שנתץ מזבח הבעל אמרו ליואש שיתן בנו להמיתו, לא על הפר שלקח (כי לא חשדוהו בזה, אחרי שג"כ צעק אביו על פרו שנשבר או נשבה אין רואה), כי אם על שנתץ מזבח הבעל, ויואש השיבם (לא) האתם תריבון לבעל? ר"ל אינו מהדין שבני אדם יחרפו את אלהיהם ולא ג"כ שיושיעוהו, וז"ש האתם עשיתם הקלון והמריבה לבעל? לא עשיתם אתם אותו ואין עליכם א"כ אשמה, וגם כן האתם תושיעון אותו? כי הוא אלהים והוא יושיע לעבדיו ולא יושיעו הם אותו, ולכן גזר אשר יריב בעבורו יומת עד הבוקר, ר"ל שיואש ואנשיו ימיתו אותו עד הבוקר, ואם אלהים הוא הוא יריב בעד כבודו ובעד מזבחו. או יהיה פירוש האתם תריבון לבעל אם תריבו בעד כבודו, ואשר יריב לו יומת היתה קללה, שאשר רב לו ונתץ מזבחו, הבעל באלהותו הוא ימיתהו עד הבקר, ואמר זה להיותו בלתי מאמין לבעל, והנה נראה שהיה יואש שר העיר ושמעו לדבריו:

פסוק לג

וכל מדין ועמלק ובני קדם וגו'. זכר שמדין ועמלק ובני קדם נאספו להלחם בישראל ויעברו, רוצה לומר שעברו מעבר הירדן לארץ ישראל להלחם בם, (לד) ושלבש רוח אלהי את גדעון ויתקע בשופר כדרך שרי הצבא, ומיד נאספו אחריו אביעזר והם אנשי עפרתה להיותם מארץ יואש אביו, כמו שאמר (למעלה פסוק י"א) בעפרה אשר ליואש אבי העזרי, או היו לבד אנשי משפחתו ולכן נאספו אליו מבלי שישלח אליהם מלאכים.

פסוק לה

ומיד שלח מלאכים בכל מנשה וזבולון ונפתלי ובאו אחריו. והרוח הזה כבר כתב הרב המורה בפמ"ה ח"ב מספרו (דף קכ"א) שהיא המדרגה הראשונה ממדרגות הנבואה, והוא עזר ילוה לאיש וכח גדול נתחדש לו להציל קהל חשובים מקהל רעים. ות"י ורוח נבואה מן קדם ה' רמז למה שאמרתי שהוא רוח נבואה לא להנבא כי אם לפעול גבורות, ושאינו טבעי כ"א בדרך פלא, והוא מן קדם ה':

פסוק לו

וזכר שאמר גדעון בתפלתו אל האלהים שיעשה לו אות כדי שידע שיושיע את ישראל, והוא אמרו (לז) הנה אנכי מציג את גיזת הצמר בגורן אם טל יהיה על הגיזה לבדה ועל

כל הארץ יהיה חורב, וראוי שנדע בזה השלשה דברים ששאלתי בדרוש הזה. האחד למה שאל האות בגיזת הצמר בגורן ובטל ולא שאלו בדבר אחר? השני אם גדעון כבר ראה מופת המלאך על התשועה ואח"כ באתהו הנבואה האלהית, איך אח"כ ספק במאמר האלהי ושאל אות? השלישי אחרי שכבר בקש האות הראשון בגיזת הצמר שעליה יהיה טל ועל כל הארץ יהיה חורב ובא האות, מה ראה לבקש אחריו אות אחר שעל כל הארץ יהיה טל ועל הגיזה יהיה חורב? ואומר שזה לא היה לגדעון נסיון ביכולת הבורא שהוא (כמו שאמר הגאון רבינו סעדיה) האסור, כאומרו (תהלים ע"ח כ') וינסו אל בלבבם אמרו הגם לחם יוכל תת, וגדעון היה שואל האות לראות אם רצון האל יתברך להושיע את ישראל בידו, לא לנסות יכלתו כי אם לדעת רצונו, והיה ענין האות (לפי שכבר פירשתי) שגדעון אמר למלאך כשנראה אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, רוצה לומר שבעת הצורך יעשה לו אות על מה שהיה מדבר עמו שיושיע את ישראל, כי הנס שעשה שם המלאך לא היה לאמת התשועה כי אם לאמת היותו מלאך, כמו שפירשתי שם, ולכן גדעון (כאשר עתה בא עת הצורך) ראה לשאול האות שהיה עתיד לעשות המלאך ההוא ושבקש שם לעשות לו, ולא היה אם כן מספק בדבור האלהי אבל היה שואל האות שיעד לעשות לו, ושאל זה לא לנביא שהיה שם כמו שחשב רלב"ג כי אם בתפלה אל האלהים שיעשה לו הנס שכבר שאל מהמלאך בתחלת הדברים והודה לו בו. וראה לשאול האות בגיזת הצמר ובגורן ובטל להיותו משל ודוגמא אליו, כי היה גיזת הצמר משל לגדעון שהיה דבר מועט ורפה כמוה, ולכן עשה בחינת הנס בגורן שהוא היה המקום אשר נראה לו בו המלאך, והיה הנסיון בטל שהוא השפע והעזר האלהי, כמ"ש (הושע י"ד ו') אהיה כטל לישראל (ישעיה כ"ו י"ט) כי טל אורות טלך, להיות הטל סימן ברכה, וכאלו אמר אני אשים גיזת הצמר שהוא דוגמתי ודמיון עצמי במעוטה ורפיונה בגורן אשר באה לי בה הנבואה בראשונה, ואם עליה לבדה יהיה טל ועל כל הארץ חורב יהיה סימן ואות שיבוא אלי השפע והעזר האלהי ולא יבוא על כל האומות שהם משל לכל הארץ, וז"ש אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברתי הנה אנכי מציג את גיזת הצמר בגורן, רוצה לומר הנה אנכי סימן ומשל לגיזת הצמר, ולכן אשימה בגורן אשר ישבתי אני שם, אם טל יהיה על הגיזה לבדה, רוצה לומר עם היותה גיזה לבדה יחידה ומועטת (כי זה רצה באמרו לבדה) ועל כל הארץ יהיה חורב שהוא רמז לאומות שלא יבוא עליהם טל ישועות. הנה אז ידעתי כי תושיע בידי את ישראל, כי היה הגיזה משל לידו. והבן אמרו כאשר דברת שירמוז למה שאמר לו המלאך, ולכן שאל האות שנזכר שם שיעשה לו. ואמנם למה לא נסתפק באות הראשון ושאל האות השני, כתב רש"י ז"ל

שבנס הראשון נתקיים היות הטל על הגיזה אבל כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית כרותה על הטל שלא יעצר, והפסוק יורה עליו, שנאמר (לח) ויזר את הגיזה וימץ טל מהגיזה מלא הספל, ולא זכר דבר שהיה הארץ חורב. ור' ידעיה הפניני במאמר בחינת העולם אשר עשה, מתוך מליצתו יראה שהיה דעתו, שחשש גדעון שהגיזה לרפיונה יקבל הלחות יותר מהארץ לקשיה, ולכן עם מעט הטל יתלחלח הגיזה מאד, ומפני זה בקש הנס השני שיהיה על הארץ טל לקשיה ועל הצמר יהיה חורב עם כל רפיונה, והוא באמת נס יותר שלם ומפורסם, ותהיה בחינתו וכוונתו על הנס השני שבהיותו גדעון דומה לגיזת הצמר במיעוטו ורפיונו, ובמקום הנס שהיה הגורן שנראה לו שם המלאך עשה הנסיון בטל, שאם יבוא על כל הארץ שהיה רמז לאומות, יהיה סימן שכלם יכסו עליהם המים המרים המאררים, כמ"ש (שמות ט"ו א') וברוח אפך נערמו מים, (שם שם י') נשפת ברוחך כסמו ים. וכמו שבים סוף נעשה למשה רע"ה עמידת המים לישראל ונפלו על המצריים, ובירדן ליהושע שביבשה עבר ישראל, כך יהיה כאן היבשה סימן טוב לישראל, ולפי זה לקח הטל בשתי הפעמים בבחינות שונות, וכבר זכר הרב המורה שפעמים שיהיה דבר אחד משל לשני ענינים מתחלפים. הנה התבארו הדברים כלם ושעשה מה שראוי, והותרה השאלה הששית:

פרק ז

פסוק א

פרשה חמשית במלחמת גדעון עם בני מדין ותלונת בני אפרים עמו עליה, ומה שעשה לאנשי סכות ואנשי פנואל. תחלתה וישכם ירובעל הוא גדעון, עד ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה במה שצוה האל יתברך לצרוף את העם שנית ואמר והיה אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך, והיה ראוי שיאמר הוא הולך אתך וכל אשר אומר אליך זה לא ילך אל תוליכהו עמך, ויהיה הענין תלוי בגדעון:

השאלה השנית באמרו כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב, והנה ידוע שהכלבים אינם מלקקים בידיהם המים, אבל הם שותים בפיהם, וידוע שהוא לא רצה כי אם כאשר לא ישתו בפיהם כי אם בידיהם והוא אינו כמו הכלבים, ואיך אמר א"כ כל אשר ילוק בלשונו? ובמעשה אמר ויהיה המלקקים בידם אל פיהם והם אינם ככלבים:

השאלה השלישית בענין החלום שהיה במחנה מדין מספר איש לרעהו, והנה צלול לחם שעורים מתהפך במחנה מדין ויבוא על האהל ויכהו ויפול ויהפכהו למעלה ונפל האהל, מה ראה האחר שאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש וגו' נתן האלהים בידו את מדין? והנה הפתרון ראוי שיוחס אל החלום ויראה שאין בזה יחס כלל:

השאלה הרביעית במה שהתלוננו איש אפרים על גדעון לאמר מה הדבר הזה אשר עשית לנו לבלתי קראת לנו וגו', והנה הפסוק אומר קודם לזה ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין וגו', ואם הוא שלח מלאכים להודיעם המלחמה ולקרוא אותם על מה התלוננו? השאלה החמשית במה שהכה גדעון לבעלי סכות ולבעלי פנואל על מה שלא נתנו לו לחם, ואם הם היו מבני ישראל מדוע הרגם על שלא נתנו לו הלחם אשר אתם? העל זה יהיו בני מות? ועוד אם לאנשי פנואל לא אמר כי אם בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה, למה אחרי שובו נתץ המגדל והרג אנשי פנואל והוסיף בעונשין ובאנשי סכות לא זכר שהרגם? השאלה הששית במה שאמר שעשה גדעון אפוד ויזנו כל ישראל ויהי לגדעון ולביתו למוקש, והוא קשה מאד איך גדעון עשה ע"ז ועבדה בהיותו תם וישר ירא אלהים וסר מרע? ואחר שראה כל מה שראה מהנסים והפורקן והתשועות איך בסוף נעשה צדוקי ועובד ע"ז? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

וישכם ירובעל הוא גדעון וגו'. זכר שאחרי שראה גדעון נסי הגיזה פעמים השכים ביום המחרת עם כל העם אשר אתו, ושאמר לו ית' (ב) שרב העם אשר אתו פן יתפאר ישראל לאמר ידי הושיעה לי. והנה אמר זה לתת טעם לעם שישובו, עם היות התכלית האמתי כדי שישובו האנשים רכי הלבב בלתי ראוים להלחם. כמ"ש (דברים כ' ח') מי האיש הירא, ושישובו גם כן עובדי הע"ז להיותם יראים מעונותיהם, ולזה צוה זה ושיקרא באזני העם (ג) מי האיש החדר וישוב לביתו, והנה אמר בזה ויצפור, שר"ל וישכים כדי לתת עצה ולמוד אליהם שאשר ירצו לשוב ישכימו בבוקר וישובו ולא יראם אדם בשובם ולא יכלימום, כי היה החזרה מהמלחמה פחיתות גדול וכלימה רבה. והנה היתה חולשת העם כל כך שמשלשים ושנים אלף אשר באו למלחמה שבו כ"ב אלף ולא נשארו כי אם עשרת אלפים איש, ושהאל גם באלה לא בחר ואמר לגדעון (ד) שעוד רב העם ושיוריד אותם אל המים לצרפם שם. והנה אמר והיה אשר אומר אליך זה ילך אתך, לא בדרך צווי כי אם בדרך הודעה, כדי לחזק לב גדעון ושלא יחר לבבו על שלחו עוד את העם, ולזה אמר לו אל יחר אפך בצרפי את העם ובשלחי אותו, כי אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך, רוצה לומר הוא הראוי ללכת אתך אל המלחמה, ובודאי שלא ישוב מפני כל ולא יברח ממנה אבל ילך שמה, וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך אל תחוש ממנו

כי באמת הוא לא ילך, רוצה לומר אעפ"י שתוליכהו עמך הנה הוא יברח מהמלחמה ובודאי לא ילך שמה, וא"כ מוטב הוא שיחזור מכאן ולא משיברח משם, הנה התבאר כוונת הכתוב בזה והותרה השאלה הראשונה:

פסוק ה

וזכר שהורידם אל המים, רוצה לומר אל הנהר, ושאמר האל יתברך לגדעון כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב וגו', רוצה לומר שיציג לבד כל אשר ילוק בלשונו כאשר ילוק הכלב, וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות, רוצה לומר וכן תציג לבד כל אשר יכרע על ברכיו לשתות. והיה ענין זה לדעת רלב"ג שבראשונה צוה שישוב כל האיש הירא ורך הלבב, ועתה בנסיון הזה צוה שישובו כל העצלים, כי היה הכריעה על הברכים לשתות מנהג העצלים אשר אינם ראוים להלחם, והלוקקים בידיהם הם החרוצים והם המוכנים למלחמה, פסוק דמסייע ליה מה שאמר דוד הע"ה (תהלים ק"י ז') מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש. ואני אחשוב שעשה הנסיון הזה להבדיל כל הברכים אשר לא כרעו לבעל, כי באשר לא כרעו יושיע ה' את ישראל, ולפי שהשותים בכריעה שותים בשפתותיהם ואינם מלקקים בלשונם, לכן אמר כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב, ולא היה הנסיון בשישתה בידיו (כי הכלב לא ישתה בידיהם) כי אם שילוק בלשון ולא ישתה בפה ובשפתיו בגמיעה, וזהו שאמר במעשה (ו) ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש, רוצה לומר שלא היו שותים בגמיעה כי אם בלקיקה בלשונם, ואין עיקר הנסיון בהיות השתיה ביד, כי אם בהיותם בלקיקת הלשון שיעשה אותו הכלב והאדם מעומד, ולא בגמיעת הפה והשפתים שאי אפשר שיעשה כי אם בכריעה ובהשתחויה, ולזה אמר וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים, כי זה היה ענין הנתינה לדעת מי הוא הכורע על ברכיו, (ז) ואמר השם יתברך שבשלש מאות איש ההם יושיע את ישראל, רוצה לומר שזכותם עומדת לעד לפי שלא היה בהם ברכים אשר כרעו לבעל, והותרה בזה השאלה השנית:

פסוק ח

וזכר שלקחו אותם השלש מאות איש צידת העם השבים לבתיהם, רוצה לומר שלקחו מצידתם מה שראוי להם ושלקחו שופרותיהם, כי היה המנהג בימים ההם בבאים למלחמה להביא בידיהם שופרות לתקוע:

פסוק ט

ויהי בלילה ההוא וגו'. זכר שאמר האל ית' לגדעון שיקום וירד להלחם במחנה האויבים כי נתנם בידיו (י-יא) ושאם היה עדיין ירא ירד הוא ונערו, וישמעו מה שידברו האויבים

במחנה ועם זה תחזקנה ידיו. והנה הוצרך הנסיון הזה עוד כדי לחזקו, להיות הולך לכל מחנה האויבים הרב אין מספר בשלש מאות איש, ואמר שהלך גדעון ונערו אל קצה החמושים אשר במחנה, לפי שהיה המנהג כמו שהוא עדיין היום שבהיות אנשי המלחמה בשדה בלילה ישימו כל החלש והבהמות באמצע והאנשים החלוצים סובבים אותם, כדי שאם יבואו האויבים ילחמו בהם החלוצים אשר סביבותיהם ולא יזנבו כל הנחשלים, ולכן זכר שבאו אל קצה החמושים שהם היו סביב המחנה, והודיע זה לפי שהיה ענין החלום ופתרונו לחלוצים ואנשי המלחמה והוא מורה שנמוגו כלם מפניהם, אחר שהיותר גבורים וחלוצי הצבא פחד קראם ורעדה:

פסוק יג

והנה זכר ששמע גדעון שהיה איש מאותם החמושים חלוצי צבא (אשר לבם כלב האריה) מספר לרעהו חלום שחלם ואמר והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפול ויהפכהו למעלה ונפל האהל, ופירושו הוא ששמע חררת לחם שעורים (כמו שת"י) או עוגת שעורים הצלויה באש, שהיה מתהפך במחנה מדין מפה אל פה, כאשר יתהפך הדבר היוצא מן האש בכח החום, ושבא אל האהל, לפי שהאהלים היו באמצע המחנה וכל החמושים חלוצי הצבא היו חונים סביב האהלים כמו שפירשתי. והנה בהגדת החלום שאותו הצלול לחם שעורים המתהפך היה מגיע עד אמצע המחנה אשר שם האהלים, ולהיות הצלול שורף באש והאהלים מבגד פשתן אמר ויכהו, רוצה לומר שאותו צלול היה מכה האהל ויפול האהל, והיה תכלית החלום שבזה האופן האהל נשאר נופל ארצה והצלול שהיה מושלך ארצה היה משם ואילך מתהפך למעלה, וזהו ויבא עד האהל ויכהו ויפול, רוצה לומר שהפיל הצלול את האהל ויהפכהו למעלה שאז נפילת האהל יסבב שיהפוך הצלול למעלה ונפל האהל, ונשאר א"כ היושב למטה מתהפך למעלה שהוא לחם שעורים. והאהל שהיה למעלה נשאר נופל ארצה. והמפרשים פירשו ויהפכהו למעלה את האהל ונפל ראש האהל, ומה שכתבתי הוא יותר נכון. והנה שומע החלום, מאשר ראה המפלה במחנה מדין ואהליהם ושהיה המסבב אותו הרע דבר מועט צלול לחם שעורים, גזר אומר ופתר החלום באמרו (יד) אין זאת בלתי אם חרב גדעון נתן אלהים בידו את מדין ואת כל המחנה, שהיה גדעון דבר מועט בערך אנשי מדין, והיה חם לבו בקרבו ודומה לצלול והוא היה תמיד מתהפך בתחבולותיו כל היום, ואמר זה להיות גבורת גדעון מפורסמת אצלם, ואין ספק שהפתרון היה מפעל האל יתברך כדי שיחזק לבב גדעון: ולפי (ברכות נ"ה ע"ב) שהחלומות הולכים אחר הפה, כמו שזכרו חז"ל, לקח מזה שני עדים רוצה לומר החלום והפתרון, וז"ש (טו)

ויהי כשמוע גדעון את מספר החלום ואת שברו, רוצה לומר הגדת החלום ופתרונו, גזר אומר שה' יצא לפניו, ואם פתרון החלום לא היה בחכמה לבד כי אם בהשגחה ג"כ, והיה כדי לתת גבורת לב לגדעון, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק טז

ויחץ את שלש מאות האיש וגו'. זכר שגדעון עשה תחבולה נאותה לאותה המלחמה, והיא נכללת בששה דברים. הא' היות המלחמה בלילה כדי שהאויבים לא יראו ולא ידעו במיעוט העם. השני שיחצם לשלשה ראשים מאה איש בכל ראש באופן שיחשבו האויבים שהם עמים רבים ומתחלפים, וכזה עשה אברהם עם המלכים, כמ"ש (בראשית י"ד ט"ו) ויחלק עליהם לילה. השלישי שנתן שופרות ביד כל איש כדי שבתרועתם ישברו לבות האויבים בחשבם שהם עם רב. הרביעי שצוה שיוליכו לפידים כל איש לפיד אחד, כי זה ממה שיביא לחשוב בראותם הלפידים שכל לפיד יבא בתוך מאה איש ויחשבום ליותר רבים. ובדרש (עיין רש"י) אמרו שעשה זה לזכור זכות יום מתן תורה. החמשי שצום שיוליכו הכדים והם אשר נשארו מהעם אשר שב, שאין ספק שיבואו בתוכם כדים לשאוב מים ולשתות, וצוה שיוליכום כדי שיוליכו בתוכה הלפידים נסתרים ולא יתראו כי אם בפתע פתאום וימס לבב האויבים, כי יראו האודים ההם באישון לילה ואפלה דבר מופלא, ולזה אמר ולפידים בתוך הכדים.

פסוק יח

הששי שצוה להם שיאמרו כלם לה' ולגדעון, רוצה לומר שהיה שם דבר נסיי שהאלהים הוא בעזרם ודבר אנושי והוא חרב גדעון הנועד אצלם, והנה לא השוה שמו עם שם הב"ה אלא בעבור החלום ששמע, כדי שכאשר ישמעו שם גדעון לא ישאר בהם רוח ויחרדו כצפור בזכרם החלום:

פסוק יט

וזכר שבא גדעון ומאה איש אשר אתו ראש האשמורת התיכונה, וזה בלי ספק היה גם כן מהתחבולה הנאותה, לפי שהאשמורה הראשונה היו עדיין רוב העם נעורים ובשמוש מוחשיהם, ובשלישית שהיא קרובה לבוקר רבים מהעם כבר הקיצו משנתם, ולכן בחר להיות בראש האשמורת האמצעית התיכונה, שאז כל אדם ישן ונרדם, וז"ש אך הקם הקימו את השומרים, רוצה לומר שכאשר הגיע גדעון ואנשיו אל מחנה האויבים היו קמים שומרי המחנה לעמוד במשמרת התיכונה, והיו השומרים הראשונים הולכים לישון והאחרים קמים אז לשמור, ואז תקעו בשופרות והפיצו הכדים כדי שפתע יראו הלפידים.

פסוק כ
והנה זכר איך עשו זה בפרט, והוא ששלשת הראשים (אשר הם ראשים למאה איש), תקעו בראשונה הראשים ההם וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים ויקראו חרב לה' ולגדעון, ולא הלכו כלל (כא) אבל עמדו איש תחתיו במקומו ולא התנועעו משם, ואז היה הבלבול גדול במחנה מדין וירץ כל העם וינוסו.

פסוק כב
ואחר זה תקעו שלש מאות שופרות וחשבו האויבים שהם עם רב בא בא עליהם וישם ה' חרב איש ביד רעהו, וכאשר ראום בורחים (כג) נאסף איש נפתלי ומאשר ומכל מנשה וירדפו אחרי מדין:

פסוק כד
וזכר שגדעון שלח מלאכים בכל הר אפרים, אבל היה זה אחר אשר נסו האויבים, ולכן אמר בשליחותם רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים, רוצה לומר שיקחו המעברות שלא יוכלו לעבור את הירדן:

פסוק כה
וזכר מהצלחת בני אפרים שלכדו שני שרי מדין והרגום באותם המקומות שנקראו בשמם, והביאו את ראשיהם אל גדעון להראות לפניו גבורתם:

פרק ח

פסוק א
ועם כל ההצלחה שהיה להם בלכידת שרי מדין לא נחה דעתם, אבל התלוננו נגדו ויאמרו מה הדבר הזה אשר עשית לנו לבלתי קראת לנו כי הלכת להלחם במדין, רוצה לומר הנה הקריאה שעשית היתה אחרי המלחמה שקראת אותנו לרדוף, כאלו לא היינו אנחנו ראויים לתוקף המלחמה כי אם לרדוף המנוצחים, ובזה עשית לנו כדי בזיון וקצף, וזהו מה זאת עשית לנו, רוצה לומר קלון מתמיד וחרפה רצופה לבלתי קראת לנו כאשר באת להלחם במדין וקראת אח"כ לרדוף, ועל זה הריבו עמו בחזקה, והותרה השאלה הרביעית: וזכר שגדעון דבר על לבם ואמר (ב) מה עשיתי עתה, רוצה לומר חשבתי לעשות גבורה ושתקרא על שמי ועתה בראותי מה שעשיתם הנה מה שעשיתי עתה אינו כלום, וזה הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר, לפי שבני אפרים לכדו השרים וגדעון ועמו נלחם במחנה שהם הפחותים, (ג) ומה יכולתי עשות, ר"ל מה יכולתי לעשות

ככם כמעשה הגדול אשר עשיתם. וספר שנחה דעתם בזה ושאז רפתה רוחם, רוצה לומר רפתה רוח הכעס אשר היה להם עמו:

פסוק ד

ויבא גדעון הירדנה וגו'. זכר שבא גדעון הירדנה ברדפו אחרי שני מלכי מדין אשר ברחו מהמלחמה, ושאמר לאנשי סכות שהם היו מבני ישראל (ה) שיתנו לחם לעם אשר אתו, וזה לשתי סבות. האחת להיותם עייפים והאל יתברך צוה (ישעי' נ"ח ז') הלא פרוס לרעב לחמך ונפש נענה תשביע. והסבה השנית להיותם עדיין רודפים את אויביהם להושיע את ישראל כלו, ולכן היה מהראוי שבהיותם נלחמים בעבורם להושיעם שיתנו לפניהם לאכול ויפיקו להם נפשם, כי היו עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע מלכי מדין שנמלטו מהמלחמה וברחו דרך ארצם, או שהיו אותם המלכים עומדים שמה בארץ מדין ולא באו במלחמה והלך גדעון לשם להחרימם כדי שלא ירעו עוד לבני ראובן וגד וחצי שבט המנשה היושב מעבר הירדן כדברי רש"י ז"ל:

פסוק ו

וזכר שאנשי סכות השיבוהו הכף זבח וצלמונע עתה בידך, רוצה לומר למה תתפאר שהושעתנו מכף מדין ותשאל בעבור זה לחם לאכול, האם זבח וצלמונע הרגת לשתהיה התשועה גמורה במות המלכים? הנה הם חיים עדיין ומחר יבואו עם גדודיהם להחרים אותנו, וזהו כי נתן לצבאך לחם, כלומר למה ניתן לחם אליהם והנה אין לנו תשועה מוצאת. או נאמר שלהיות אנשי סכות יראים ממלכי מדין פחדו מתת לחם לרודפים אחריהם, פן יבואו מחר ויחרימום על אשר נתנו לחם לאויביהם בהיותם רודפים אותם להרגם, ולזה לא נתנו הלחם אליהם, ואמרו הכף זבח וצלמונע עתה בידך לשלא נירא עוד מהם לתת לצבאך ההולכים נגדם לחם? וזאת היתה טענתם והוא הנכון אצלי. ואמר ויאמר שרי סכות בלשון יחיד ושרי סכות היו רבים לפי שעשו להם ראש אחד והוא דבר בעד כלם:

פסוק ז

וגדעון השיבם (ז) בתת ה' זבח וצלמונע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים, רוצה לומר כאשר יתן ה' בידי אותם המלכים אכה אתכם בקוצים על בשרכם, והברקנים הם מיני קוצים, ויראה שהיו בסכות קוצים הרבה ושלכן נקרא שמו סכות, ע"ד (איוב מ' כ"ו) התמלא בשוכות עורו שפירושו קוצים, ויעד להענישם בהם שעמהם ידוש בשרם כך כתב רד"ק ז"ל. ואמנם למה לא הענישם גדעון מיד ושם ענשם תנאי אם ילכוד המלכים, הוא אצלי כדי שלא תתעכב תשועת המלחמה, כי בהיותו משתדל שמה

ליסרם בשוטי הקוצים ימנע הרדיפה מאחרי המלכים והם בתוך זה יברחו לנפשם, ואולי גם בתוך הזמן ההוא נתקבצו אליהם עמים רבים וישובו להלחם בגדעון, ולזה אמר בתת ה' זבח וצלמונע בידי, רוצה לומר כאשר אשלים לרדוף הנה איסר אתכם, ויהיה א"כ המאמר הזה מורה זמן, כלומר בהשלימי ענין המלחמה אשר אני בא בה אשוב עליכם, ואינו תנאי כ"א לא יתנם בידו לא יענישם:

פסוק ח

וזכר שעלה משם את פנואל ושאמרו לו כדברי אנשי סכות, ולפי שאנשי פנואל בטחו במגדל אשר היה להם בתוך העיר (ט) אמר אליהם גדעון כי בשובו מהמלחמה יתוץ את המגדל אשר הם בוטחים בו, ולא התמהמה גדעון, אבל הוא ושלש מאות אנשיו רדפו במהירות רב ומצאו המלכים שנתקבצו אליהם כל הנותרים ובורחים מהמלחמה (י) והיה כחמשה עשר אלף כי כל שאר המחנה נפלו לפי חרב שהיו מאה ועשרים אלף שולף חרב מלבד עוד החלושים והקטנים אשר במחנה, כי אין מחנה שלא יהיה בו חלושים וזקנים ונשים ונערים:

פסוק יא

וזכר שעלה גדעון דרך השכוני באהלים, ר"ל שהיו שם אהלים ועלה להם כדי לחקור ולדעת מקום המלכים ותחנותם ומשם הלך עליהם. וזכר שהכה את המחנה בהיותו בטח (יב) ושלכד המלכים. ונראה שזה ג"כ עשאו גדעון בלילה, כי איך ילך ביום להלחם בשלש מאות איש אשר היו אתו עם חמשה עשר אלף איש? ואם היה ביום לא יאמר הכתוב והמחנה היה בטח, ולזה אמר (יג) וישב גדעון מן המלחמה מלמעלה החרס, ואינו קודם ששקעה החמה בעוד השמש נראה גבוה כדברי רש"י ז"ל וכמו שת"י, אבל פירושו בעלות השמש בבוקר, כי גדעון רדף אחריהם ונלחם עמהם בלילה ובבוקר כעלות השמש שב מהמלחמה, וזהו מלמעלה החרס כעלות השמש, שחרס הוא השמש כמ"ש (איוב ט' ז') האומר לחרס ולא יזרח:

פסוק יד

וזכר שלכד נער מאנשי סכות בשובו והוא הגיד לו מי הם זקני העיר וכתבם על ספר שבעים ושבעה זקנים (טו-טז) ואז לקח אותם ויסרם בקוצים ובברקנים, ועשה זה לזקני העיר בלבד לפי שהם השיבוהו הרעה ההיא, כי גדעון לאנשי סכות בכלל שאל הלחם והתשובה לא היתה מהעם כי אם משרי סכות, ובעבור זה הענישׁ את השרים זקני העיר ולא העם וזה פירוש אצלי ויודע בהם את אנשי סכות, שהוא כמו (שמות ב' כ"ה) וידע אלהים, לשון רחמים, יאמר כי עם מה שעשה לזקנים רחם על המון העם מאנשי העיר

כלם, כי לא הענישם כלל כי אם לזקנים בלבד, כי בהם שפך חרון אפו וחמתו שככה. ות"י ותבר בהון, מלשון (ישעי' נ"ג ג') ידוע חולי, שיסרם באותם הקוצים ושבר גרמיהם. ורד"ק ז"ל פירש שהודיע להם פשעם וחטאתם עם הקוצים שהענישם בהם, ומה שפירשתי אני הוא היותר מתישב:

פסוק יז

ואמנם באנשי פנואל אמר שנתץ המגדל והרג את אנשי העיר, ויקשה למה הרגם? והלא לא אמר אלא שיתוץ את המגדל בשובו, וכתב רלב"ג שאולי ג"כ יעד להרגם ושלא נזכר בכתוב. ויותר נכון הוא מה שפירש רד"ק ז"ל, שאנשי פנואל ברצותו לנתוץ המגדל העזו פנים להלחם בו ולהציל את המגדל ולכן הרגם באותה מריבה. ואמנם למה עשה זה גדעון, הסבה בו לפי שאנשי סכות ואנשי פנואל חטאו בשלשה דברים. האחד שלא באו לעזרת ה' בגבורים בהיותם סמוכים למקום המלחמה. השני לפי שלא קדמום בלחם ומים בהיותם עייפים ומלחמות ה' נלחמים, והיו מונעים הצדקה מהראוים אליה. השלישי לפי שדברו נגד גדעון דברים קשים ומרדו במאמרו והוא היה במקום מלך, והכתוב אומר ביהושע (יהושע א' י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך יומת, הנה מפני שלשת הסבות האלה ראה להענישם. וידמה שלא הרג אנשי סוכות אבל יסרם בקוצים ולאנשי פנואל הרג, לפי שעמדו נגדו להציל המגדל כמו שזכרתי, והיה בזה אם כן למוד מפורסם לכל ישראל שלא יזידון לעשות עוד כדבר הרע הזה. והותרה בזה השאלה החמשית: וזכר שאחרי שיסר אנשי סכות ואנשי פנואל מיד אמר לזבח ולצלמונע מלכי מדין (יח) איפה האנשים אשר הרגתם בתבור, והם השיבוהו כמוך כמוהם אחד כתואר בני המלך, והנה יראה שלא היתה התשובה ממין השאלה, וכתב הרלב"ג שהם לא הבינו השאלה ושחשבו ששאל על תוארם, ופירש רד"ק איפה האנשים, ר"ל מה תוארם ותכונתם, והוא בלתי מתישב בפשט הכתובים, כי מלת איפה לא יסבלהו. וכונתי שגדעון אמר איפה האנשים, לומר להם אם לא הרגתם את האנשים ההם והיו עתה חיים בידיכם הייתי נותן אתכם בעדם עור בעד עור, והם השיבו שני דברים האחד כמוך כמוהם, ר"ל כך תהיה אתה כמו שהיו הם, שתמות מהרה על ידי מדין כאשר מתו הם, והקללה הזאת נכללה במאמר כמוך כמוהם, ר"ל כך תהיה אתה כמוהם, ע"ד (מלכים א' כ"ג ד') כמוני כמוך כעמי כעמך וגו', ובזה הודיעוהו שהם מתים. והדבר השני אמרו אחד כתואר בני המלך, ר"ל והנה אחד מהאנשים ההם היה כתואר בני המלך, כי היה אחד מהם יפה תואר ויפה מראה מאד. וגדעון השיב (למה שהבדילו ביניהם שהיה אחד כתואר בני המלך והשאר לא היו כל כך יפים) (יט) אחי בני אמי הם, ר"ל כלם היו אחי ובני אמי שהם האחים

היותר דומים, וא"כ כיפה ככעור כשמן כרזה כלם קורבה אחד היה לי עמהם וכלם היו יפים במדרגה אחת, כי כלם בני אשה אחת היו, ולמה שאמרו כמוך כמוהם (שהם מתים כבר) השיב חי ה' לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם, וזה המאמר מורה ששאלת איפה האנשים היא כמו שפירשתי:

פסוק כ

וזכר שאמר ליתר בנו בכורו (כ) קום הרוג אותם, והיה זה כדי שהנער יתחיל גבורתו בהריגת שני מלכים שהוא כבוד גדול וסימן טוב לעתיד, והנער לא שלף חרבו כי ירא וגו', וזה היה אות שלא יהיה גבור החיל כאביו ולא יגבר ידו על מלכים ויועצי ארץ, והמלכים אמרו לגדעון (כא) קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו, והיתה כוונתם שאין ראוי שילמדו הנערים חרב בגופי המלכים, ושאינו מהנאות שנער קטן יהרגם ולא אדם פחות, כי אם שר הצבא ראש העם, שהקצין הוא הראוי שיהרוג המלכים הנכבדים כהם, וזהו קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו, ירמזו לעצמם שהם מלכים גדולים והיה ראוי שככה תהיה הגבורה שתעשה בהם על ידי גדול המחנה. והמפרשים פירשו כי כאיש גבורתו, שגדעון להיותו איש גבור יהיה גבורתו רבה להמיתם יחד מה שלא יהיה הנער בנו, כי אינו הגון מצד שנותיו וכחו לזה עדיין: וזכר מנדיבות לב גדעון שלא לקח מכל שלל המלחמה כי אם השהרונים אשר בצוארי גמליהם, והם היו כלי זין יפים מאד העשוי כדי להציל צוארי הגמלים אשר לא יכום החצים, והיו נעשים מזהב במלאכה מפותחת יפה מאד, כמו שעוד היום עושים מלכי ארץ ורוזנים לצוארי הסוסים כלי זין מברזל ונחשת:

פסוק כב

ויאמרו איש ישראל אל גדעון וגו', עד ויכנע מדין לפני בני ישראל. לפי שהמלכות והממשלה ממנה שתהיה במשפחה (כמו שהענין במלכים שירשו בניהם את המלכות) וממנה שיקנה האדם אותה מכח מעשיו וגבורתו אם יציל את הארץ מידי אויביה, והיה המנהג בשופטי ישראל להמשילם כפי גבורותיהם לא בירושה, לכן אמרו ישראל שעם היות שאין הממשלה כי אם כפי המעשים (לפי שגבורת גדעון והצלחתו היתה כל כך) הם היו חפצים שתתמיד לאלף דור עם היות שבניו לא יהיו גבורים ומושיעים כמוהו, וז"ש משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך מדור אל דור כיון שהושעתנו מצרינו, ואמרו בנך ובן בנך עם היות לו שבעים בנים לרמוז ליתר בכורו, כי תלך הממשלה בבן הגדול מאחיו תמיד, והוא השיב (כג) לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' הוא ימשול בכם, ר"ל כי המלכות והממשלה אינו נאות לאיש מבני אדם, כי איך ימשול בצדיקים

וטובים ממנו? ואיך ימשול ומחר ימות? אבל תאות לשי"ת כי הוא אלהי האלהים חי וקיים הוא: והנה נכתב הספור הזה להודיענו רשעת בני ישראל שאמרו לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך וגו', ועוד מעט הרגו כל בניו לפי חרב והמליכו את אבימלך בן אמתו, וגם כי אחרי מותו שנשאר יותם בן גדעון לא הקימוהו עליהם למשול, והוא ממה שיורה שבלשונם כזבו לו. והודיענו עוד הספור הזה דבר שני, והוא שהיה גדעון נביא לה' ודברי חולין שלו היה בהם רוח הקדש, ולכן אמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם, כי כן היה שהוא מת ואחריו לא משל יתר בכורו וגם לא כל שאר בניו:

פסוק כד

וזכר ששאל מהם שיתנו אליו איש נזם שללו, ר"ל שכל אחד מישראל מהשלל אשר לקח יתן לו נזם זהב אחד, והודיע הספור שהיו בשלל נזמים רבים, לפי שהמדינים אשר החרימו ישמעאלים הם, כמ"ש ביוסף (בראשית ל"ז כ"ח) וימכרו את יוסף לישמעאלים, ואמר (שם שם ל"ז) והמדנים מכרו אותו אל מצרים, שהמדנים והישמעאלים היו כלם גוי אחד. ות"י ארי ערבאי קטילו, נראה שלא אמרו על המדינים, כי אם על הערבים שוכני אהלים שעברו בהם ברדפם אחרי מדין והרגום, ומהם לקחו נזמי הזהב הרבה:

פסוק כו

וזכר שהנזמים ההם היו משקלם אלף ושבע מאות זהב לבד מתכשיטי המלכים שלכד גדעון שלקחם לעצמו, כי אליו היו ראוים כפי הדין. והנה שאל גדעון זה לאיש ישראל כפי מה שאחשוב לא לחמדתו, כי אלו היה רוצה היה לוקח מכל השלל החלק הראוי לשר הצבא על פי המשפט, אבל לפי שהם אמרו לו משול בנו גם אתה וגם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מכף מדין והוא השיבם דברים טובים, רצה שיתנו כל אחד נזם זהב להיותו המחובר אל הפה, (כז) ולעשות ממנו אפוד (והיא חגורה או מלבוש זהב) שילבוש לכבודו ולאות מעלתו ויצג אותו בעירו לזכר תשועותיו, כי יהיה אותו הלבוש מנזמי הזהב אשר לקחו במלחמה אשר נתן ה' בידו את מלכי מדין, וגם כדי שלא תשכח מפי זרעו שישראל נדרו ושלמו להיות גדעון ובניו מושלים עליהם, ולכן עשה הלבוש יורה על הממשלה עשוי מכלי הזהב ההולך על הפה, זכר למה שדברו בני ישראל בפיהם. ורלב"ג כתב שעשה זה לזכר הנס שהפליא הקב"ה לעשות עמו. ואמנם מה שאמר ויזנו כל ישראל אחריו אינו בימי גדעון ולא שעשה גדעון האפוד לעבוד ע"ז (חלילה לו מעשות כדבר הזה) אבל הוא עשאו לזכרון תשועותיו ודברי ישראל עליו ונפלאות האל ית', ואחרי מותו לקחו ישראל הדבר והעתיקוהו לכוונה אחרת רעה ויזנו אחר ע"ז עם אותו האפוד. וזכר הכתוב שבמקום שחשב גדעון שהיה עושה זכר שישראל ימשילו תמיד

את בניו, בזכרם מה שנדבו ונדרו לו באמצעות אותו האפוד שעשה לסימן, הנה היה בהפך שנמשך אחריו חטא ע"ז, ובעבור זה היה לגדעון ולבניו למוקש, כי נהרגו כלם על אבן אחד כמו שיזכור ונענשו באותו חטא, והיה א"כ מאשמת גדעון שלא שם בטחונו באלהים וחשב באותו דרך להמשיל בניו וממנו נמשך מה שנמשך, ועליו אמר הנביא (ירמיהו י"ז ה') ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומה' יסור לבו, והותרה השאלה הששית עם מה שאמרתי:

פסוק כח

ויכנע מדין לפני בני ישראל וגו', עד סוף הפרשה. זכר שבהיות תשועת גדעון כ"כ רבה לא יכלו המדינים לשאת ראשם עוד ותשקוט הארץ ארבעים שנה, והם ימנו מהתחלת השעבוד. וספר הכתוב שגדעון לא היה הולך בארץ לשפוט את ישראל (כט) אבל שב לביתו וירא מנוחה כי טוב, והנה ירמוז עוד בשובו לביתו שכלו המלחמות והיה שקט בביתו ושאנן, (ל-לא) ועם היותו בביתו הנה נטה לבבו אחרי נשים רבות, עד שהיו לו שבעים בנים יוצאי ירכו, ופלגשו גם היא ילדה לו בן כי כל זה היו יולדות זכרים, וקראהו אביו אבימלך לרמז שהוא יהיה מלך אחרי כן.

פסוק לא

ויהי כאשר מת גדעון וגו'. זכר שאחרי מות גדעון מיד שבו ישראל ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים, וכתב רש"י ז"ל שכך היה שם אותו בעל. ואחשוב שישראל זנו אחרי הבעלים אבל לא עזבו את ה' כי היו עובדים את האל ית' וג"כ את הבעל, לחשבם היותו אמצעי בינם ובין השי"ת להורדת השפע והרוחניות, ולזה אמר וישימו להם בעל ברית לאלהים, ר"ל ששמו להם בעל אחד שהיה אצלם ברית לו עם האלהים, לפי שהיו המה עובדים את האלהים ועובדים אותו הבעל, כאלו היו האל יתברך והבעל שניהם חברים שותפים באלהות ואוהבים בעלי ברית. וזכר שעם היות שבימי גדעון קבלו ישראל תשועה וחסד גדול מהאל ית' ומגדעון גם כן (כמו שאמרו הלוחמים חרב לה' ולגדעון) (לד) הנה ישראל לא זכרו את ה' אלהיהם המציל אותם מיד כל אויביהם וגומר, וג"כ (לה) לא זכרו חסד גדעון ולא עשו עם בניו, ככל הטובה אשר עשה עם ישראל, ורמז בזה שעם היות שאמרו לו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, הנה לא עשו כן כי הרגו אחרי כן את כל בניו:

פסוק לב

ועם זה זכר שמת גדעון בשיבה טובה, ר"ל קודם שבאו ימי הרעה מהרג בניו, ולא זכר הכתוב ששפט את ישראל, כי לא נתעסק בזה כמו שאמרתי בהקדמת זה הספר:

פסוק לג

פרשה ששית בעניני בני גדעון שנהרגו וענין אבימלך שנשתרר, ודברי יותם ומשליו, ומלחמת אבימלך עם בעלי שכם עד מותו. תחלתה ויהי כאשר מת גדעון, עד ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה', והנה ראיתי לשאול בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בדברי יותם, למה המשיל הדבר בזית ובתאנה וגפן ובאטד ולא זכר עצים אחרים? כי עם היות שזכרו המפרשים שאולי המשיל גם כן בעצים אחרים הנה הכתוב לא זכרו, וגם ראוי שנדע למה התחיל בזית ואח"כ התאנה והביא הגפן באחרונה? האם היה זה במקרה או לתכלית מה? ולמה בזית אמר מלכה עלינו ובתאנה ובגפן אמר לכי את מלכי עלינו? והוסיף לכי:

השאלה השנית בתשובה הכוללת שאמרו כלם החדלתי את דשני וגומר, ואם העצים היו אומרים שימליכו עליהם למה אמרו בתשובתם שיחדלו את תנובתם, והנה עם ההמלכה לא תחדל התנובה, וגם למה אמרו כלם והלכתי לנוע על העצים? והיה ראוי שיאמרו והלכתי למלוך על העצים לא לנוע:

השאלה השלישית במה שיחד תשובתם והוא, למה אמרה הזית אשר בי יכבדו אלהים ואנשים, והתאנה לא אמרה שמחה ולא כבוד ולא אמרה לאלהים ולא לאנשים? אבל אמרה סתם החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה, והזית והגפן לא אמרו תנובתי הטובה:

השאלה הרביעית בענין האטד הוא, למה לא התנצל מלמלוך כאשר עשו שאר העצים? וגם למה לא דבר בתנובתו כמו שעשו הם? וגם מה ענין באו וחסו בצלי והנה אין לו צל? וגם למה אמר ותאכל את ארזי הלבנון? והיה ראוי שיאמר ויאכל את כל העצים ולא יזכור בפרט הארזים:

השאלה החמשית בנמשל שהביא שבאו בו דברים נכפלים וגם שאינו דומה למשל, אם ההכפל במה שאמר ראשונה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירובעל ועם ביתו, ואחר כך אמר ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו, ואמנם שאין הנמשל דומה למשל הוא למה שזכר מה שעשו לבית אביו ואין לו זכר וענין במשל, וגם מה ענין תצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך וזה אינו דומה למשל? השאלה הששית בדברי געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו, שמצד אחד יורה שהיה מכבד ועוזר לאנשי שכם ומצד אחד הוא מגדפם באמרו ומי שכם, וגם באמרו וזבול פקידו, אם היה זבול פקיד אבימלך וגדפו איך היה בעיר והוא גרש ממנה את געל? ואיך לא הרגוהו אנשי שכם אחר היותו עם אבימלך? ומה ענין עבדו את אנשי

חמור אבי שכם? וכבר מת חמור בימי יעקב אבינו ע"ה שנים רבות קודם לזה, והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

פרק ט

פסוק א

וספר איך היה זה והוא שהלך אבימלך אל שכם ודבר עם אחי אמו שידברו ויפתו את כל בעלי שכם, והיה הפתוי באומרו (ב) מה טוב לכם המשול בכם שבעים איש כל בני ירובעל וגו', ר"ל מה הוא היותר טוב ומובחר אצלכם אם משל בכם שבעים איש (ואם תאמרו שלא ימשול כי אם אחד אינו כן, כי כלם בני ירובעל ולכלם יש משפט בממשלה, אחרי שהוא לא נתנה בימיו לאחד מהם) או הוא יותר טוב משול בכם איש אחד לבד, ואמנם אמרו עוד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני, ר"ל כי הוא היה בן גדעון כמו הבנים האחרים, ואם היה נופל מצד אמו שהיתה פלגש, הנה זה אין ראוי שיהיה אצלם כי אמו היתה מביניהם, ולכן מאותו צד שחשבו האחים שהוא יותר פחות מפאת האם, מאותו צד עצמו מפאת אמו ראוי שיהיה הוא יותר משובח אצל בעלי שכם:

פסוק ג

וזכר שנטו אחריו כל בעלי שכם, לא מפאת אביו (מהנדר שעשו לו בענין הממשלה) כי אם מפאת אמו, וזהו כי אמרו אחינו הוא, (ד) ושנתנו לו שבעים משקלי כסף מבית הבעל וישכר בהם אנשים ריקים ופוחזים, (ה) ויבא בית אביו, שהיו שם אחיו כלם, ואולי היו נקבצים להתאבל על אביהם, או כדי לבאר הממשלה עם מי תהיה, ואבימלך בא על הבית והרג את שבעים איש ויותר יותם, ואין הכוונה שהרג שבעים מלבד יותם כי הם כלם היו שבעים לא עוד, אבל רצה שנותר יותם ממספר השבעים, ושלא נשאר להיותו מרחם עליו בהיותו נער כי אם לפי שנחבא, ומזה יתבאר רוע אנשי שכם שנתנו לאבימלך שבעים כסף כמספר בני גדעון לבשרו על הריגתם כמו שעשה, ומיד אחרי זה (ו) נאספו כל בעלי שכם ובית מלוא וימליכו את אבימלך במקום האלון המוצב אשר בשכם, שהיה מקום מוכן להקבץ שם אנשים רבים, ומה שראוי שתדע הוא, כי עם היות שאמר כאן וימליכו את אבימלך הנה לפי האמת לא היה מלך ולא מנאוהו עם מלכי ישראל, והכתוב אמר (פסוק כ"ב) וישר אבימלך על ישראל, כי היה ענינו ממשלה ושררה לא מלכות, וזה כי המלכות לא תאמר בעצם ואמת כי אם כאשר יהיה שם משיחה, והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול, אבל נאמר כאן ובספר שופטים כלו מלך על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל:

פסוק ז

ויגידו ליותם וילך ויעמוד וגו'. זכר שכאשר שמע יותם בן גדעון הקטן שבעלי שכם לא די להם שלא נתעצמו על אבימלך לנקום נקמת אחיו אשר הרג, אבל גם המליכוהו עליהם, הלך ויעמוד בהר, להיותו מקום מוכן לדבר עליו דברי תורה ושמשם שמעו ישראל הברכה והקללה, ואמר שישמעו אליו בעלי שכם, ולא אמר אנשי שכם, כי אם בעלי שכם, לומר כי הם בעיניהם אדוני העיר, ושיהיה שכרם אם ישמעוהו שישמע אלהים אליהם, ורמז בזה שעוד מעט יקראו אל אלהים ויצעקו אליו מאבימלך כאשר הוא יותם היה אז קורא וצועק ממנו:

פסוק ח

וישא משלו ויאמר (ח) הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, וכתב רש"י שזכר הזית משל לעתניאל בן קנז שבא משבט יהודה שנאמר עליו (ירמי' י"א ט"ז) זית רענן יפה פרי תואר, והביא התאנה רמז לדבורה הנביאה, ולזה אמר בה את מתקי שהוא דבש הדבורים, ושזכר הגפן רמז לגדעון שהיה משבט יוסף, שנאמר (בראשית מ"ט כ"ב) בן פורת יוסף בן פורת וגו', ומתרגמינן כגופן דנציב על עינא דמיא. ויקשה לזה כי עתניאל ודבורה וגדעון לא שאלו מהם ישראל שימלכו עליהם, ולא אמרו הם שלא ירצו בממשלה כדרכי המשל, אבל בפעל משלו בישראל, ואחשוב אני בזה שיותם כיוון לומר במשליו שהממשלה והמלכות ראוי שתנתן בעצם ובראשונה לנכבדים ממשפחת רם, כי היחס הוא הראוי למלוכה ולממשלה, ושכאשר לא ימצא אדם נכבד ומיוחס למשול ראוי שיבחרו באדם עשיר, כי עם היות שעשרו בידו ולא יועיל ממנו לאחרים, אין ספק שמפני עשרו הוא הראוי למלוכה, וכמ"ש (ישעיה ג' ז') ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימוני קצין עם, וכאשר לא ימצא אדם נכבד בטבעו ולא ג"כ אדם עשיר ראוי שיבחרו באיש המשמח והמקבל כל אדם בסבר פנים יפות מפאת מדותיו, אם הוא טוב ומטיב במזגו, כי הנה העם ראוי שימשך אז אחריו, (ט) ולכן הביא ראשונה הזית שהוא משל לאיש הנכבד המיוחס במשפחתו, כמו השמן הטוב היורד על הזקן העולה למעלה מכל המשקים העומד שנים רבות בלי הפסד והשחתה, ולכן אמר בשם הזית דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים, להגיד שהכבוד ממנה וכמו שאפרש.

פסוק י

ואחר זה זכר התאנה משל לעשיר, ולכן לא אמר בה כבוד ולא שמחה, (יא) כי אם תנובתי הטובה, שהיה העשיר מתהלל בעשרו וכי כביר מצאה ידו, עם היות שלא ישליטנו

אלהים לאכול ממנו ולהועיל לאחרים. (יב-יג) וזכר אח"כ הגפן שהוא משל לאנשים בעלי הסברא ושמחים ומשמחים לאחרים, ולכן אמר בה המשמח אלהים ואנשים.

פסוק יד

והביא אחריהם האטד שאין לו כבוד ויחס, כי הוא הפחות שבקוצים ואין לו פרי ותנובה ועושר כלל, והוא המעציב גם כן ומדאיג תמיד לכל אדם אם יפגע בו ואינו משמח כלל, וכמו שאמר דוד בדבריו האחרונים (שמואל ב' כ"ג ו', ז') ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו, ואיש יגע בהם ימלא ברזל וחנית וכאש שרוף ישרפו בשבת: והנה כל זה היה משל לבני גדעון ולאבימלך שהם היו נכבדים מצד אמותיהם, והיו עשירים אשר כל טוב אביהם בידיהם, והיו בעלי מדות טובות לשמח אלהים ואנשים, ואבימלך היה הפך כל זה כי הוא היה בן פלגש ומנעו ה' מכבוד, והיה עני ורש והם בעלי שכם נתנו לו הכסף לשכור אנשיו, והוא בעל מדות רעות אכזרי ורע המזג שהרג שבעים איש בני אביו על אבן אחת, והיה ענין המשל לא להגיד שהעצים הלכו למשוח עליהם מלך אבל הוא כאלו אמר, באמת אינו ראוי שהמלך יפתה האנשים להמליכו כאשר עשה אבימלך לכם, אבל האנשים ראוי שיבקשו המלך ויבחרוהו להם, ובבחירת המלך אין ראוי שיבחרו ביותר פחות כי אם ביותר הגון וראוי למלוך מכל הבחינות, ולכן אמר עם היות שהעצים אין להם נפש שכלית ולא חיונית, הנה עם כל העדרם אלו הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, אין ספק שבראשונה יאמרו לזית מלכה עלינו, כי לה ראויה הגדולה והגבורה להיות הכבוד לפניה. ואמר עוד שבקשת הגדולה הוא מופת סכלי שאין המבקש ראוי אליה, וכאמרם (חכמי המדות) הרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו, ולכן הזית תהיה תשובתה החדלתי את דשני, רוצה לומר הנה המושל והמלך באמת ובתמים אין ראוי שיחוש לעניניו הפרטיים כי אם לעניני המלכות, ולכן היה המלכות בעניני הקדמונים עבדות ועמל מכאיב ולא תועלת ולא ממשלה, ולכן נזכר בספר מלכים (מלכים ב' ט"ו ה') שעזריה מלך יהודה כאשר נצטרע ישב בבית החפשית ויותם בנו שפט את עם הארץ, ר"ל שישב בביתו חפשי מעמל המלכות ומעבודתו (שהוא באמת עבדות ולא שררה) והיה בנו שופט את העם והוא לצרעתו היה בן חורין וחפשי מזה, הנה יראה מזה שהמלך הוא עבד עמו, וכמו שאמר הקיסר אוקטאביאנ"ו, כאשר הביאו עטרת מלכות להמליכו ברומה לקח העטרת בידו ואמר עטרת עטרת אלו ידע האדם העמל והכאב אשר תחתיך, אעפ"י שימצאך בחוץ מושלכת ארצה לא יקחך בידיו, וכמו שזכר זה המדיני וואליריו"ס מאקסימו"ס בספרו, ולזה כיוונה הזית הנה באמרה החדלתי את דשני, רוצה לומר מחוייב הוא אם אמלוך שאחוש לעניני המלכות ולא

אחוש לעניני הפרטיים, באופן שתחדל דשני בהכרח עם טורח ועמל המלכות, ואמרה אשר בי יכבדו אלהים ואנשים, לומר שאם חשבו שהמלכות כבוד גדול הנה אינו כן, כי כבר אמר הפילוסוף (אריסטו) בספר המדות שהכבוד הוא אצל הנותן לא אצל המקבל, ואחרי אשר עם השמן יכבדו אלהים ואנשים במה שידליקו הנרות במקדש ובמשיחת הכהנים והכלים והמלכים, והיה השמן פרי הזית היוצא ממנה, הנה אם כן הכבוד תמיד עמה בטבעה אעפ"י שלא תמלוך, ולכן לא היתה רוצה בעמל המלכות וטרחו, שלמה תפסיד את אשר לה ותלך לנוע על העצים? רוצה לומר מתנועעת ומתטלטלת עליהם, כי המלכות אינו כי אם טלטול ותנועה ועמל. וזכר שאין ספק שהעצים לא ילכו אל התאנה אם לא אחרי שהזית לא תאבה ולא תשמע אליהם, ואז יאמרו לתאנה לכי את מלכי עלינו, הנה אמרו באלו האחרונים כלם לכי את, הוא לפי שהזית ביאר אליהם ואמר לנוע על העצים, ולכן קבלו אותה הקדמה שהמלכות הוא טלטול ותנועה מתמדת מבלי השקט ומנוחה, ואמרו לכי את, רוצה לומר אעפ"י שתתנועע ותנוד מולכי עלינו, כלומר הואיל ולא רצתה הזית לכי את. וזכר שגם העשיר עם היותו כוסף הכבוד, פעמים ישנא את הרבנות, וז"ש ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה, רוצה לומר האם ראוי שעושרי אשר הוא מתוק לחכי ולא אכל זר ממנו, האם החדלתי אותו ותנובתי הטובה? כי באמת תחדל עם עמל ויגיעת המלכות. ואמר שאחרי שאלה הנכבד והעשיר לא ירצו במלוכה אז יבאו אל הגפן, שאין לה כי אם חברה רצויה עם האנשים, ושעכ"ז פעמים לא תבחר ברבנות, ותאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים בנסוך היין ובהסברת פני האוהבים ביין ותירוש, האם אפסיד כל זה? שבאמת יפסיד עם יגיעת המלכות. וזכר שאחרי שכל העצים האלה הראוים למלוך לא יבחרו במלוכה, אז יבאו העצים היבשים נעדרי השכל והכחות כלם אל האטד שאין בו לא כבוד ולא מתק עושר ולא תירוש משמח להמליכו, ואמר שהשלמים לא יבחרו השולטנות אבל יברחו ממנו (כמו שעשו הזית והתאנה והגפן) אבל הפחות הנבזה הוא אשר יבחר המלכות וירדוף אחרי השררה, ולזה האטד מיד לקח הממלכה, (טו) ויאמר אם באמת אתם מושחים אותי, רוצה לומר איני יודע אם תעשו זה לצחק בי, אבל אם באמת אתם עושים זה באו וחסו בצלי (והוא כדמות לעג שאין צל לאטד) רוצה לומר חסו בצל אשר יש לכדומה לי, כי כל עץ יעשה צל דמות גופו ואני אין לי צל ולא טעם ולא פרי ולא ריח, ואם אין תצא אש מן האטד, רוצה לומר אם תבחרו אותי לצחק בי ולהקל בכבודי אח"כ תצא אש מן האטד העץ הנבזה, כי אינו טוב כי אם להדליק בו את עצים אחרים, ואמר אל תחשבו שאדליק פחותים כמוני כי האש אשר אדליק תאכל עצי הלבנון שהם היותר

גדולים ומשובחים מכל העצים. הנה התבאר המשל על מה יורו העצים האלה ועניינם, והותרו בזה השאלות שנית שלישית ורביעית:

פסוק טז

ועתה אם באמת ובתמים עשיתם וגו'. זהו הנמשל, יאמר שישראל טעו במה שעשו בזה משני צדדים. האחד באופן הממלכה שלא עשו אותה כראוי ובדרך העצים, השני מאשר גמלו רעה לבית גדעון. והנה אמר כנגד הראשונה אם באמת ובתמים, רוצה לומר שאם הם עשו באמת ובתמים הממלכה הזאת, רוצה לומר שבקשתם ראשונה האנשים הראויים למלוך בדרך העצים ותמליכו את אבימלך, רוצה לומר ותמליכו את האטד באחרונה אחרי אשר לא רצו האחרים למלוך, שזהו הצד הראשון, וגם הצד השני והוא ואם טובה עשיתם עם ירובעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו (יז) שהוא נלחם להושיעכם ושם נפשו בכפו להצילכם, וכל זה הוא דרך שאלה, האם עשו ההמלכה כהוגן? האם גמלו לבית ירובעל כמעשה ידיו? והשיב לשניהם שעשו בכל זה שלא כהוגן, וזהו (יח) ואתם קמתם על בית אבי ותהרגו את בניו שבעים וגו', וזהו כנגד צד הגמול, ואמנם בענין ההמלכה ג"כ פשעתם, כי המלכתם את אבימלך בן אמתו, לא להיותו נכבד כי בן פלגש היה, ולא להיותו עשיר כי אתם נתתם לו את הכסף, ולא לשמחת חברתו וטוב מזגו כי הרג את כל אחיו, כי אם להיות אמו מעירכם, וזהו רמז באמרו כי אחיכם הוא:

פסוק יט

ואמנם אמרו עוד (יט) ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו יראה שאין לו צורך, אבל הוא מה שזכר למעלה לתת עליו הפסק וגזרת המאמר, ולפי שארכו הדברים חזר לאמרו, וזהו ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו, רוצה לומר בענין ההמלכה הזאת בשני הצדדים הנזכרים, הנה אז שמחו אתם באבימלך וישמח גם כן הוא בכם, (כ) ואם אין תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם הנמשלים כארזי הלבנון, וכאשר יהיה זה באמת לא ימלט גם הוא, אבל יצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך, כי כן דרך האטד להדליק בו שאר העצים שג"כ ישרף גופו. הנה התבארו הפסוקים והותרה השאלה החמשית:

פסוק כב

וישר אבימלך על ישראל וגומר. זכר שאבימלך התמידה ממשלתו ג' שנים לבד, (כג) כי שלח אלהים רוח רעה ושנאה ומריבה בין בעלי שכם שבגדו בו, והיה זה משפט אלהים (כד) כדי שיבא עונש על אבימלך על החמס אשר עשה בהריגת שבעים בני גדעון ועל

בעלי שכם שחזקו את ידיו בזה הפעל הרע. והבן כי לא נאמר באבימלך וישפוט את ישראל כמו שאמר בשאר השופטים, אבל אמר וישר כי היה ענינו שררה לא דבר אחר:

פסוק כה

וזכר שבהיות שנאה בין בעלי שכם ובין אבימלך שמו הם מארבים על ראשי ההרים, והיה זה לראות אם יבא אבימלך כי היו יראים ממנו מאד, והמארבים בהיותם שמה היו גוזלים את כל אשר יעבור עליהם בדרך, ויגד הדבר לאבימלך שהיו להם מארבים ושהיו אותם המארבים גוזלים העוברים בדרכים ולא שת לבו גם לזה:

פסוק כו

וזכר שבהיותם בזה בא געל בן עבד ואחיו ועברו בשכם ובטחו בהם אנשי שכם, (כז) באופן שיצאו לבצור כרמיהם ולהלוך בדרכים מה שלא היו עושים קודם זה, כי מפחד אבימלך היו אנשי שכם נחבאים וסגורים בעיר לא יצאו משם הנה והנה, ובשמחת התשועה והבטחון הזה בצרו את כרמיהם ובאו לבית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך, (כח) ואמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירובעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו, והפסוק הזה פירש רש"י מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיותם עבדים לאבימלך, הלא בן ירובעל זה אבימלך וזבול פקידו פקיד של אבימלך, והוא ואדונו אין לו משפט מלוכה בעיר ואף פקידו אינו כלום, ואם באתם לקנות לכם אדונים מירושת אבותיהם הקדומים עבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מימי קדם, ומדוע נעבדנו אנחנו לאבימלך? ורד"ק פירש מי אבימלך ומי שכם לגנות, רוצה לומר מי אבימלך המולך עתה ומי שכם בן חמור שמשל בימים הקדמונים? הלא אם שכם היה שר העיר, אם כן עבדו את אנשי חמור אביו. ורלב"ג גם כן פירשו קרוב לזה, וכלם בלתי מישבים הפסוק על פשוטו. והנכון אצלי בפירושו הוא, שאמר געל מי אבימלך שהוא באמת אדם פחות, ומי שכם שהיא עתה עיר גדולה לאלהים לשנעבדנו (כדברי רש"י בזה), כי מן הראוי שיהיה ערך בין העבד והאדון, מה שהוא כאן בחלוף זה, כי שכם ראוי שיעבד ולא שיעבוד את אבימלך, ולזה אמר כנגד אבימלך הלא (הוא) בן ירובעל וזבל פקידו, עבדו אתם את אנשי חמור שהיה אביו מושל בשכם, ואמר זה עליהם עצמם שהיו נכבדים כל כך שאבימלך וזבול פקידו היה ראוי שיעבדו את אנשי העיר, שהמה אנשי חמור אשר היה השר הראשון שהיה בשכם, ואם אבימלך וזבל פקידו הם הראויים לעבוד את אנשי שכם, איך א"כ נעבדנו אנחנו לאבימלך? כי (משלי ל' כ"א, כ"ב) רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך, וידבר אם כן הכתוב פעם בלשון נסתר ופעם לנכח, וכן מנהג הכתובים פעמים הרבה, ורצה

ליחסם אל חמור להיותו שר הארץ הראשון: ואפשר עוד לפרש מי אבימלך ומי שכם כמו שפי', והשיב למה שאמר מי אבימלך באמרו הלא בן ירובעל, רוצה לומר אם תאמרו שנעבוד את אבימלך לפי שהוא בן ירובעל גדעון, וג"כ שזבול פקידו עומד בתוך העיר ומפחדו תעבדוהו, הנה א"כ מאותו צד עבדו את אנשי חמור שהיה אבי שכם אם בעבור האבות תעבדו את הבנים, ולקח דרך צחות שיעבדו את החמורים לפי שחמור היה אב ואדון לאותה עיר שכם, ולענין זבול פקידו אשר זכר השיב ואמר ומדוע נעבדנו אנחנו, ר"ל אנחנו אנשים גבורים למה נעבוד זבול פקיד אבימלך? ולענין כבוד שכם שאמר ומי שכם, אמר עוד (כט) ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך, ר"ל אסירהו ממלוכה, ומיד אמר כנגד אבימלך (כאלו היה מדבר עמו) רבה צבאך וצאה, ר"ל הרבה צבאך כל מה שתוכל וצא למלחמה ואני אלחם עמך. או יהיה ויאמר לאבימלך מאמר העם שזכר מי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך, ויאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה למלחמה כי בעלי שכם יכולים הם להסירך ממלוכה. ורש"י פירש ויאמר לאבימלך ויאמר געל לזבול שיאמר, הנה א"כ כפי הפירוש האחרון הזה רשם שלשה דברים. האחד מי אבימלך? והשני ומי שכם למעלתו? והשלישי וזבול פקידו שעל ידו היתה ממלכת אבימלך בשכם. והשיב לשלשתם, למה שאמר מי אבימלך הלא בן ירובעל? היתה תשובתו עבדו את אנשי חמור אבי שכם, ולענין זבול פקידו אמר ומדוע נעבדנו אנחנו? שאנחנו נכבדים מזבול, ולענין אנשי העיר והעם אמר ומי יתן את העם הזה בידי:

פסוק ל

וישמע זבול שר העיר וגו'. זכר שזבול (שהיה שר העיר מתחת ידי אבימלך) שמע דברי געל בן עבד, (לא) ושלח לגלותו את אבימלך שהיה יושב במקום הנקרא תרמה, להודיעו שגעל ואחיו היו צרים העיר עליו, ר"ל היו עושים את אנשי העיר שיעשו מצור ביניהם בעבורו לשלא יכנס בתוכה ושיבא להלחם בם. והודיעו (לג) שהוא וכל העם אשר אתו יצאו אליו, לפי שהוא אמר ואסירה את אבימלך ושאר הדברים שאמר ולכן מפני כבודו יחוייב שיצא להלחם בו.

פסוק לד

(לד-מא) וזכר שבא אבימלך, ושיצא געל להלחם בו, ונפלו חללים רבים עד שער העיר, וישב אבימלך למקום מושבו ושזבול גרש געל ואחיו משבת בשכם, וידמה שכאשר יצא געל להלחם באבימלך ונס געל מפניו, זבול שנשאר בעיר סגר הדלת בעדו ואמר שלא

יכנס געל עוד בעיר, כי הוא סבב את כל הרעה ההיא, ואנשי העיר בראותם חלליהם הסכימו עמו לגרשו בראותם שהוא היה סבת כל ההפסד ההוא.

פסוק מב

וזכר שביום המחרת יצאו העם משכם לשדה, כי נדמה להם שלא ישובו אנשי אבימלך יום אחר יום להלחם בם, (מג) ושהוא עשה שלשה ראשים ויארב בשדה ויקם עליהם ויכם, (מד) ואבימלך והראשים אשר אתו פשטו ויעמדו פתח שער העיר, ר"ל מהם פשטו ומהם עמדו פתח שער העיר. ואחר שזכר זה בכלל פרט ופירש איך קרה זה באמרו ואשר פשטו, הם שני הראשים שפשטו על כל השדה ויכום, ואשר זכר שעמדו פתח השער, הוא (מה) שאבימלך נלחם בעיר כל היום וילכדה ויתצה ויזרעה מלח, ואם כן בא בכתוב הזה כלל ופרט. או נאמר שאבימלך והראשים אשר עמו פשטו והגיעו עד שער העיר, ומשם הלכו שני הראשים על השדה ויכום, ושבו לפתח העיר ושם נלחמו כלם כל היום עד שלכדוה וזרעוה מלח, ואולי עשה זה כדי שלא יועילו עוד שם הכרמים, שהיו אנשי שכם עשירים בסבת הכרמים, כמ"ש (לעיל פסו' כ"ז) ויבצרו את כרמיהם, או עשה זה להפחיד ערים אחרות שלא יבגדו עוד במלכם ולא ידברו נגדו תועה, כי כן מנהג המלכים לעשות לערים המורדים לזורעם מלח:

פסוק מו

וזכר שאנשי מגדל שכם (והוא המגדל אשר היה סמוך לעיר שלא יכול אבימלך לתפשו) שמעו זה, כי לא היו בעיר בעת לכידתה, ובאו אל צריח בית אל ברית כדי להמלט שמה, והוא מגדל לדעת רד"ק, או הוא שם מקום כדברי יונתן ב"ע, והיה שם בית ע"ז שנקרא אל ברית, או באו כדי לשאול ברית מאבימלך:

פסוק מח

ואבימלך עלה הר צלמון הוא וכל העם אשר אתו ויכרתו שוכת עצים (שהוא ענף גדול מהעצים) וישאוה על שכמם, (מט) וישימו כל הענפים וכל העצים על הצריח ויציתו בהם אש ומתו כל אשר בתוכה, ואם היה צריח מגדל נאמר שעשה האש נגדו כדי שעם העשן והחום הרב העולה אליהם ימותו כל אשר שמה.

פסוק נ

ולפי שהיה מהמשפט האלהי שההורג יהרג וששופך דם האדם באדם דמו ישפך, סבב האל ית' שאבימלך הלך ללכוד תבץ, (נא) ושאנשי העיר עלו על המגדל להנצל שמה, (נב) וכי הלך אבימלך לשרפו באש כאשר עשה אל צריח, (נג) ותשלך אשה אחת פלח רכב, ר"ל חתיכה אחת מהריחים מהתחתונה שנקרא רכב, כמו שנאמר (דברים כ"ד י') לא

יחבול רחים ורכב, ונפלה על ראשו, (נד) והוא כיון שהרגיש מיתתו צוה לנערו שיהרגהו פן יאמרו אשה הרגתהו, וזה באמת סכלות גדול היה אליו, כי קלון אשה הרגתהו אינו כי אם בהיותו נלחם בשדה עם אשה יד ליד לא ינקה כי תגבר עליו האשה בכחה, אבל כאשר מן המגדל ישליכו אבן על ראשו, מה לנו שיהיה אשה או איש ומה הקלון אשר בזה? ונכלל הספור הזה בהודעת שיש אלהים שופטים בארץ, (נו) ושהוא השיב על ראש אבימלך כל הרעה אשר עשה (נז) ועל בעלי שכם גם כן, ושנתקיימה קללת יותם בן ירובעל:

פרק י

פסוק א

ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל וגומר. זכר שאחרי מות אבימלך קם אחריו תולע בן דודו של אבימלך למטה יששכר, וכן תרגם יונתן בר אחי אבוהי, או הוא שמו, (ב) ושפט את ישראל עשרים ושלש שנה, (ג) וקם אחריו יאיר הגלעדי וישפוט עשרים ושנים שנה, קרוב לימי תולע בן פואה:

פסוק ד

ואמר שליאיר היו שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם, וכתבו המפרשים שהוא דרך צחות הלשון, שהיו לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים והיו להם שלשים ערים הנקראים עירים שהם בלא חומה. וידמה שלא זכר זה כי אם להודיע שהיה יאיר מכובד מאד, כי היו לו שלשים בנים כלם אנשים וכלם רוכבים אחריו והיו להם שלשים ערים, והיו אם כן כלם אדונים עשירים ונכבדים, ומפני זה אולי עשוהו שופט להיות מזרעו רבים ונכבדים, והעירים היו אצלם בהמות נאותות לרכוב שהם הפרדות והפרדים בזמן הזה. והמפרשים תמהו על מה שאמר הנה שיאיר קרא אותם חוות יאיר, כי אם הוא יאיר בן מנשה? חיה אם כן יאיר בן מנשה שלש מאות שנה והוא זר כפי הטבע, ואם היה בנס? הנה לא זכרו הכתוב. ושהנכון הוא שהיה זה היאיר אדם אחר, כי הראשון היה יאיר בן מנשה וזה יאיר בן הגלעדי, והערים האלה אינם חוות יאיר האמורות בתורה בסוף פרשת מטות (במדבר ל"ב מ"א). ואפשר לומר שאין יאיר הזה יאיר בן מנשה אבל היו אלה חוות יאיר האמורות בתורה, כי לא נזכר כאן שיאיר הגלעדי הזה לכדם ולא שהוא קראם חוות יאיר, כי יאיר בן מנשה אשר היה בימי משה לכדם וקראם כן, אבל יזכור כאן שיאיר הגלעדי הזה היו לו שלשים בנים ושהם היו מושלים באותם החוות יאיר שנזכרו בתורה שנקראו כן בעבר הגלעד תמיד,

ואינו מהפלא שבני יאיר זה ישבו בערים שלכד יאיר בן מנשה בזמן אחר ושקראם אז חוות יאיר:

פסוק ו

פרשה שביעית בעניני יפתח הגלעדי השופט, ואיך מנוהו אנשי מקומו, וכל המלחמות שעשה ומה שנדר, ומה שנלחם עם בני אפרים. תחלתה ויוסיפו בני ישראל לעשות וגו', עד ויהי איש אחד מצרעה וגו', וראיתי לשאול בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה אם האל יתברך אמר לצעקת ישראל לא אוסיף להושיע אתכם לכו וזעקו אל האלהים וגו', מה היתה תשובתם חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה? ואמרם עשה הטוב בעיניך הוא סותר להצילנו נא היום הזה, אם היה חפץ האל והטוב בעיניו להענישם, ומה ענין אמרו ותקצר נפשו בעמל ישראל? שלא תרגמו יונתן, לפי שלא מצא מקום להצילו מתוארי הגשמות הנמנעים בחקו יתברך:

השאלה השנית באמרם ליפתח לכן עתה שבנו אליך, ואם הוא אמר הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי, איך היתה התשובה לכן שבנו אליך? וזה אינו מסובב מאותה סבה. גם יקשה איך היה מיחס יפתח לאנשי גלעד וזקניה מה שעשו אחיו? ואיך אמר אליהם ותגרשוני כי הם לא גרשוהו כי אם אחיו? ואם אמר זה שלא כדין, איך הם לא התנצלו ממנו שלא עשו כדבר הזה? השאלה השלישית אם היו האויבים האלה בני עמון ואליהם שלח יפתח מלאכים, והם השיבוהו כי לקח ישראל את ארצי וגו', א"כ למה השיבם יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון, ומה לו לזכור ארץ מואב? וכן אמר אחר זה וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה, והענין עם בני עמון היה לא עם בני מואב:

השאלה הרביעית למה אחרי שחתם ספורו ואמר ועתה ה' אלהינו הוריש את האמורי וגו', חזר לומר ועתה הטוב טוב עתה מבלק וגו', בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה וגו', והיה זה קודם מלחמת סיחון ועוג שכבר זכר, ומה ראה להביאו באחרונה אחרי תשלום דבריו? השאלה החמשית בענין נדר יפתח איך העלה בתו לה'? והנה זה היה העברה על דת ונדר כזה לא היה נדר, ואיך עשה זה הפך הדין והתורה? ואיך לא גנהו עליו הכתוב? וגם מה ענין הליכת בתו בהרים שנים חדשים? ולמה היו הבתולות הולכות לתנותה כל הימים לנצח? השאלה הששית מה ראו בני אפרים להתקבץ על יפתח אחרי התשועה שעשה הב"ה עמו? ולהתרעם נגדו ולאמר מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ביתך נשרף עליך באש, והנה יפתח היה קצין וראש לאנשי גלעד משבט מנשה שהיו מעבר הירדן, והיה נלחם עם בני עמון על ארץ ראובן וגד וחצי מנשה שהיו שואלים,

וא"כ איך נתרעם אפרים מזה? כי הלוחמים והנלחמים והארץ הנדרשת אינה מנחלתם ולא מהראוי אליהם, ואיך לא עשו התרעומת הזה שאר השבטים? וגם יקשה למה יפתח לא פייסם בדברים טובים (ודברי ניחומים כמו שעשה גדעון להם? באמרו שם (לעיל סי' ח' ב') הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר, ולמה יפתח השיבם קשות? והנני מפרש הכתובים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויוסיפו בני ישראל לעשות וגו'. זכר שבני ישראל הוסיפו לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים אשר זכר בשם, ואמר עוד ויעזבו את ה' ולא עבדוהו ע"ד מה שאחז"ל (ביצה כ"ה ע"ב) שלא עבדוהו אפילו בשותפות, ולא כאנשי שכם שעשו להם בעל ברית לאלהים כמו שזכרתי, כי הם עזבו את ה' ולא עבדוהו כלל ושמו עבודתם כלה בבעלים.

פסוק ז

וזכר שמפני זה מכרם האל ית' ביד פלשתים ועמון, (ח) וירעצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה, ופירשו המפרשים בשנה ההיא מן השנה ההיא עד י"ח שנה, ויראה לי שבי"ת בשנה משמש בלשון עם, כמו (שמות י' ט') בנעורינו ובזקנינו, יאמר שרועצו וירוצצו את בני ישראל עם השנה ההיא סכום ומספר שמונה עשרה שנה, ואמנם איך נמנו השנים האלה אחקור עליו אחר זה. ולפי שאמר בכלל בני ישראל פירש מי הם בני ישראל אשר היו מעבידים אותם, ואמר את כל בני ישראל אשר בעבר הירדן וגו', כי אותם העבידו לא שאר השבטים:

פסוק ט

וזכר שבני עמון עברו את הירדן להלחם גם ביהודה ובנימין ובית אפרים היושבים בארץ ושבזה צרה היתה לישראל מאד (י) וצעקו אל ה', והיה וידוים חטאנו לך וזה בכלל, אחרי כן פירטו החטא ואמרו שהוא במה שעזבו את ה' מלעבדו ובמה שעבדו הבעלים, וז"ש וכי עזבנו את אלהינו ונעבוד את הבעלים, או יהיה כשואל סבה ואומר וכי עזבנו את אלהינו ונעבוד את הבעלים? רוצה לומר ומה התועלת אשר נמשך אלינו למה שעזבנו את ה' ונעבוד את הבעלים? (יא) והשם יתברך השיבם על ידי נביא הלא ממצרים ומן האמרי וגו', (יב) וצידונים ועמלק אשר לחצו אתכם ותצעקו אלי מכלם אושיע אתכם מידם, וכיון שעם כל זה (יג) אתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לכן לא אוסיף עוד להושיע אתכם, (יד-טו) לכו וזעקו לאלהים אשר בחרתם וגו'. והנה ישראל השיבו אל האלהים חטאנו עשה לנו אתה ככל הטוב בעיניך, רוצה לומר כיון שחטאנו לך אתה תענישנו על ידיך בין בדבר בין ברעב או ביתר החלאים שהם בידי שמים, אבל בידי אדם

על ידי אויבים אל תענישנו, וזהו אך הצילנו היום הזה, כי בחרו לנפול ביד ה' וביד אדם אל יפולו.

פסוק טז

ולפי שהתנאי העצמי בתשובה הוא עזיבת החטא, אמר שהסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה' שהוא סור מרע ועשה טוב. ואמנם אמרו ותקצר נפשו בעמל ישראל, יונתן הרגיש בו כל כך מהדוחק והספק שלא מצא דרך לבארו ונמנע מלתרגמו. והרב המורה בח"א פמ"א (דף כ"ז ריש ע"א) כתב שנפשו רוצה לומר רצונו, ושפירושו ותקצר רצון האל יתברך מענות עוד את ישראל, כי בתחלתה לפשעיהם היה חפץ בעמלם, ועתה אחרי ששבו אל ה' ניחם האל יתברך על הרעה וקצר רצונו מענותם ומתת עוד עמל לישראל. ורלב"ג פירש שקצר רצון האל יתברך מהושיע אותם כי קצר ולא רצה להושיעם בעמל ישראל, רוצה לומר בסבת עמל ישראל ופשעיהם. ואחשוב אני שהנפש הנזכר בכתוב חוזר לישראל לא לאל, וזכר שהתחברו שלשה דברים. הא' שהסירו את אלהי הנכר מקרבם, והב' שעבדו את ה', והג' שקצר נפש ישראל בעמל השעבוד, ויהיה אם כן שיעורו ותקצר נפשו בעמל (ופירש מי הוא אשר קצר נפשו בעמל שהוא ישראל) כאלו אמר ותקצר נפשו של ישראל בעמל, ושלשת הדברים האלה הם אשר סבבו הרחמים והסליחות. ואין להקשות מאשר אמר ותקצר נפשו שיחזור לישראל וישוב לפרשו, כי הוא על דרך (שמות ב' י') ותפתח ותראהו את הילד ורבים כן, והותרה בזה השאלה הראשונה:

פסוק יז

והנה זכר שצעקו ונאספו בני עמון ויחנו בגלעד, והיה זה להלחם בגלעד וללכוד אותה, ושבני ישראל נאספו להציל את הגלעד ויחנו במצפה, וכאשר ראו בני עמון שבא ישראל נגדם שבו לארצם, ומפני זה כששלח יפתח מלאכים, אל ארץ בני עמון שלחם ושם הלך להלחם בם. והנה אנשי גלעד ראו רצון אויביהם ושעם הליכתם מעליהם עתה קל מהרה ישובו להלחם בם, ולזה התקינו עצמם למלחמה. ולפי שלא היה להם שר הצבא אמרו (יח) מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש, ונראה שלא יצא איש לקחת הממשלה הזאת מיראתו להלחם בם:

פרק יא

פסוק א

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל וגו'. זכר הכתוב שיפתח הגלעדי היה בחור גבור חיל והיה בן אשה זונה, רוצה לומר שלא היתה בקידושין וכתובה, או שהיתה פונדקיתא כמו שתרגם יונתן ב"ע. ואמר שעם היותה זונה לא היה ספק וחשש בהיותו בן אביו, ולזה אמר ויולד גלעד את יפתח, רוצה לומר שודאי הוליד גלעד את יפתח והוא היה בנו. ונראה שגלעד הוליד הבן הזה קודם שילדה אשתו בנים אחרים ממנו, ולכן אמר אחריו (ב) ותלד אשת גלעד לו בנים, שהולידם אחריו. וזכר שהם גרשוהו באמרם לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה, ועם היות שלא עשו זה כפי הדין כי בן פלגש יורש היה הנה עשוהו בחזקה, ולזה אמר (ג) ויברח יפתח מפני אחיו, ר"ל שמפני יראה ברח ולא מפני היות הדין כן:

וישב בארץ טוב, רצה לומר בארץ טובה ורחבה, ומפני היותו בארץ טובה ושבעה התלקטו אל יפתח אנשים ריקים מבלי כסף ובלי שכר. המפרשים פירשו ארץ טוב שהיה אדון הארץ נקרא שמו טוב:

פסוק ה

וזכר (ה) שכאשר נלחמו בני עמון עם ישראל הלכו זקני גלעד לקחת את יפתח להביאו להיות להם לקצין, ושאמרו לו (ו) לכה והיית לנו לקצין ונלחמה עם בני עמון.

פסוק ז

והוא השיבם (ז) הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי וגו', ויראה שהיו מכלל שרי גלעד הבאים אליו אחי יפתח, ולזה אמר אליהם הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי, ואם לא באו הם, ראוי שנאמר שהיה יפתח מדבר נגדם אלה הדברים לפי שהם עזרו לאחיו במה שעשו נגדו ולא מיחו בידיהם, ולכן היה ראוי שיהיו נתפשים באותו עון:

פסוק ח

והם השיבוהו (ח) לכן עתה שבנו אליך, ופירושו לכן שנתחרטנו ממה שגרשנו אותך באנו להמשילך עלינו להיות לנו לראש, כי אם לא גרשנו אותך לא היינו באים אחריך כי היינו שולחים לקרוא לך, אבל עתה לפי שגרשנו אותך לתקן אותו עוות וגרוש נצטרכנו לכבדך מאד ושבנו אליך והלכת עמנו ובסוף הענין והיית לנו לראש וגו'. ואפשר לפרשו

עוד שזקני גלעד אמרו הנה אחיך עשו הזלזול הזה נגדך, ולפי שלא ישר בעינינו לכן עתה שבנו אליך להמשילך עלינו, הפך מה שחשבו אחיך לעשות:

פסוק ט

והיתה תשובת יפתח מה הכבוד הזה אשר אתם עושים אתי והתקון על אשר עשו אחי נגדי, באמרכם שאלחם עם בני עמון ושאם אחרימם אהיה לכם לראש? באמת ידעתי אני כי אם יתן ה' אותם בידי אנכי אהיה לכם לראש על כרחכם, כי איך לא אמשול על העם אשר אושיע אותם מאויביהם? וכמאמר העם אל גדעון (לעיל סי' ח' כ"ב) משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו וכו', וזהו צורך ההכפל אם משיבים אתם אותי להלחם וגו' אהיה לכם לראש, רוצה לומר אני בעצמי אהיה לראש מבלעדיכם, והם השיבוהו (י) אם לא כדברך כן נעשה, רוצה לומר שיגזור הוא כרצונו שיהיו הם חפצים בדבר, ומפני זה רצו לעשות אותו קצין ומושל עליהם קודם המלחמה, כי עם היות שבראשונה אמרו שאחרי המלחמה ימשילוהו, הנה מפני דבריו הוליכוהו ומיד קודם המלחמה שמו אותו לקצין עליהם. ואפשר לפרש אם לא כדברך כן נעשה, שלפי שאמר יפתח ונתן ה' אותם בידי אנכי אהיה לכם לראש, השיבוהו שאעפ"י שלא יהיה כמו שאמר, רוצה לומר שלא יתנם השם בידו עכ"פ יהיה להם לקצין, כי מבלעדי התשועה ירצו בזה, (יא) ולכן אמר שמיד קודם המלחמה מנוהו עליהם לראש במצפה, וידבר את כל דבריו לפני ה' במצפה, לא שהיה המשכן במצפה, אבל הוא ע"ד ה' יהיה שומע בינותינו, רוצה לומר שבהיותו במצפה אשר שם היה ביתו דבר דבריו ועשה תפלתו אל האלהים שיושיע את ישראל על ידו. ונכון הוא מה שכתב רבי דוד קמחי שבעבור שבמצפה עשה האל יתברך תשועה גדולה ליהושע נגד המלכים אשר התקבצו נגדו, היה מנהג קדום ביניהם שבעת הצורך היו מתפללים ומבקשים שם מהאל יתברך תשועה שיושיעם מאויביהם כאשר עשה ליהושע באותו מקום, ולכן שמואל הנביא הוכיח את ישראל גם כן במצפה והיה שם מזבח ובית תפלה, ולכן הלכו שרי גלעד שם לעשות חזוקיהם, ואמר לפני ה', כי שמה היתה דבקה ההשגחה האלהית תמיד, והותרה בזה השאלה השנית:

פסוק יב

וישלח יפתח מלאכים וגו'. זכר שיפתח (אחרי שהושם עליהם לראש) עשה כמנהג המלכים והשרים ושלח מלאכי שלום למלך בני עמון קודם שילחם עמו, והיה תחלת אמריו מי לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי, ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו? מה

עשית לנו ומה חטאנו לך כי באת אלי להלחם בארצי? ובזה הודיעו שהוא קצין שוטר ומושל עליה.

פסוק יג

ומלך בני עמון השיבו (יג) כי לקח ישראל את ארצי, רוצה לומר אינני מריב עמך, כי מי אתה ומי בית אביך לשתהיה מושל הארץ? אבל תלונתי היא על ישראל כלו אשר לקח את ארצי כאשר עלה ממצרים:

פסוק טו

ויפתח השיבו שנית (טו) לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון וגו', וכוונת דבריו אצלי הוא להנצל מתלונת מלך בני עמון בארבעה טענות:

הטענה הראשונה היא שישראל לא הלך להלחם לא עם מלך מואב (שהארץ הזאת היתה ממנה ראשונה) ולא עם בני עמון ששואלים אותה עתה, וזכר מואב לומר שהארץ הזאת היתה ממנו בראשונה, ומלך האמורי לכדה ממנו, וישראל לקחה ממלך האמורי, וא"כ לא לקח ישראל את הארץ לא ממואב ולא מעמון כי אם מהאמורי, ואיך ישאל אותה עתה מלך בני עמון? והטענה הזאת הראשונה באה באמרו, לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון, והותרה עם זה השאלה השלישית:

הטענה השנית היא (טז) **כי בעלותם ממצרים וילך וגו'**. יאמר שישראל כאשר עלה ממצרים ובא עד קדש, מיד שלח מלאכים אל מלך אדום וגם אל מלך מואב לומר אעברה נא בארצך וגו', והם לא אבו לתת לו מקום לעבור בגבולו, ועם כל זה לא הלך ישראל להלחם בם אבל ישב ישראל בקדש, ועם היות שלא נזכר בתורה ששלחו מלאכים למואב, הנה נכלל באמרו (דברים ב' כ"ח) כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער, (יח) וישראל הלכו במדבר ויסובו את ארץ אדום ואת ארץ מואב כדי להתרחק ממואב ושלא לבא בגבולו.

פסוק יט

ואחרי זה שלחו מלאכים אל סיחון מלך האמורי וגו', נעברה נא בארצך עד מקומי, ר"ל עד ארץ ישראל שהיא היתה הארץ הנתונה לישראל והמיועדת להם, (כ) והנה סיחון לא די שלא אבה תת לישראל עבור בגבולו כאשר עשו אדום ומואב, אבל גם הפליג להרע, כי אסף כל עמו להלחם בישראל, (כא) ונתנו האלהים ביד ישראל וירש את ארצו, ר"ל ארץ האמורי, כי לו היתה כבר ירושה מארנון ועד היבוק ועד הירדן, ואם כן ראוי היה לישראל לקחת את ארצו, כיון שהוא קראו לשלום וסיחון יצא להלחם בו על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? הטענה השלישית היא באמרו (כג) ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את

האמורי וגו', ר"ל מלבד הטענות שקדמו הנה עוד אומר עתה שישראל לא לקח הארץ הזאת, אבל הקב"ה לקחה מיד סיחון ונתנה לישראל, וישראל מיד האל ית' ירשו את הארץ, ולכן אמר ה' אלהי ישראל הוריש את האמורי ואתה תירשנו? הנה יהיה זה כחולק על השכינה, ולזה אמר כלועג, (כד) את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש, ר"ל שכמוש היה אלהי מואב כמ"ש (במדבר כ"א כ"ט) אוי לך מואב אבדת עם כמוש, ואם הוא לא הציל למואב והאל יתברך ירש את הארץ ונתן אותה לאויביו, איך אם כן עמון ינצחהו וירשהו? הטענה הרביעית באמרו (כה) ועתה הטוב טוב אתה מבלק וגו', רוצה לומר כל השלשה טענות שזכרתי הם על ירושת הארץ. ואמנם אחרי ירושתה הנה יש טענה אחרת שאומר והיא, הטוב טוב אתה מבלק בן צפור שראה את ישראל שלקחו את הארץ כלה (והוא היה מלך למואב בעת ההיא) האם נלחם לישראל והריב עמם לקחת אותה מידיהם? (כו) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה וגו', ר"ל בהיות ישראל יושבים בחשבון ובבנותיה שישבו שם שלש מאות שנה, וגם שהיה לו דין ומשפט בארץ, איך בכל אותו זמן לא הציל את הארץ מיד ישראל? והנה א"כ קנו ישראל חזקה גמורה לעיני הבעלים והיא טענה רביעית. ואמנם מספר השלש מאות שנה שזכר יפתח בכאן, הנה רש"י ז"ל בפירושו במקום הזה ורלב"ג בפירושו אליו כתבו עליו הרבה, ואם האמת אתם אני אחקור עליו בספר שמואל (שמואל א' י"ג א') בפרשת בן שנה שאול במלכו וגו'. והוליד יפתח מכל זה שלא היתה א"כ כוונת מלך בני עמון לכבוש הארץ מבני ישראל כמ"ש (כי לא היה בזה לו משפט) כי אם להרע ליפתח בפרט, ולזה אמר עוד (כז) ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי, ר"ל בפרט לי, מה שלא עשית לבני ישראל עד הנה לכן ישפוט השופט, ר"ל מי שהוא שופט כל הארץ בין בני ישראל ובין בני עמון. הנה הותרה בזה השאלה הרביעית, והתבארו הפסוקים שיש בהם ארבעה טענות, אחת מצד השואל שאין למלך בני עמון דין ומשפט בבקשת הארץ הזאת, שנית מצד ישראל הנשאל שהם לא הלכו להלחם עם האמורי יושב הארץ לקחת את ארצו, אבל סיחון ועמו יצאו להלחם בו, השלישית מצד האל ית' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים שהוא ירש את הארץ ולא ישראל, הרביעית מפאת החזקה שהיה להם ברוב הימים. ואפשר עוד לפרש זה הספור באופן אחר ולעשות בפסוקים שתי טענות בלבד. האחת מאשר לא לקחו ישראל את הארץ (כי הם היו רוצים לעבור בשלוה) אבל האל ית' לקחה מיד האמורי על זדונו ורוע ללבו, והתחילה הטענה הראשונה הזאת מאמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב וגו', עד ואת כל אשר יוריש ה' אלהינו מפנינו אותו נירש.

והטענה השנית מפאת החזקה והיא באמרו ועתה הטוב טוב אתה מבלק וגו', והפירוש הראשון יותר נכון אצלי:

פסוק כח

וזכר (כח) שלא שמע מלך בני עמון את דברי יפתח אשר שלח אליו, ירצה בזה שמלך בני עמון אמר בלבו, מי יפתח לעשות את עצמו מושל בישראל ולשלוח מלאכים? ולכן לא רצה לשמוע דבריו, באמרו אינו מלך ומושל ולכן אינני שומע את דבריו:

פסוק כט

ותהי על יפתח רוח ה' וגו'. זכר שכאשר מלך בני עמון לא שמע לדברי יפתח היתה עליו רוח ה', והוא רוח הקדש המלוה לשופטי ישראל, כמו שתרגם יונתן רוח גבורתא מן קדם ה', וכמו שזכר הרב המורה (פמ"ה ח"ב דף קכ"א) שהיא המדרגה הראשונה ממדרגת הנבואה, ולא רצה להמתין שיבאו בני עמון להלחם בו, אבל יפתח עצמו עבר את הגלעד ואת מנשה ויעברו את המצפה ויבא עבר בני עמון להלחם בהם בארצם כאיש גבור החיל:

פסוק ל

(ל-לא) וזכר שנדר יפתח נדר לה' אם נתון תתן את בני עמון בידי והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיהו עולה, והנה דעת חז"ל (תענית ד' ע"א ובב"ר פר' ס' ס"ו ע"ב) בענין הזה הוא, שנדר שהיוצא מביתו איזה דבר שיהיה יעלהו, ושהעלה בתו שיצאה לקראתו עולה לה', והנראה מפאת הכתובים מסכים לאמתתם. ולדעת המפרשים הוא שוי"ו והעליתיהו במקום או, כמו (שמות כ"א י"ז) ומקלל אביו ואמו, ואמר אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום והיה לה' ר"ל אם יהיה איש או אשה או דבר שאינו ראוי לעולה יהיה לה', שיתמיד בקדושה כל ימיו ולא ישתמש בחולין, ואם יהיה צאן או בקר יעלהו לעולה על מזבחו. וכן יראה שעשה יפתח, שבצאת בתו לקראתו לא המיתה ולא העלה אותה עולה, אבל הקדישה לגבוה כמו שאוכיח מהפסוקים:

פסוק לב

וזכר הכתוב שיפתח אחרי נדרו הכה את בני עמון ויכנעו מלפניו, (לד) ושכאשר שב לביתו שהיה במצפה יצאה בתו לקראתו ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת, ויש מפרשים אין לו ממנו כמו ממנה, ויותר נכון שנפרשהו כמשמעו, ר"ל שעם היות לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח, והיה מגדלם יפתח בביתו והיו נחשבים כבניו, הנה ממנו ומעצמו לא היה לו בן או בת, ולכן היתה בתו יחידה אצלו, (לה) ומפני

זה קרע בגדיו ואמר הכרע הכרעתני, ר"ל העמונים לא נצחוני ולא הכריעוני ואת בתי הכרעתני והיית בעכרי, לפי שפציתי פה לה' ונדרתי שתהיה הקדש ולא תנשא עוד ולא אוכל לשוב מזה.

פסוק לו

(לו-לז) והיא השיבתהו שיקים נדרו, אך בקשה ממנו שיניחה לירד על ההרים שנים חדשים לבכות על בתוליה עם רעותיה, ואמרה וירדתי על ההרים מענין אריד בשיחי ואהימה, או להיות המצפה אשר שמה בית יפתח בעליון המקומות אמרה בתו שתרד משם ותהלוך על ההרים, והיה זה לפי שהיתה עתידה להיותה פרושה בבית אחד לא תצא משם כל ימי חייה, בקשה שתלך שנים חדשים באשר תרצה ותשביע רוחה מהנדוד וההליכה, יען לא תנוד ולא תלך עוד כל ימיה, וזהו ואבכה על בתולי שלא תנשא עוד וגם תלך לבחור מקום ישיבתה בפרישות. וכוונתי שמזה למדו אומת אדום לעשות בתי פרישות (קליסט"ר) לנשים שיכנסו שמה ולא יצאו משם כל ימיהם ולא יראו איש בעוד בחיים חיותם:

פסוק לח

וזכר שעשתה כן ושאחר החדשים ההם עשה לה יפתח את נדרו, והוא מה שיזכור מיד, ר"ל (לט) שהיא לא ידעה איש, אבל ישבה בפרישות ולא ראתה אדם עוד כל ימיה, ואמרו ותהי חק בישראל, הוא מה שיזכור אחריו, שהיה חק ומנהג בישראל (מ) שמימים ימימה, רוצה לומר בכל שנה ושנה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה, ואין כוונת המאמר שהיה המנהג הזה בכל הדורות, אבל בימיה כל עוד היותה בבית הפרישות תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח, רוצה לומר לדבר עמה ולתנות על בתוליה, וידמה שלא היו רואות אותה אף הנשים, אבל היו הולכות שמה ושומעות דבריה ומקוננות עמה על פרישותה, או היו מנחמות אותה ומשיחות עמה ארבעה ימים בשנה, וזהו הנראה מפשטי הכתובים, והותרה השאלה החמשית: ואמנם יונתן נמשך לדעת המדרש (ב"ר פר' ס' דף ס"ו ע"ב) שיפתח העלה את בתו עולה לה' ונפל על זה שם מחלוקת לחז"ל, ר' יוחנן אומר יפתח טעה ודמים היה חייב, וריש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב, דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום אלו עולה, לא אמר כלום, אמר הרי אלו לעולה, ימכרו ויביא בדמיהם עולה. ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו ושיאמר לו שבדמים יפטר? אלא אמר פנחס יפתח הוא צריך לי והוא יבא אצלי, ויפתח אמר אני קצין וראש ישראל הוא יבא אצלי, ובין כך ובין כך אבדה הנערה. ושניהם נענשו, נענש יפתח בנטילת איברים שהוכה בשחין ונפל איברים אברים, שנא' (בס' י"ב

ז') ויקבר בערי הגלעד, שהיה נופל ממנו אבר אבר והיה נקבר בעיר שהיה נופל שם, ונענש פנחס שנסתלקה ממנו רוח הקדש, שנא' (דברי הימים א' ט' כ') ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, נגיד הוא עליהם לא נאמר, אלא היה עליהם, ונאמר שם עליו לפנים ה' עמו, מכלל שענש ולא היה ה' עמו. הנה ביארו שיפתח עשה בתו עולה ושבטעות עשאו, ושבתו גם כן טעה בחשבה שכך היה הדין, ואשר כתבתי כפי הפשט הוא הנכון והמתישב בפשטי הכתובים:

פרק יב

פסוק א

ויצעק איש אפרים ויעבור צפונה וגו'. זכר שהגיעה רשעת בני אפרים, שמלבד שלא גמלו טובה ליפתח על התשועה שעשה בישראל ושהכניע את בני עמון, הנה עוד נאספו להלחם בו ולשרוף ביתו באש על אשר עבר הירדן להלחם בבני עמון ולא קרא אותם ללכת עמו, ואמנם למה עשו זה בני אפרים מכל השבטים ומה היתה טענתם בזה? הנה הוא כפי מה שאחשוב לפי שגלעד היה לחצי שבט המנשה, ומלבד היות אפרים ומנשה אחים שהיה ראוי שיעזרו איש אל אחיו, הנה עוד היה גבול אפרים סמוך אליהם, כמו שאמר בספר יהושע בנחלת בני אפרים (יהושע ט"ז ז') ופגע ביריחו ויצא הירדן, ולהיותם סמוכים וקרובים זה לזה ואחים, היה ראוי שבני גלעד יקראו אחיהם בני אפרים השכנים אליהם להלוך להלחם עם בני עמון, והנה חשבו בני אפרים שלא היתה בזה אשמה ועון לאנשי גלעד, וכי היה זה גאה וגאון מאת יפתח, ולכן עשו תלונתם ליפתח בלבד ואליו אמרו ביתך נשרוף באש, כלומר אם חשבת להנשא בתשועת המלחמה אשר עשית לבדך, עוד מעט תשבע קלון מכבוד כאשר ביתך נשרוף עליך, ויפתח השיב אליהם (ב) איש ריב הייתי אני ועמי וגו' ואצעק אתכם וגו', והיה בזה שלש טענות. האחת היא לומר אל תחשבו שאני עשיתי זה לבד, כי מה שנעשה אני ועמי עשינו, וזהו איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד, רוצה לומר פעמים רבות, וגם עתה היה הריב לעמי ולי יחד, לא אלי לבדי. הטענה השנית היא ואזעק אליכם ולא הושעתם וגו'. רוצה לומר ואף שנאמר שאני לבדי עשיתי זה, הנה היה מהראוי שאעשה אותו לבדי, לפי שאני בקשתי עזרתכם פעמים הרבה כנגד עמון ואתם לא הושעתם אותי, ואיך אקרא אתכם להלחם בם? וזהו (ג) וארא כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון וגו'. גם נתן טענה שלישית, והיא אמרו ויתנם ה' בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם ביי? רוצה לומר ועוד שהאל יתברך לא רצה לתת את בני עמון בידכם כי אם בידי לבד, ואם הוא הורישם

מפני, איך עצרתם אתם כח להלחם על ה' ועל משיחו? הנה א"כ הביא שלשה טענות להתנצלותו, והשניה קשה מהראשונה, והאחרונה קשה מכלם, והם דומות בצד מה לטענות שעשה למלך בני עמון. והנה לא ראה יפתח לפייס בדברים לבני אפרים כמו שעשה גדעון אליהם, והסבה בזה אצלי לפי שהם דברו לגדעון בלשון רכה עם היותם במריבה, אבל ליפתח אמרו מיד בתחלה ביתך נשרוף עליך באש, ולכן ראה להשיבם דברים קשים מאד, והותרה השאלה הששית:

פסוק ד

והנה זכר שנלחם עם אפרים ויכו אנשי גלעד באפרים מכה רבה, לפי שהיו אומרים בני אפרים לאנשי גלעד פליטי אפרים אתם גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה, רוצה לומר פליטים הם אנשי גלעד בהיותם בתוך אפרים ובתוך מנשה משני עבריהם, והיה זה להיותם חשובים בעיניהם לכלום. או יהיה פירושו כדעת המתרגם שאמרו פליטי אפרים, והם האנשים הפחותים אשר בהם חרפו לאנשי גלעד ואמרו אתם גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה, רוצה לומר אינכם עם ומחוז בפני עצמו ולמה תתנשאו? כי אתם בתוך אפרים ומנשה כגרים היושבים בין אדוני הארץ, והדברים האלה לא היו אומרים אנשי אפרים או פליטיהם קודם המלחמה, (כמו שחשבו המפרשים) אבל בשעת המלחמה וכאשר באו להלחם ביפתח זכר שהיו אז מחרפים אותם ואומרים כן, (ה) ומפני זה זכר שלכד גלעד מעברות הירדן אשר אפרים יעבור בם, ואמרו והיה כי יאמרו פליטי אפרים, פירושו אצלי והיה בעבור מה שאומרים קודם זה פליטי אפרים (כמו שנזכר למעלה) בעבור זה היו אומרים להם אנשי גלעד בהיותם שם על מעברות הירדן האפרתי אתה? ר"ל אם היה משבט אפרים, ולהיותם באים נפוצים כצאן אשר אין להם רועה היו אומרים לא, (ו) ואנשי גלעד היו מבחינים אותם באמרם אמור נא שבולת, לפי שהאפרתיים לא יכלו לומר שבולת, כי היו אומרים סבולת, והיו מכירים בזה שמשבט אפרים הם והיו שוחטים אותם באותם מעברות הירדן, וממה שאמר ויפול בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף, יודע לך שהיה זה ביום המלחמה שעשו בני אפרים ליפתח ולאנשי גלעד, ולא שהיה מנהגם לעשות כן לרועים משבט אפרים שהיו עוברים מעבר הירדן כמו שכתב רבי דוד קמחי. ואחרים פירשו שהיו עושים הנסיון בשבולת וסבולת לפי שהיה שבולת מים במקום שהיו עוברים שמה, והיה אויר ארץ אפרים ומזגיהם גורם להם שלא יוכלו לומר שי"ן כי אם סי"ן, כמו אנשי צרפת שאינם קוראים שי"ן וקוראים אותה תי"ו רפא:

פסוק ז
וזכר ששפט יפתח שש שנים את ישראל ושנקבר כאחד מאחת ערי גלעד, ונשלם בזה ספור מעשיו ונפלאותיו:

פסוק ח
וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם וגו'. זכר הכתוב שאבצן מבית לחם שפט את ישראל אחרי מות יפתח, (ט) ושהיו לו שלשים בנים ושלשים בנות, ושהבנות שלח החוצה להנשא לבעליהן והביא לבניו נשים מחוץ, והיה מנהגו א"כ כמנהג אנשי זינוב"א עוד היום, שהאיש הנכבד יושיב עמו בביתו כל בניו בהיותם נשואים והבנות ילכו לבעליהן, ולזה כוון מה שנאמר בתורה (דברים כ"ה ה') לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, כי היו הנשים תמיד בבית בעליהן עם אבי של הבעלים, ולכן במות אישיהם בלי השארת זרע יהיו הנשים חוץ מהבית, ולזה אבצן שלח הבנות חוצה ללכת אחרי הבעלים, והביא לבניו בנות מחוץ כי היו הבנים עמו. וזכר הכתוב הספור הזה להודיע שגלגל הוא שחוזר בעולם, כי הנה יפתח לא היה לו כי אם בת אחת יחידה ולא זכתה לשתנשא, כי מפני נדר אביה נשארת מקודשת לה' ואיש לא ידעה, ואבצן ששפט ישראל אחריו היו לו שלשים בנים ושלשים בנות וזכה לשנשא את כלם בחייו, ואחז"ל (ב"ב צ"א ע"א) שאבצן היה בועז שהיה מבית לחם:

פסוק יא
וכן ספר שאחריו שפט אילון הזבולני, ואחריו (יג-יד) עבדון ושהיו לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים, והיה מטוב הצלחתו שהיו כלם אנשים גדולים בימיו, ולכן היו רוכבים על שבעים עיירים, כי ברוב עשרם לא היו מתעסקים באומנות מה ולא בעבודת האדמה ומרעה הצאן, אבל היו הולכים רוכבים על עיירים כאנשים נכבדים, ורוכבים כלם אחריו לכבדו כחצים ביד גבור, ובזה היה מעלה וכבוד לשופט ההוא מאד, אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם:

פרק יג

פסוק א
פרשה שמינית במראת מנוח ואשתו אשר ראו ולידת שמשון. תחלתה ויהי איש אחד מצרעה וגו', עד וירד שמשון תמנתה וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:
השאלה הראשונה מה היה המלאך הזה שראתה אשת מנוח? ואם היה נביא כדעת רלב"ג שחשב שהיה פנחס, אם כן למה לא אכל גדי העזים ואמר לא אוכל בלחמך? ולמה לא

גלה שמו ואמר והוא פלאי, והוא עלה בלהב השמימה? ואם היה מלאך אלהי כפשט הכתובים, מה היה צורך באותה מראה לאשת מנוח? כי אף ששמשון לא יהיה נזיר מן הבטן לא יקצר יד ה' מהושיע את ישראל על ידו, כל שכן שכבר יוכל להיות נזיר אח"כ מנדרו, ומה לו שיהיה נזיר מן הבטן שהוצרך לבא עליו המלאך? השאלה השנית מדוע באה מראת המלאך ההיא אל האשה ולא בא אל מנוח לא בפעם הראשונה שאמר וירא מלאך ה' אל האשה ולא בפעם שנית? שעם היות שהתפלל מנוח יבא נא עוד אלינו, הנה לא בא לשניהם יחד כי אם לאשה ראשונה, כמו שאמר ויבא מלאך אלהים עוד אל האשה:

השאלה השלישית במה שספרה האשה למנוח מדברי המלאך שהוסיפה בהם מצד וגרעה בהם מצד, אם התוספת אמרה כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו, והמלאך לא אמר עד יום מותו, והגרעון כי הוא אמר ומורה לא יעלה על ראשו, ואמר והוא יחל להושיע את ישראל, והיא לא אמרה זה לבעלה:

השאלה הרביעית במה שהתפלל מנוח שיבא איש האלהים להגיד מה נעשה לנער היולד, והיא ביאה בלתי צריכה, אחרי שכבר אמר כי נזיר אלהים יהיה הנער, ובהיותו נזיר כבר צותה תורה מה שיעשה כל ימי נזרו, ולא היה אם כן צריך שיבא לזה עוד איש האלהים, כ"ש שכאשר בא לא שאל ממנו כי אם משפט הנער ומעשהו, והוא באמת דבר אחר בלתי דיני הנזירות:

השאלה החמשית בתשובת המלאך למנוח, כי הוא שאל מה יהיה משפט הנער ומעשהו? והמלאך השיבו מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר וגו', כל אשר צויתיה תשמור, ולא אמר אם כן דבר מהנער כי אם מהאשה, כ"ש שזה כלו כבר אמרו אליה, ומה התועלת בהשנות הדברים? השאלה הששית בגדי העזים שהקריב מנוח, אם ראשונה במה שהוא אמר למלאך שיעשה לפניו גדי עזים, רוצה לומר לאכול, והמלאך השיבו ואם תעלה עולה לה' תעלנה, ולמה השיבו המלאך בענין העולה אם מנוח לא דבר בה ולא שאל עליה? ושנית באמרו ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה', ואם הוא לא היה יודע כי מלאך הוא, והיה מביא גדי העזים שיאכל ממנו, איך העלהו על הצור לעולה לה'? והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

פסוק ב

ויהי איש אחד מצרעה וגו'. דעתי במלאך הנזכר הנה שהיה מלאך אלהי שכל נבדל, ונראה לאשת מנוח בצורת אדם עד שחשבה היא ומנוח אישה שהיה איש נביא לה', והוא כדמות המלאך שנראה לגדעון, ויורה על זה שקראהו הכתוב תמיד מלאך האלהים,

ועם היות שפעמים יקרא הנביא מלאך, כאמרו (במדבר כ' ט"ז) וישלח מלאך ויציאנו ממצרים, הנה מלאך האלהים בסתם לא יקרא הנביא, כ"ש כשיזכיר הכתוב שחשבו ראשונה שהוא איש האלהים ושלא ידעו כי מלאך ה' צבאות הוא, וששמו לפניו לאכול ולא אכל, ואמר ששמו פלאי ועלה בלהב האש השמימה והלך מעיניהם פתאום, שכל הדברים האלה יעידון יגידון שמלאך ה' אלהי שכל נבדל היה בלי ספק, ושראוהו בתחלה בצורת אדם ובסוף הכירו וידעו שלא היה אדם כי אם דבר אלהי רוחני. והנה היתה צורך המראה הזאת להגיד אל האשה שהריונה ולידתה תהיה נסיי, באופן שהבן שתלד ידע זה אחרי כן וישכיל ממוצא דבר ויתן אל לבו שהוא כלי מאת האלהים ושליח ההשגחה, באופן שחפץ ה' בידו יצלח. וגם היתה המראה צריכה להזהיר האשה הדברים שתאכל, באופן שהולד אשר במעיה יזון במאכלים טהורים, ויהיה נזיר אלהים מן הבטן, ועם זה יקנה מזג טהור ומתחלף למזגי הפלשתים האוכלים כל טומאה ושותים במזרקי היין, ויהיה זה סבה לשנאתו אותם ולהלחם בהם תמיד ולעשות בתוכם נקמות ה': ורלב"ג כתב שהזהירו מן היין, לפי שהיה גלוי וידוע לפניו יתברך שיהיה שטוף אחרי המשגל, ולתקן מזגו והנהגותיו צוה שיהיה נזיר מן היין, כמו שאמרו (נזיר ב' ע"א) מי שרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ושאסר ממנו גלוח השער להיות סבת גבורתו, והשתדל החכם לחזק זה כפי השרשים הטבעיים, בהיות השער מתהוה מהאיד האדומי, ודבריו בזה כלם הבל המה מעשה תעתועים, כי אין גלוח השער מחליש ולא הנזירות מרבה הגבורה, ואם ראינו בשמשון שסרה ממנו גבורתו בגלוח שערו, לא היה זה בטבע כי אם בדרך השגחה, יען וביען היה נזיר אלהים והיה ראוי שישמור נזירותו וכאשר העביר אדרתו מעליו נמכר ביד אשה והגיד לה סוד ה' וסבב שיגלח את שערו, היה ראוי שיסור ה' מעליו ויהיו אויבו וערו. אבל כפי האמת רצה האל יתברך ששמשון ממעי אמו יהיה נזיר כדי שישמר מן היין, וכדי שיהיה מזגו מתחלף ואויב למזג הפלשתים כמו שכתבתי, וגם לסבה אחרת והיא לפי שהיה גלוי לפניו הדברים הזרים שהיה עתיד שמשון לעשותו, רצה יתברך שלא יחשוב אדם שיהיו מעשה שכרות, ומפני זה צוהו שיהיה מבטן אמו נזיר מהיין, וגם צוה שינזר כדי שלא יעלה מורה על ראשו, ויהיו שערותיו תלתלים שחורות כעורב, כאלו הוא מתאבל על שעבוד ישראל והיות הפלשתים גוברים עליהם, עד שתמיד מפני זה יכסוף להנקם מהם: וכבר נרמזו הסבות האלה כלם בדברי המלאך לאשה, אמר (ג) הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית ויולדת בן, והיא ההודעה הראשונה שעם היותה עקרה בטבעה על דרך נס אלהי תהר ותלד בן זכר:

פסוק ד

ואחר זה הזהירה (ד) ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר וגו' כי הנך הרה וגו', ואין בזה ייתור דברים, אבל בראשונה הודיעה שתהר בעתיד ותלד, ואמרו ועתה השמרי נא, רוצה לומר מעתה ומהיום הזה ולהלאה השמרי נא בשתיה שלא תשתי יין ושכר, ובאכילה שלא תאכלי כל טומאה, רוצה לומר הדברים האסורים לנזיר כדברי חז"ל (נזיר ל"ד ע"א), או הדברים הטמאים בעצמם. ונתן הטעם למה תתחיל בזאת ההנהגה מעתה בלי איחור ואמר (ה) כי הנך הרה, רוצה לומר בהוה כבר את הרה ותלד בן, ולכן ראוי שמעתה תשמרי הנהגתך. והודיעה עוד שמורה לא יעלה על ראש הולד, ונתן שתי סבות בדבר. האחת כי נזיר אלהים יהיה הנער, ואלה הם דרכי ודיני הנזירות, ושהיה הרצון האלהי שיהיה נזירתו מן הבטן, ולכן ראוי שמכאן ואילך תתחיל בהם. והשנית היא והוא יתחיל להושיע את ישראל מיד פלשתים, ובעבור זה ראוי שיזון ויקנה מזג מתחלף אליהם, ושיביא שערו כמתאבל על מת ומבקש נקמתו, ואמר והוא יחל להושיע לפי שלא היתה תשועתו שלמה, כי לא מצינו שנלחם עם מלכים ונצחם כדרך שהיו עושים שאר השופטים, אבל היו מעשיו נפלאות אליו ביחוד ולא היה עושה אותם בסדר, ולכן אמר והוא יחל להושיע את ישראל וגומר, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פסוק ו

ותבא האשה ותאמר לאישה וגו'. הטעם שלא בא המלאך אל מנוח ובא אל האשה הוא להיותה אליו יותר מוכנת בשכלה ובחכמתה, כי כן תראה שכאשר אמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו, הנה היא בחכמתה הודיעו מה שלא היה הוא יודע, אם חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה וגו', ואולי שלזה אחז"ל (ברכות פ"א ס"א ע"א) שמנוח עם הארץ היה. וגם נאמר שבא המלאך אליה לפי שהיא היתה אשר תשמור ההנהגה במאכל ובמשתה ומנוח לא היה לו דבר שיעשה בזה, ולכן יוחדה האזהרה והמראה לצריך אליה שהיא האשה לא למנוח, ועם זה הותרה השאלה השנית: והיו דבריה לבעלה שאיש האלהים בא לדבר עמה, וקראתו איש לפי שראתה אותו בצורת אדם, וגזרה שהיה איש האלהים, אם מפני הנבואה והייעוד שאמר אליה, ואם לזוהר צורתו והדרת פניו, כמו שאמרה ומראהו כמראה מלאך האלהים, וביארה במה יתדמה למלאך, כי היא לא ראתה מלאך מימיה לשתזכור דמיונו ולכן אמרה נורא מאד, רוצה לומר שהמשילתו בענין המלאך להיות צורת פניו דבר נורא ונפלא. ולפי שלא ישתדל לדעת שמו ושם עירו כדי ללכת שם לדבר עמו ולשאול לו האמת כדברי האשה, לכן הקדימה אשתו לומר ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו לא הגיד לי כאשר שאלתי לשמו, ולכן בראותי שהיה

מעלים שמו לא רציתי לשאול עוד שם עירו כי בידוע שגם כן יעלימהו, ולפי זה נאמר שהיא שאלה לשמו ואם לא נזכר בכתוב. או היתה כוונתה שראתה מראהו כל כך נורא מאד שעמדה מתבהלת, ולכן לא שאלה לשמו ולא לשם עירו:

פסוק ז

וזכרה (ז) שאמר לה הנך הרה וילדת בן ועתה אל תשתי וגו', והנה הוסיפה לומר עד יום מותו, כדי להפחיד את מנוח לומר שאם יעבירה על הנהגת המלאך מיד ימות הנער אשר בבטנה, ולכן ראוי שיהיה זריז בשמירת ההנהגה כדי שיחיה ולא ימות, ולכן לקחה זה ממה שאמר כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן, ומאשר זכר ההתחלה ולא הסוף חשבה שיהיה נזירותו תמידי עד יום מותו, והיא היתה באמת מחשבה צודקת כפי הדין, ולא אמרה לו ומורה לא יעלה על ראשו והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים שאמר לה ג"כ המלאך, לפי שהיו ישראל בימים ההם תחת יד פלשתים, וחששה אולי יודע הדבר הזה ויהרגו אותה אם ידעו שממנה יצא מושיע ורב ונגיד ונאמן, ולזה העלימה ג"כ ענין המורה שהיתה מתיחסת לתשועת ישראל כמו שזכרתי, והותרה השאלה השלישית:

פסוק ח

וזכר שמנוח התפלל אל ה' ואמר בי אדני איש האלהים אשר שלחת יבא נא עוד אלינו וגומר, ר"ל כי בעבורי ה' שלח אלינו איש האלהים אשר בא אל האשה, כי עם היות שבא אליה הנה מצדי ובעבורי תצטרך ביאתו פעם אחרת, וזהו בי אדוני, ואמר שגם יהיה תועלת בביאתו לעצם הענין, כי יורה מה נעשה לנער היולד, רוצה לומר דיני הנזירות ואם יוסיפו עוד לעשות עמו דבר אחר, כי בהיות שענין נזירותו נשתנה בהיותו מן הבטן, יורה שיהיה עוד ענינו דבר אלהי, ואולי מפני זה צריך לעשות לו דבר אחר נוסף על הנזירות, ולכן אמר (ט) ששמע אלהים בקול מנוח, כי בעבורו הוסיף לבוא המלאך, ואמר שבא אל האשה להיותה יותר מוכנת כמו שאמרתי, וגם בא אליה עתה בפעם השנית לפי שהיא תכירהו ותדע שהוא אשר בא אליה ראשונה, מה שלא היה אם יבא אל מנוח, כי לא ידע אם היה הוא אשר בא אל אשתו אם לא:

פסוק י

וזכר שהיא הלכה לאמר לאישה שכבר בא איש האלהים ושהלך מנוח אחרי אשתו, לפי שהיא היתה יודעת באיזה מקום היה יושב. ואפשר לומר עוד שמנוח נסתפק אצלו האם היה האיש אדם רמאי? ושהיה ביאתו לדבר לאשתו דברי מרמה להתעולל עלילות ברשע, ולכן בחר ללכת אחרי אשתו לראות אם בבואה אצלו ישלח ידו אליה או יעשה דבר בלתי הגון, יען ראה שבא שתי פעמים לדבר אליה ולא בא אליו:

פסוק יא

וזכר שהגיע עדיו ושאלו האתה האיש אשר דברת אל האשה וגו'? (יב) עתה יבא נא דבריך, ר"ל עתה הוא זמן לדבר בהיותי עם אשתי ולא שתדבר לאשה לבדה, ופרט בקשתו באמרו מה יהיה משפט הנער ומעשהו, ולא היה כוונתו לשאול מה יעשו לנער (כי לא יאמר על זה משפט הנער ומעשהו) אבל שאל שיגיד לו העתיד והנפלאות אשר יעשה אחרי הגדל הנער הזה, אחרי אשר האל יתברך מולידו על דרך נס ושגזר שיהיה נזיר ושיהיה נזירותו מן הבטן, שבלא ספק כל זה יורה על היותו נולד לתכלית מה, וכאשר ראה המלאך שהוא התפלל כדי שיודיע מה יעשו לנער ושעתה לא דבר בזה, אבל היה שואל העתידות, לא רצה להודיעו דבר מהעתיד, כי היה בלתי הכרחי אליו, ואולי יזיק אם יוודע הדבר לפלשתים שיהרגו את האשה בהריונה או הנער בהולדו. ולפי שמנוח רמז בדבריו שהמלאך טעה בבואו אל האשה ולמה לא בא אליו כמו שפירשתי, לכן השיבו בלבד (יג) מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר, ר"ל אם באתי אל האשה ולא באתי אליך, הוא לפי שדברי צריכים אליה בהנהגתה ואינם צריכים לך, ולכן לא שנה ולא הוסיף דבר על מה שאמר אליה, לרמוז שאליה צריכה ההנהגה לבד ושאין לו עסק בנסתרות ובמה שיהיה באחרית הימים, ולא נתן הנהגה לנער כי מאחר שלא בקשו מנוח ממנו התבאר שהיה יודע דיני הנזירות, והקב"ה לא היה מוסיף עליהם כלום, ולזה חתם הדברים (יד) כל אשר צויתיה תשמור, ואין תשמור בכאן צווי, אבל רצה לומר אני יודע שהאשה תשמר מכל אשר אמרתי אליה ואין צריך א"כ דברים אחרים בזה, והתבארו בזה השאלות רביעית וחמשית:

פסוק טו

ויאמר מנוח אל מלאך ה' וגו'. כאשר ראה מנוח שהיה המלאך מקצר בדברים ורוצה להפטר משם, חשב להאכילו ולתת לפניו סעודה באופן שיתעכב שם ומתוך האכילה יגלה לו דברים ממה שיהיה, וזהו נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים.

פסוק טז

והנה אמר המלאך (טז) אם תעצרני לא אוכל בלחמך, רוצה לומר אתה מנוח אמרת ונעשה לפניך גדי עזים, איני יודע אם כוונתך לעשותו לפני לאכול ממנו או לעשותו לפני עולה לה'? כי שני המובנים יכלול זה המאמר, אחרי אשר לא אמר ונעשה לך גדי עזים, כי אם ונעשה לפניך, ולזה השיבו לשני המובנים ואמר, אם תעצרני לא אוכל בלחמך וזה כנגד המובן הראשון שיעש' אותו לאכלו שם, וכאלו אמר אל תחשוב שעם האכילה אתעכב כאן כי ודאי לא אוכל בלחמך, וגם רמז בזה שהיה מלאך שאינו אוכל בלחמו

לחם אדם, כי אם לחם אבירים קדושים, ולמובן השני השיב ואם תעלה עולה, רוצה לומר אם כוונתך באמרך נעשה לפניך להעלות ממנו עולה? לה' תעלנה, כי אין ראוי לעלות עולה לשום מלאך כי אם לה' לבדו. ולפי שבמאמר הזה רמז היותו מלאך לכן הודיע הספור כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא, רוצה לומר שעם כל הרמזים האלה לא הבין מנוח כלום. ואפשר לפרש עוד שמנוח אמר נעצרה נא אותך ובזה היה מורה אנושותו, כמי שמזמין רעהו לסעודה, ומצד אחר אמר ונעשה לפניך גדי עזים שהוא הלשון נופל על הקרבן לגבוה, והמלאך השיבו על ראשון ראשון (ועל אחרון אחרון), אם תעצרני כמו שאמרת ראשונה? לא אוכל בלחמך, כי לא מנהג אדם לי, ואם תעשה עולה כמו שנראה ממאמרך השני? לה' תעלנה ולא לי, (שמות כ"ט י"ט) כי זובח לאלים יחרם בלתי לה' לבדו, ועם כל זה לא ידע מנוח ומפני סכלותו אמר ועשה כן, לא כדרך נבוכדנצר שבדעותיו הנפסדות אמר (דניאל ב' מ"ו) ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה, ולא כיוון המלאך בזה להזהירו שלא יעלה עולה לאלהים אחרים כדברי המפרשים כי לא היה זה מענין הדרוש:

פסוק יז

וזכר שאמר לו מנוח מה שמך, כדי שכאשר יבא דבריך כבדונך, רוצה לומר נכבד את אשר תרצה ותצוה, ושהמלאך השיבו (יח) למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, רוצה לומר והוא דבר נעלם מעיני כל בשר או דבר נבדל ונפרש מחומר, כמו שתרגם יונתן.

פסוק יט

וכאשר ראה מנוח מדברי המלאך שלא יאכל בסעודתו לקח גדי העזים ועשה ממנו עולה על הצור לה' על בשורת אשתו, כי למדהו המלאך שיעשה כן וחשב שבהיותו עושה אותו בדבר הנביא ההוא לא היה חוטא בהקרבה בבמה, והותרה בזה השאלה הששית: וזכר שהמלאך היה מפליא לעשות, רוצה לומר שעשה שיצא אש מהצור ואכל את העולה כמו שהיה בגדעון, ואולי שזה המלאך היה אשר בא אליו שמה, לפי שכל מה שעשה כאן מהעולה ועל הצור ועליתו בלהב השמים והליכתו מעיניו הוא מה שנזכר שם גם כן. ואחשוב עוד כי ומפליא לעשות אמר על המלאך שנקרא שמו פלאי, ואמר שמנוח העלה הגדי והמנחה על הצור, ושמפליא (שהיה המלאך) יעשה ממנה מה שיראה, וזהו ומפליא לעשות, שהמלאך שנקרא פלאי או ומפליא יעשה ממנו מה שירצה, ומנוח ואשתו רואים מה יעשה האם יאכלהו או יעלהו עולה, ואין ספק שיצא האש ואכל את העולה ואת המנחה, (כ) ולכן עלה המלאך בלהב המזבח לעיניהם, ואז נפלו על פניהם מיראה ופחד וכאשר עלה לא ראוהו עוד. ואפשר לומר עוד שמנוח העלה הגדי והמנחה

על הצור ושהמלאך היה מפליא לעשות, רוצה לומר מתעלם לעשות, ועם כל העלמתו היה מנוח ואשתו רואים ומשקיפים במעשיו, וכאשר עלה המלאך בלהב השמים חשבו מנוח ואשתו שהיו בני מות, לפי שהביטו במעשה המלאך בהיותו מתעלם מהם, וז"ש מות נמות כי אלהים ראינו:

פסוק כא

והנה אמר הכתוב (כא) אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ולא זכר אשתו, להעיד ששאשתו כבר היתה מרגשת בהיותו מלאך, כמו שאמרה בראשונה ומראהו כמראה מלאך האלהים, אבל מנוח עם הארץ היה ולא הרגיש בו כי אם כאשר עלה בלהב המזבח ונעלם מעיניו. והנה זכר שלא נחה דעתו של מנוח לחשוב שהוא מלאך, אבל אמר אחרי כן לאשתו (כב) מות נמות כי אלהים ראינו, כי חשב שהמלאך היה אלהים אמת ומלך עולם, ונמשך מנוח בזה אחרי ההקדמה המפורסמת אשר היתה בקדמונים, שהרואה שכל נבדל ימות כמו שזכרתי בגדעון. והיא בחכמה השיבתו דברים נכוחים (כג) לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו וגו', רוצה לומר שלשה דברים יורו שלא נמות, האחד שלקח מידינו עולה ומנחה, השני שהראנו את כל אלה והוא ראיית המלאך ואש מן השמים ועליית המלאך בלהב, השלישי הוא שהשמיענו כזאת, ר"ל בשורת הבן שזכר, ואם נמות לא יתקיים הייעוד אשר השמיענו:

פסוק כד

וזכר שכן היה שלא מתו (כד) ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון, ולא זכר למה קראו אותו שם, וידמה שרמזה שישמש את האלהים כל ימי חייו בנזירותו, וגם רמז שיהיה שממה גדולה לפלשתים ולכן לא פרסם סבת השם ההוא:

פסוק כה

וזכר שרוח ה' (והיא המדרגה מרוח הקדש הבא לשופטי ישראל) התחילה לפעמו, ר"ל שלא היה שכלו מיושב כי אם (בלתי מסודר) ונפעם כפעמון, ושהתחיל זה בהיותו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול. וכתב רד"ק שמחנה דן הוא ליש שקראו דן, ואני אומר שהוא קרית יערים שקראו לו מחנה דן כמו שיזכור אחר זה. וזכר המקום אשר התחיל בו הרוח לפעמו, אולי לגבורות שעשה במקום ההוא או לסבה אחרת שנתגלה שם הרוח אשר בו:

פרק יד

פסוק א

פרשה (שביעית) [תשיעית] במלחמות שעשה שמשון עם פלשתים ומעשיו הנפלאים בימים אשר שפט את ישראל עד יום מותו. תחלתה וירד שמשון תמנתה, עד ויהי איש מהר אפרים, וראיתי לשאול בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה איך שמשון בהיותו שופט את ישראל ובהיותו נזיר אלהים מן הבטן ומתקדש מכל טומאה איך בעל בת איש נכר? והיה לוקח בכל מקום אשה מבנות פלשתים הערלים? ואין ראוי שנסתפק במה שאחז"ל (עיין רלב"ג) שהיה מגייר אותן ושהשיבן לדת ישראל, כי זה לא נזכר בכתוב, וגם ספורי הנשים ומעשיו עמהן ומעשיהן עמו לא יסבול שיאמר זה, ולכן יקשה מאד איך שופט ישראל ומושיעו היה מתחתן בבנות פלשתים? ועובר בלאו דלא תתחתן בם, המביא לידי כפירה והסרת לב מהאלהים:

השאלה השנית בענין החידה שאמר שמשון אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה, ואמר שביום שביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך, ואמר אחר זה ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה, ואם ביום השביעי אמרו החברים אליה שתפתהו, איך בכתה שבעת ימים לשיגיד לה החידה? כי באותו יום היו שלמים כל שבעת ימי החידה והמשתה:

השאלה השלישית באמרו אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל והוא, כי אם היתה כוונתו שבהיותם נוקמים נקמתו יחדל הוא מהנקם בידו, הנה יקשה איך אחרי שהפלשתים שרפו האשה ובית אביה על אשר עשו נגד שמשון (כמ"ש להם אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל) לא נחדל מהנקם? ואמר מיד ויך אותם שוק על ירך וגו'? ועם זה ראוי שנדע איך היה שמשון מטמא למתים בהיותו נזיר אלהים וקדוש הוא לאלהיו? השאלה הרביעית איך הגיע גבול סכלות שמשון ושטותו שהיה מספר לאשה זונה במה יאסר ובמה יסור כחו? ואיך לא הבין בשאלת הדבר הזה מאתו שפלשתים דרשו זה ממנה? וכאשר אמרה לו בפירוש ובמה תאסר לענותך שהיתה מבקשת מותו ואיך לא נשמר ממנה? ואיככה גלה לה אשר בלבבו שסבב כל מה שבא עליו מהרעה?

השאלה החמשית אם האשה דלילה ראתה ששמשון התל בה שלש פעמים, איך בפעם הרביעית כאשר גלה לה גלוח השער אמר ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו? ומי הגיד לה שהיה זה האמת אולי היה מהתל בה כשאר הפעמים? ואיך הביאו לה אז את הכסף מה שלא עשו בפעמים האחרות, א"כ במה ידעו שזה היה האמת? השאלה הששית במה שנאמר

בשמשון שני פעמים והוא שפט את ישראל עשרים שנה, אם אחרי שפתח לו השם עין המים שקרא עין הקורא אמר שם וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, ואם אחרי מותו אמר פעם אחרת והוא שפט את ישראל עשרים שנה והוא מותר בספור.

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

וירד שמשון תמנתה וגו'. מצאנו פעמים רבות בספורי הנביאים שהיו עושים פעמים דברים אשר לא כדת, כדי שיצא מהם עבודת האל ית', כענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיה להוראת שעה כדי לפרסם בתוך בני ישראל כי ה' הוא האלהים, וכן ראוי שנאמר בענין שמשון שעשה דברים אשר לא כדין לפי שימצא תואנה להנקם מפלשתים, כ"ש שלא היה הרוח האלהי אשר בו מיושב ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים ולא היה דעתו שלם אבל האל ית' למשפט שמו וצור להוכיח יסדו, ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק מופלג והיה עם הפעמות, ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו ובחרות אפו לא יעמוד דבר לפניו. וידמה שבתום לבבו היה חושב שלענין נזירותו לא היה מחויב כי אם בדברים שהזהיר המלאך עליהם, והם איסור כל אשר יצא מגפן היין ושלא יאכל כל טומאה ומורה לא יעלה על ראשו, ושאר הדברים היה נמשך בהם אחרי תאותו, והאל ית' הספיק בידו לעשותם כן, לפי שעם היותם פעולות משובשות מפאת עצמם, הנה ימשך מהם הנקמה מפלשתים. וכבר בא זה בכתוב, כי כאשר זכר שהלך שמשון אל תמנתה וראה שם אשה וחשקה בנפשו (ב) ואמר לאביו ולאמו שיקחו אותה לו לאשה, (ג) אמרו לו אביו ואמו האם אין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים? ושמשון לא חשש מזה כלל ולא אמר שיגייר אותה, אבל אמר לבד לאביו אותה קח לי לאשה כי היא ישרה בעיני, רוצה לומר שלא חשש אל האיסור אבל הלך לבד אחר מחמד עיניו. ולפי שאמו היתה מתרעמת על זה הרבה, לכן לא אמרו לאמו, לפי שלא תאמר כמו שאמרה רבקה (בראשית כ"ז מ"ו) אם לוקח יעקב אשה מבנות חת וגו' למה לי חיים, ואמר זה לאביו לבד אותה קח לי לאשה כי היא ישרה בעיני: וספר הכתוב הסבה בכל זה, באמרו ואביו ואמו לא ידעו (ד) כי מה' היא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים, רוצה לומר כי האל יתברך נתן מקום לזה לשמשון להיותו תואנה להנקם מפלשתים. ואמר ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל (עם שכבר נאמר זה) להגיד שעשה הקב"ה סבה לשינקמו ישראל מפלשתים, ולא בידיהם כי אם ביד שמשון, ושלא יעמוד ברשותם כי אם ברשות פלשתים אף בעת הנקמה, באופן שלא ימצאו הפלשתים תואנה על ישראל לזה, אבל

יהיה מיוחס הענין לשמשון לבדו, ופלשתים ימנעו מהלחם בישראל מיראת שמשון, כי היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שזכר, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פסוק ה

וזכר שאביו ואמו ירדו תמנתה לקחת האשה לשמשון, כי האל יתברך סבב שירצו בזה למלאות גזירתו. ואחז"ל (סוטה פ"א י' ע"א) שנים באו לתמנתה, יהודה שנתעלה באותה ביאה כתוב ביה עליה, שמשמון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה: ואמר שבהליכתו שמה עם אביו ואמו (בהיותו עם כרמי תמנתה) יצא כפיר אריות שואג לקראתו, ר"ל לקראת שמשון לבדו, והיה לאות שפלשתים יבקשו את נפשו לבדו (ו) והוא שסעהו כשסע הגדי, עם היות שאין חרב ולא כלי זין אחרים ומאומה אין בידו, והיה זה סימן אליו שישסע הפלשתים מבלי חרב וחנית. המפרשים שלארי יש חמשה שמות, היותר קטן כמו הגדי יקרא גור, ואחריו בגודל יקרא כפיר, והגדול ממנו נקרא אריה, והגדול ממנו נקרא לביא, והיותר זקן יקרא לישׁ, וכל זמן שמזקין יותר גבורה נתוספת בו. ואני חושב שגור וכפיר הם שמות נרדפים לילד האריות, ואמנם אריה וליש ולביא כלם שמות נרדפים לזקנים שבהם, והיה זה שבא לשמשון כפיר. ואמר שלא הגיד זה לאביו ולאמו, להודיע גודל גבורתו שלא היה מתהלל בפעל נפלא כזה, ולא הודיעו לאביו ולאמו בהיותו הולך עמהם בחברה:

פסוק ז

ואמרו (ז) וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון אינו מותר, אבל אמר למעלה שישרה בעיני שמשון כפי הראייה, עם היות שעדיין לא דבר עמה ולא ידע אם בשכלה ובדבריה ישרו דרכיה בעיניו גם כן כמו שישרה צורתה ותוארה, ועתה זכר שבבואם שמה דבר עמה ותישר בעיני שמשון בדבריה כמו שישרה בתוארה. ואפשר שיחזור לאבי שמשון, יאמר שירד אביו ודבר אל האשה ושהאשה ישרה בעיני שמשון ולא בעיני אביו. המפרשים אמרו וידבר אל האשה שדבר בעניני נשואיה אל אביה ואל קרוביה, ומה שכתבתי ראשונה הוא היותר מתישב:

פסוק ח

וישב מימים לקחתה וגו'. זכר שאחרי האירוסין שבו אביו ואמו לביתם ואחרי ימים שבו שמה לעת נשואיו, ושהלך שמשון לראות מפלת האריה אשר המית ומצא עדת דבורים בגויתו, (ט) ויקחהו בכפיו ויאכל ויתן לאביו ולאמו ויאכלו ולא הגיד להם דבר, (י) ושכאשר בא אל האשה השתדלו אביו ואמו של שמשון לעשות לו משתה, כי זה מחוק הבחורים לעשות משתה ושמחה בעת נישואיהם ואין זה מחוק הכלה ואביה, (יא)

ושבאו שלשים מרעים ויהיו אתו, ר"ל לעזרו ולסייעו בעניני חופתו ובהכנת הדברים הראויים ליום המשתה, ושאמר להם שמשון (יב) אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה, הנה לשון חידה יאמר על הדבר הסתום החתום קשה להבינו, ולשון הגדה יאמר על הפירוש והביאור, ולזה אמר אחודה נא לכם חידה והיא ספור הדבר הסתום שישאלם, ואם הגד תגידו אותה לי, ר"ל אם תפרשו ותבארו אותה לי בכל שבעת ימי המשתה וגו'. והנכון הוא מה שכתב האפו"ד בספר הדקדוק אשר לו, ששאל שמשון החידה הזאת שבעת ימים קודם שבעת ימי המשתה, וזה אצלי דבר נכון, לפי שאבי שמשון היה עושה המשתה וידוע שיצטרך שבעת הימים קודם המשתה להכינו, והכתוב ספר שבבואו נתחברו אליו שלשים המרעים והוא מיד בבואו שאלם החידה, והיה הגבול אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה, ולא אמר מכאן עד שבעת ימים, אבל אמר שבעת ימי המשתה שהם מאותו יום עד ארבעה עשר יום, והם שבעת הימים קודם ימי המשתה (שהיה משתדל בהכנת המשתה כמו שנזכר) ושבעת ימי המשתה עצמו, ולזה פרט שבעת ימי המשתה:

פסוק יד

וזכר הכתוב שעמדו שלשת ימים שלא יכלו להגיד החידה ההיא, ונראה שבארבעה ימים אחרים השתדלו להתיעץ התחבולה אשר יעשו להגיד החידה, (טו) וביום השביעי שהוא האחרון מהשבעה ימים הראשונים הקודמים לשבעת ימי המשתה אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה, ר"ל ויגד לך את החידה לנו ולצרכנו פן נשרוף אותך ואת אביך באש וגו', ובזה פתחו פיהם לשטן, כי כן עשו אח"כ ששרפו אות' ואת בית אביה באש כמו שיזכור:

פסוק טז

ותבך אשת שמשון עליו באמרה החידה חדת לבני עמי, ר"ל השאלה ובקשת העמוק שאלת מאת בני עמי ולי לא הגדת, ר"ל לא ביארת אותה ולא פירשת מה הנרצה באותה החידה:

פסוק יז

ותבך עליו שבעת, רוצה לומר שבעת הימים השניים, ולזה אמר באלו אשר היה להם המשתה להגיד שהשבעה ימים הראשונים היו קודם המשתה והשבעה ימים האחרונים האלה אשר בכתה אשת שמשון היו השניים והם ימי המשתה, ויהי ביום השביעי, אחרון לכל ארבע עשרה הימים הגיד שמשון ופירש לה ביאור החידה, לפי שהיא הציקתהו בדבריה ובבכיתה, או שהיתה מונעת עצמה ממנו בעת תביעת המשגל כדברי רלב"ג,

והיא ביארה וגלתה הדבר אל בני עמה מיד, ואמרו לשמשון ביאור החידה מיד באותו יום קודם שיצא הגבול, וז"ש (יח) בטרם יבא החרסה, שהוא השמש קודם שקיעת השמש. הנה התבאר מזה שמספר הימים היה שלם ועם זה הותרה השאלה השנית. והמפרשים דרכו בזה דרכים אחרים ומה שכתבתי הוא היותר נכון: וראוי שתתבונן באופן התשובה שנתנו לשמשון מרעיו, והוא מה מתוק מדבש ומה עז מארי שאתה תראה שהיתה החידה בשני חלקים, מהאוכל יצא מאכל שהוא החלק האחד, והשני הוא ומעז יצא מתוק, והנה בתשובה יראה שלא השיבו כי אם לחלק השני במה שפירשו שהמתוק הוא הדבש והעז הוא האריה, ולא פירשו החלק הראשון מהאוכל יצא מאכל, ויקשה א"כ למה לא ביארו בפירוש האוכל הוא הארי והמאכל הוא הדבש והעז הוא הארי עצמו והמתוק הוא הדבש הנזכר? אבל האמת הוא, שלפי שאשת שמשון גלה להם זה, לא רצו להשיב בפירוש מפורסם עד שיבין שמשון שאשתו גלהו אליהם, והשתדלו להשיב באופן שיחשוב שמשון שהם מעצמם נפלו בו, ולזה אמרו בדרך החקירה מה מתוק מדבש, ר"ל אתה אמרת ומעז יצא מתוק, והנה חקרנו ולא מצאנו דבר יותר מתוק מהדבש ולא דבר יותר עז מהארי, ובכלל המאמר הזה היה נכלל האוכל והמאכל, ולא פירשו עוד, כאלו לא ידעוהו בביאור כי אם שעל פי החקירה והעיון באו אליהם. והוא השיבם אם לא חרשתם בעגלתי לא מצאתם את חידתי, ר"ל אל תראו עצמכם חוקרים ושמפאת החפוש באתם אל זה אינו כן, אם לא חרשתם בעגלתי שהיא האשה לא מצאתם חידתי, ולכן לא תתפארו בעיונכם הדק בזה, ואמר חרשתם בעגלתי, לומר כי אולי זנו עמה אחרי שהגידה להם מצפוני לבו וביאור החידה:

פסוק יט

וזכר שצלחה עליו רוח גבורה מאת ה' וירד אשקלון ויך מהפלשתים שלשים איש ויקח את חליצותם, ר"ל המלבושים אשר חלץ מהם ויתן החליפות למגידי החידה וגו', והנה חליצותם הם הבגדים כלם אשר עליהם, ולא זכר שנתן למרעים כי אם החליפות ולא הסדינים, ואחשוב שלמה שמצא שמשון שהם לא הגידו החידה כי אם מדברי אשתו היתה ביניהם קטטה, אם היה ראוי שיפרע שמשון הסדינין והחליפות בגדים כלם אם לא, ושנתפשרו במיצוע שעשו ביניהם שיתן להם החליפות בגדים ולא הסדינים, ולכן כאשר הכה הפלשתים ולקח חליצותיהם נתן למרעים החליפות ולא עוד, והסדינים ושאר המלבושים אשר להם לקחם לעצמו. והגיד שגם בזה לא שככה חמתו, אבל חרה אפו ועזב האשה כי חשדה בזה ויעל בית אביהו, והמפרשים כתבו שנתן שמשון להם גם הסדינים ואם לא נזכר:

פסוק כ

ותהי אשת שמשון למרעהו וגו'. זכר הכתוב שהיתה אשת שמשון למרעהו, ות"י לחבריה דהוה שושביניה. וכוונתי כפי המורה מפשט הכתובים שאשת שמשון זנתה מעצמה בלי רשות אביה, ושעשתה זוניה עם חבר שמשון שהיה שושבינו בנשואיו, כי להיותו חבירו ומרעהו היה מדבר עמה כפעם בפעם ומשם נמשך רוח זונים, ואפשר שהיה זה מרעהו אחד מהשלשים שהיו בעלי החידה, ועשה זה להוסיף רעה על רעה:

פרק טו

פסוק א

וכאשר שמשון אחר ימים רבים הלך לפקוד את אשתו בגדי העזים ואמר לבוא עמה החדרה (והיה זה לשכב אצלה להיות אצלה) לא אבה אביה ולא רצה לגלות זוניה, אבל תלה העון בעצמו, באמרו (ב) אמור אמרתי כי שנא שנאתיה ולכן נתתיה למרעך, ר"ל לא עשיתי זה לכוונה רעה, כי לא נתתיה לטוב ממך כי אם למרעך השוה לך, ולהורות זה אמר הלא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא אליך תחתיה, ר"ל היא אחותה וגם יש לה יתרון עליה שהיא יותר קטנה וגם כי היא טובה ויפה ממנה קחה לך. ויען היתה כוונת שמשון להתעולל עלילות נגד פלשתים, אמר (ג) נקיתי הפעם מפשלתים, ר"ל הפעם אמצא תואנה להרע עמהם ולא ימצאו לי עון אשר חטא כי אהיה נקי מאשמה:

פסוק ד

(ד-ה) ולקח שלש מאות שועלים והדביק זנביהם וירם הלפידים בין שתי זנבות ותבער אש בכל כרמי פלשתים ומגדיש ועד קמה ועד זית. וחז"ל (סוטה פ"א י' ע"א) דרשו מאי שנא שועלים? אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתן שעשה אבימלך:

פסוק ו

וזכר שאמרו פלשתים מי עשה זה? ואמרו שמצאו שעשה אותו שמשון וידעו סבת חרון אפו מחמיו שהשיא אשתו של שמשון לאחר, ועליו שרפו את אשתו ואת בית אביה באש כדי שתשוב חרון אפו, כי לא היו חפצים להנקם ממנו כי אם לפייסו מיראתם אותו, וגם שראו ששמשון עשה מה שעשה בדין, ועל זה אמר שמשון אליהם (ז) אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל, ופירושו ששמשון חרה אפו עוד על ששרפו את אשתו כי היה אוהב אותה, ולכן אמר אם תעשון כזאת, ר"ל הראוי שתעשו כזאת לשרוף את האשה כי אם נקמתי בכם על שנשאת לאחר? ואחר אחדל על ששרפתם

אותה? באמת לא אחדל, כי הוספתם רעה על רעה, ולכן ויך אותם שוק על ירך. ורש"י פי' אם תעשון כזאת, רוצה לומר הרגילים אתם לעשות כזה לקחת אשת זה ולתתה לאחר? לכן אנקם מכם ואחר אחדל, והנקמה היה אשר יזכור אחר זה. ורד"ק פי' אם תעשון כזאת, ר"ל אם הייתם עושים זאת הנקמה קודם שאנקם אני היה טוב, אבל אחרי שאני בידי נקמתי בכם האם ראוי שאחר זה אחדל? אינו ראוי אלא שאנקם מכם עוד פעם אחרת. ואני אחשוב בפירושו שאין ראוי לאדם הנכבד שינקם מקלון הנעשה אליו כי אם בעצמו, וידיו רב לו להנקם ממנו לא ע"י אחר, ולכן אמר שמשון אם תעשון כזאת, רוצה לומר האם ראוי שאתם תעשון כזאת? רוצה לומר הנקמה על הקלון אשר עשו לי, אינו ראוי באמת אלא שאנקם בכם בעצמי ואחר אחדל, אבל בנקמה שתעשו אתם לא אחדל. והנה היתה הכאת שמשון לפלשתים ולא היה מטמא בהם להיותו כדרך מלחמה. וקבלו רבותינו (נזיר פ"א ד' ע"ב) שמותר היה להטמא למתים אעפ"י שהיה נזיר, לפי שהוא לא נדר נזירות, והמלאך שנדרו ויעדו בנזירות לא הזהירו על דבר כי אם באכילה ובשתיה ובשער, ועם זה הותרה השאלה השלישית:

פסוק ח

והנה זכר שהכה אותם שוק על ירך, דמה הרגלים לשוק והפרשים רוכבים על סוסים לירך, כאלו אמר פרשים ואנשי רגלי הכה כלם, וירד וישב בסעיף סלע עיטם כי היו פלשתים רבים אורבים לו:

פסוק ט

וזכר שעלו הפלשתים בעבור זה וחנו ביהודה וינטשו ויתפשטו במקום שנקרא אח"כ לחי, והוא מענין (שמואל א' ל' ט"ז) והגם נטושים על פני כל הארץ, רוצה לומר מתפשטים, (יא-יב) וכאשר ידעו זה בני יהודה ירדו למקום שהיה שמשון בו ואסרוהו ברצונו להביאו לתתו ביד פלשתים, וכאשר בא אצלם שבר העבותים כאלו היו פשתים אשר בערו באש, (טו-טז) וימצא לחי החמור טריה ויך בה אלף איש ואמר בלחי החמור חמור חמורתים וגו', ר"ל בלחי חמור אחד עשיתי צבור וצבורין של מתים, כמו (שמות ח' י') חמרים חמרים. והביא הנמשל בזה ואמר בלחי החמור הכיתי אלף איש שהם הצבורין שזכר שעשה:

פסוק יז

ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו, ר"ל שאחרי הדבור הזה השליך הלחי מידו כאומר איני צריך ללחי או לכלי אחר כי ידי רב לי להנקם בם מאויבי ה', וקרא לאותו מקום לזכרון זה רמת לחי, כלומר השלכת הלחי:

פסוק יח
וזכר שצמא שם למים והתפלל אל ה' ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי, ואחשוב שהאמת בדברי רש"י ז"ל שהגומא אשר הלחי יושבת בה עשויה כמכתש, ויהיה הענין שכאשר השליך את הלחי כאשר נפל עשה גומא כמין מכתש ושם יצאו המים בנס לשתות שמשון, וז"ש (יט) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים על כן קרא אותו עין הקורא אשר בלחי, ר"ל מעין שבא על ידי הקורא לה'. ואפשר לפרש עין הקורא ששם היה עין השי"ת אל הקורא לו שהוא שמשון להוציא לו מים בלחי כמו שפירש רלב"ג:

פסוק כ
והנה אמר אחר זה (כ) וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, להגיד שמה שעשה שמשון בזה מהנקמה והתשועה והפלא העצום היה סבה ששמוהו ישראל לשופט בימים שהיו פלשתים מושלים בישראל עשרים שנה:

פרק טז

פסוק א
וילך שמשון עזתה וגו'. זכר שהלך שמשון עזתה וראה שם אשה זונה ויבא אליה, כי היה נמשך אחרי תאוותו כמו שזכרתי, ושנאמר לאנשי עזה הנקראים עזתים (ב) בא שמשון הנה ושנתחרשו, ר"ל שתקו כל הלילה ויארבו ויסבו בשער העיר אשר בו יצא שמשון כדי להרגו ביציאתו, כמו שאמר והרגוהו, (ג) ושהלכו שם עד אור הבוקר ושמשון לא שכב כי אם עד חצי הלילה ויקם לצאת מן העיר, ומאשר מצא דלתות העיר נעולות ויאחוז בהם ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח אשר בהם ויעלם על כתפיו על ראש ההר, וכזה מהגבורה העצומה:

פסוק ד
ויהי אחרי כן וגו'. זכר שאחרי זאת אהב אשה אחרת מבנות פלשתים ושמה דלילה, ואחז"ל (סוטה פ"א, ט' ע"ב) למה נקראת שמה דלילה? שדלדלה את לבו ודלדלה את רוחו ודלדלה את כחו. והטיבו אשר המשילו אותו בחומר ושמשון בכח השכלי, ואינו מזה המקום, כ"א שנדע שלקחה (ה) ושפתו אותה סרני פלשתים לאמר פתי אותו לראות במה כחו גדול ושיתנו לה איש אלף ומאה כסף, רוצה לומר שכל אחד מהם יתן לה אלף ומאה שקלי כסף. ואפשר לפרש שאמרו לה שכל אחד מהם היה מחייב עצמו לתת לה בעד כלם אלף ומאה משקלי כסף. ונראה שהיה בזמן ההוא אותו הסכום מאלף ומאה

נהוג אצלם, כי כן תמצא במיכה (בסי' הנמשך פסוק ב') אלף ומאה משקלי כסף, ואין ספק שהתמיד הפתוי הזה ימים רבים:

פסוק ו
וזכר ששאלה ממנו במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך, והנראה בפשט הכתובים שהיא בקשה זה מאתו כדרך הנשים מתרפקות על דודיהן, ועם הראות אהבה שאלה ממנו שיגיד לה כחו הגדול להראות לה אהבה עצומה, כי היה מדרך האוהבים לגלות סודותיהם לאשר יאהבו, לא שתאמר שהיתה שואלת זה ממנו לתכלית שיאסר ביד פלשתים, והוא כמצחק באשתו אמר לה (ז) אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים וחליתי והייתי כאחד האדם:

פסוק ח
וזכר הכתוב שהיא לא הביאה עמה לאסרו אנשים מהפלשתים, כי חששה אולי לא יהיה כן, ובראותו שפלשתים אסרוהו יחשוב שמשון שהיא שאלה זה במאמרה, ולכן אמר ותאסרהו בהם כי היא לבדה אסרה אותו.

פסוק ט
והיה לה האורב בחדר לראות אם אחרי הנסיון יתראה הדבר היותו כן, ואמרה פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים אשר אסרתו בהם ולא נודע כחו, רוצה לומר בשבירת היתרים לא נראה כחו, כי לא השתדל להתירם ולא נודע כחו ולא נתחזק בנתקו אותם, אבל עשה מהם כפתיל הנערת בהריחו אש.

פסוק י
וכאשר דלילה ראתה זה אמרה לשמשון הנה לא עשיתי זה כי אם לנסותך לדעת הישך אוהב אותי, והנה ידעתי שדברת אלי כזבים, והוא השיבה (יא) אם יאסרוני בעבותים חדשים, רוצה לומר אמת אמרתי לך בראשונה במה שאמרתי בשבעה יתרים לחים, אבל נשאר בשכחה תנאי אחד שלא הגדתי לך, והוא שתהיינה היתרים ההם חדשים, הנה אם כן היה זה השלמת המאמר הראשון, ולכן לא אמר במאמר השני הזה מנין העבותים החדשים כי היה נסמך על השבעה יתרים שזכר כבר בראשונה, אם לא שפירש עתה שתהיינה עבותים חדשים.

פסוק יב
וזכר שדלילה עצמה עשתה ג"כ הנסיון בזה, וששמשון נתקם מזרועותיו כחוט, ואז היא בכתה לפניו, (יג) עד הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים, רוצה לומר איני חוששה על זה ואיני מפצרת כבר בזה ענין כי אם לפי שהתלת בי ודברי עמי כזבים ולכן אשתדל על

כרחך שתגיד לי האמת, וכל זה מעניני הנשים הזונות לבעליהן מרבות תלונות עמהם ותאמרו שהם מאהבה מסותרת, והיו דבריה במה תאסר, רוצה לומר במה תאסר בידי (כי לא היתה מגלה שידי פלשתים היו עמה בזה). וזכר ששמשון אחרי ששתי הפעמים הראשונים דבר את הכזבים בשנים האחרונים רצה לדבר אמת, אם לא שבפעם הראשונה מהשנים האחרונות ערב דברים בטלים עם האמת, ולכן בשני הפעמים הראשונים זכר שהיה חזקו ביתרים ושניהם היו מהתלות, ובשני פעמים האחרונים זכר שהיה כחו בשער ראשו, אם לא שבראשונה מהן לא ביארו כראוי ובאחרונה גלה את כל לבבו, ולזה התחיל לגלות שהדבר תלוי במחליפות ראשו שהוא השער, אבל לא גלה ענין הגלוח כי אם שתארוג את שערו עם כלי האורגים הנקרא מסכת, ודלילה ראתה להוסיף בדבריו, וז"ש (יד) ותתקע ביתד, שלא לבד ארגה אותם כי אחרי האריגה תקעם עוד ביתד ארצה וקראה עליו פלשתים עליך שמשון, ויסע את היתד ואת המסכת, ואז דלילה בכתה עליו (טו) איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי, רוצה לומר הנה לא היתה זאת השאלה ממני כי אם לבחינה ולנסיון הישך אוהב אותי, ושמשון חשב שכן היה באמת ושכל זה לא עשתה דלילה כי אם להבחינו באהבתו אותה, ומפני כן הגיד לה את כל לבו, רוצה לומר שבפעם השלישית כבר הגיד לה קצת לבו כשהודיעה שהיה כחו בשער ראשו, אבל עתה השלים הביאור באמרו שהיה הכח במציאות (שערת ראשו) ושיסור בגלחו אותם:

פסוק טז

ואמר הכתוב כי זה הגיד לה כי הציקתהו בדבריה ובבכיתה, או כפי מה שאמרו חז"ל (סוטה ט' ע"ב) שהיתה שומטת מתחתיו בשעת התשמיש. ואמרו ותקצר נפשו למות, אחשוב שאמרו הכתוב להגיד ששמשון לא הסכים לגלות לה זה כי אם לפי שקצרו ימיו למות, ולכן היה מאת האלהים שיגיד כל לבבו אליה לשיהיה זה סיבת מיתתו, וזהו ותקצר נפשו למות.

פסוק יז

ויגד לה את כל לבו. והנה ראתה דלילה שזה היה האמת בלא ספק, אם לפי שראתה שהזכיר שם שמים והיה מנהגו שלא לזכור שם שמים לבטלה כדברי חז"ל (שם), ואם לפי שהודיע לה הדבר בסבותיו שהוא היה נזיר אלהים מן הבטן, וראתה שהסכים עם זה מראה השער וענינו, ואולי ששמעה דלילה גם כן ענין אמו ומה שקרה לה עם המלאך בהריונה, ומכל זה הכירה שהאמת אתו, ואולי נשבע לה גם כן עליו, ולכן שלחה לקרוא לסרני פלשתים ותודיעם שכבר ידעה האמת ולכן הוליכו עמם הכסף, והותרו עם זה השאלות רביעית וחמישית:

פסוק יט

והנה זכר שכאשר ראתה דלילה ששמשון היה ישן על ברכיה גלחה שבע מחליפות ראשו, ובפעם הזאת לא עשתה הנסיון בידיה אבל צותה לאיש שיגלחהו, וזהו ותקרא לאיש ותגלח, כי קראה לאיש המגלח שיגלחהו, ואם אמר הכתוב ותגלח פירושו שגלחהו דלילה על ידי האיש שזכר. ואמנם אמר ותחל לענותו ויסר כחו מעליו, וכתבו המפרשים שהרגיש מיד בעצמו ענוי וחולשה. ואפשר שדלילה התחילה לענותו ביסורים וקשורים ושסר כחו מעליו ולא הרגיש בהם כראוי, ולכן כאשר אמרה לו (כ) פלשתים עליך שמשון שחשב להנער ולעשות גבורות והנה סרה ממנו ההשגחה האלהית, (כא) ואחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה, לפי שהיה שם התחלת קלקולו ויאסרוהו בנחשתים, וכדי לבזותו ולהיותה מלאכה כבדה היה טוחן בבית האסורים:

פסוק כב

וזכר שכאשר צמח שער ראשו קרה מה שספר ועשה שם שמשון הגבורה שעשה במותו. ואין ראוי שנחשוב שהיה כח שמשון בשערות ראשו בדרך טבעי, ושלכן סר בסורם ושב כחו בהחזרתם לצמוח, אבל היה כחו דבר נסיי בעוד שישמור נזירותו, וכאשר הלך אחרי עיניו, וגלה סודו לשוכבת חיקו, ולא זכר שהיתה ממשפחת אויביו, נענש שסר ה' מעליו והודו נהפך עליו למשחית וכאשר צמח שער ראשו לא אמר הכתוב ששב כחו אליו (כי לפי האמת לא שב הכח עם השער) אבל קרה אחרי צמיחתו שהוליכוהו לשחק בו בבית אלהיהם, והוא עשה תשובה מחטאו ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו וקראהו מצרתו, ומפני זה ענהו וחזק את ידיו ועשה מה שעשה בכח האל לא מהשער, ולזה זכר (כג-כח) שכאשר נאספו סרני פלשתים לזבח ולקטר לדגון אלהיהם לפי שנתן בידם את שמשון, אמרו שיביאו שם שמשון לשחק לפניהם ויעמידוהו בין העמודים אשר הבית היה נשען עליהם וקרא אל השם והתפלל אליו שיחזקהו:

פסוק כט

וילפות שמשון את שני עמודי התוך, רוצה לומר שעשה בהם נטיה ואחז בהם, ואמר (ל) שתמות נפשו עם פלשתים ויט בכחו ויפול הבית על הסרנים ועל כל העם, והמית אז במותו רבים מאשר המית בחייו. והנה היה משבח הפלשתים שלא התעוללו בו אחרי מותו, אבל נתנו מקום שיעשו לו כבוד במותו, (לא) ולכן באו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויקברוהו בקבר מנוח אביו. ומאשר אמר הנה אחיו, יראה שעם היות אשת מנוח עקרה בראשונה, הנה אחרי שפתח האלהים את רחמה ותלד את שמשון הולידה גם כן בנים אחרים, כמו שיזכור דומה לזה בחנה (שמוא' א' ב' כ"א). והנה ספר אחר

זה והוא שפט את ישראל עשרים שנה, להעיד שבעת התשועה שנעשתה לו בעין קורא מת שמשון, רוצה לומר במיתת גבורותיו ותשועותיו, כי עד אותו זמן היה האלהים עמו ומשם ואילך התחילה מפלתו, ולא נזכר אחריו כי אם שהלך אחר עיניו ושנתפתה אחרי כל אשה זונה שהיה מוצא. וכן אמרו חז"ל (סוטה פ"א ט' ע"ב) שמשון הלך אחר עינו ולכן נקרו עיניו פלשתים, ולא נעשתה לו עוד תשועה כי אם בשעת מותו, ולזה אמר במקום הזה אותו פסוק שאמר שמה (לעיל פסו' כ'), להגיד כי היתה התשועה הזאת ממין התשועה שנעשתה לו שמה, וכאלו באותה שעה בעין קורא מת כפי הכבוד, וכאן ספר שמת כפי מספר חייו: ורבי לוי בן גרשם כתב שסופר הנה ששפט את ישראל עשרים שנה, להודיע שהזמן שישב שמשון בארץ פלשתים נכלל באלו עשרים שנה והוא מאמר אמתי. ובדרש (ירושלמי סוטה פ"א י"ז ע"ב) אמרו למה נאמר בשמשון שתי פעמים וישפוט את ישראל עשרים שנה? אמר רבי אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחרי מותו כמו שיראו עשרים שנה בחייו הנה הותרה השאלה הששית:

פרק יז

פסוק א

פרשה עשירית בספור הפסל אשר היה ראשונה בבית מיכה עם הנער הלוי אשר היה לו לכהן, ואיך בני דן הלכו לכבוש את לשם וגנבו הפסל והושיבוהו שמה. תחלת הפרשה ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו וגו', עד בימים ההם ומלך אין בישראל, ושאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה אם ענין פסל מיכה וענין פלגש בגבעה היה אחרי מות שמשון, או קודם לזה בימי כושן רשעתים כמו שנזכר בסדר עולם (פרק י"ב)? ואם נאמר שהיו אחרי מות שמשון כמו שיורו עליו סדר הפרשיות, יקשה אמרו וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשילה? יורה שהתמיד שם הפסל כמו שהתמיד הארון בשילה, ובענין פלגש בגבעה נאמר על ירושלים (בספ' סי' י"ט י"ב) לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה, ויורה שהיה זה קודם שתלכד ירושלים מבני יהודה, וגם יקשה חשבון שנות השופטים אשר בא בסדר עולם, ואלה הם הראיות אשר הביאו חכמינו זכרונם לברכה בדעת הזה. ואם נאמר שהיה זה קודם גדעון ויפתח ושמשון, יקשה א"כ מאד למה נזכרו הספורים האלה בסוף הספר אם קרו זמן הרבה קודם זה? האם נאמר שמפני שזכר מה שקרה לשמשון מהאלף ומאה כסף שהיה סבת רעתו יזכור אחר כך פסל מיכה שהיה גם כן מהאלף ומאה כסף, ולמה ישמט מהמקום הראוי לו?

השאלה השנית באמרו בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה בתוך ספור פסל מיכה שני פעמים, כי הוא אמר והאיש מיכה לו בית אלקים ויעש אפוד וגו' בימים ההם אין מלך בישראל וגו', ואחר זה אמר ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי וגו' בימים ההם אין מלך בישראל, ויקשה א"כ למה באה ההודעה הזאת בזה הספור ולא בא בספור אחר? ומה צורך בהודיע שאין מלך בישראל, וידוע שלא היה מלך בישראל עד שאול, ולמה זכר זה שני פעמים כאן? (ז) הפרשה השלישית באמרו ויהי נער מבית לחם יהודה והוא לוי, והפסוק הזה סותר עצמו, כי אם הוא היה ממשפחת יהודה איך היה לוי? ואם היה לוי איך זכר שהיה ממשפחת יהודה? הנה א"כ הפסוק הזה תחלתו סותר סופו:

השאלה הרביעית באמרו ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה והוא זר מאד, כי הנה בספר יהושע (סי' י"ט מ') נזכר שנתנה לו נחלתו ושהיה גבול נחלתו צרעה ואשתאול ועיר שמש ושאר המקומות שנזכרו שם, וגם בכאן יזכור ששלחו בני דן אנשים לרגל את ליש וששלחום מצרעה ומאשתאול עריהם, וא"כ כבר היה להם נחלה? וגם יקשה למה בא בכאן הספור הזה מלכידת ליש שכבר נזכר בספר יהושע? השאלה החמישית בכפל הפסוקים שבאו בלקיחת הפסל, כי נזכר זה שלשה פעמים, אמר ראשונה ויעלו חמשת האנשים ההולכים לרגל את הארץ באו שמה לקחו את הפסל וגו', ואמר שנית ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד וגו', ואמר שלישית וייטב לב הכהן ויקח את האפוד וגו', ושם נזכר גם כן שני פעמים שהיו שש מאות איש חגורי כלי מלחמה פתח השער והוא כפל מבואר בפסוקים:

השאלה הששית באמרו בסוף הפרשה ויקימו להם בני דן את הפסל וגו' עד יום גלות הארץ וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשילה, ויקשה זה משני צדדים. האחד איך אמר שהתמיד הפסל בתוך בני דן כל ימי היות בית האלהים בשילה? והנה בימי יהושע היה בית האלהים בשילה ואיך נאמר שהיה אז פסל מיכה? והכתוב אומר (יהושע כ"ד ל"א) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע, ואם על המזבח אשר בנו בני גד ובני ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא, כ"ש שהיה ראוי שיעשו על ע"ז כזאת מבוארת אם היתה בימים ההם. והצד השני הוא איך אמר שהתמיד הפסל עד יום גלות הארץ? ואיך בימי שמואל שהסיר מכל הארץ את הבעלים ובימי דוד המלך ע"ה ובימי יאשיהו ע"ה ושאר המלכים חסידי עליון לא בערו הע"ז ההיא? ואיך כתב זה שמואל הנביא אשר בא בקבלתם ז"ל (ב"ב פ"א י"ד ע"ב) שמואל כתב ספרו וספר

שופטים ורות שהיה קודם גלות סנחרב זמן מרובה: ואיך ספר מה שהיה אחרי מותו קרוב לשש מאות שנה:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כבר זכרתי שדעת חז"ל (סדר עולם פרק י"ב) הוא שספור פסל מיכה וספור בני דן ופלגש בגבעה היו בימי כושן רשעתים, וראוי שיתישבו הדברים כפי דעתם ראשונה, ואחרי כן אפרש הענין כפי מה שיורה פשט הכתובים וסדר הפרשיות. ואומר כי לפי דעת חז"ל הספורים האלה שלשתם מפסל מיכה ובני דן ופלגש בגבעה קרו בימי כושן רשעתים אחרי מות יהושע קודם ממשלת עתניאל בן קנז, ומפני זה נכתב בהם בימים ההם אין מלך בישראל וגו', ר"ל שלא היה ביניהם שופט שוטר ומושל, ואיש כל הישר בעיניו יעשה לפי שכבר מת יהושע ועדיין לא קם שופט, ובימים ההם היה שבט הדני מבקש לו נחלה כי היתה נחלתם קצרה מהכיל אותם, והיה זה בימים שנלחמו בני יהודה ולכדו את ארצם ובני יוסף גם כן לכדו ביתאל, ובאותו זמן עלו בני דן ולכדו את ליש כמו שנזכר כאן. ואמנם למה נזכרו הספורים האלה בסוף הספר עם היות שקדמו בזמן לספורי השופטים? אחז"ל (עיין רד"ק) שנזכר ספור פסל מיכה אחרי ספור שמשון להגיד ששניהם באו בסבת האלף ומאה כסף כמו שאמרתי, ושבא ענין פלגש בגבעה אחר סיפור פסל מיכה להגיד שבעון שחטאו בפסל מיכה ובמה שלא מיחו בני ישראל בידי בני דן עליו נהרגו כמה אלפים מישראל על ענין פלגש בגבעה, וכמו שאחז"ל (סנהדרין פי"א ק"ג ע"ב) על כבודי לא חסתם וחסתם על כבוד בשר ודם? וכמו שאבאר. וכפי הדעת הזה מזמן קורותם נראה לי להשיב לזה ולומר, שראה כותב הספר הזה לספר ראשונה בלי ערבוב כל השופטים שקמו בישראל זה אחר זה, ומה שקרה להם מהמלחמות אחר מות יהושע עם האומות, ואחר שהשלים ספור שמשון שהוא היה האחרון אשר בספר הזה מהם, חזר לספר הדברים אשר קרו לבני ישראל אלה עם אלה בין יהושע והשופטים, ולא רצה להבדיל ביניהם כי אם להגיד איך באו המנהיגים כלם זה אחר זה, ואחרי זכרונם ספר הענינים האלה, ועם היותם קודמים בזמן היו אחרונים בספר, לפי שנזכרו יחד עניני השופטים ומלחמותיהם, ואחרי השלמתם זכר עניני ישראל שקרו בימיהם שאינם מתיחסים אל האויבים ואל השופטים, וכדי שנדע הזמן אשר קרה זה בו (עם היות שנכתב בזולת מקומו) בא בכל אחד מהספורים האלה מאמר שבימים ההם לא היה מלך בישראל, כי נזכר זה פעם ראשונה בענין פסל מיכה, ונזכר שנית בענין שבט דן ולכידתו ליש, ונזכר פעם שלישית בענין פלגש בגבעה, וכלם להגיד ששלשת הספורים האלה קרו קודם שופטי ישראל אחרי מות יהושע בזמן שלא היה בישראל מלך

ולא מושל ושופט עדיין. הנה התבאר מזה כפי דעת חז"ל זמן אלו הספורים ולמה נזכרו שלא במקומם וצורך מאמר בימים ההם אין מלך בישראל שלשה פעמים, והותרו בזה לדעתם השאלות ראשונה ושנית שלישית ורביעית: אבל כפי סדר הפרשיות נוכל גם כן ליישב העניינים ולהתיר הספקות באופן אחר יותר נכון, ונאמר שענין פסל מיכה ופלגש בגבעה שניהם קרו אחרי שאסרו הפלשתים את שמשון ובהיותו גולה בתוכם, עם היות שהכתוב במה שעבר להשלים ספורו כתב שמת שמשון, ואינו סותר לזה מה שאמר בפסל מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה, לפי שזה לא יחייב היות הפסל בשבט דן כל הימים אשר ישב ארון האלהים בשילה, שאם היה זה מחוייב ונמשך מהמאמר ההוא יתחייב גם כן שבימי יהושע היה פסלו של מיכה (כיון שבימיו היה הארון בשילה) והוא רחוק מאד, שכל ימיו עבדו ישראל את השם כמו שהעיד הכתוב, אבל פירוש הכתוב שבני דן שמו הפסל בליש ושישב שם משם והלאה כל ימי היות המשכן בשילה, וזה לא יגזור ההתחלה כי אם הסוף, רוצה לומר שהתמיד שם משהושם באותו מקום עד שנעתק המשכן משילה, שאז בימי שמואל הסירו את הבעלים ואת הפסילים מן הארץ, וגם הפסוק השני שחייב אצלם זה ממה שאמר שהיה ירושלים מעם נכרי אשר לא מבני ישראל המה גם זה ממה שיקל התרתו, לפי שעם היות שבני יהודה לכדו את ירושלים היה זה מה שנפל בחלקו, אבל מה שנפל בחלק בנימין הנה אמר הכתוב בזה הספר (אחרי שלכדו בני יהודה את ירושלים) (סי' א' כ"א) ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי את בני בנימין בירושלים עד היום הזה. וכבר פירשתי על הפסוק הזה שם, שהיה יבוס מחוז והיו בו ערים מבני יהודה וערים מבני בנימין, ועם שלכדו בני יהודה את המקומות אשר היו בחלקו, הנה בנימין לא לכדו את כל הערים אשר נפלו בחלקו ונשארו מהם מלהכבש, וגם אותם שלכדו הניחו לישב שם את היבוסי ועליהם אמר הנה לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה. ורד"ק כתב שנשארה המצודה והוא המבצר ציון עיר דוד שלא נכבשה עד ימי דוד, ועליה אמר עיר נכרי וגו'. הנה התבאר שהראיות שהביאו חז"ל מכח הפסוקים, לאמת שהיו הספורים האלה קודמים אינם מחויבות, ואמנם החשבון שהביאו משנות השופטים בסדר עולם אינו מדויק, וכבר השיב עליו רד"ק בפירושו לזה המקום יעויין משם, ואני אעיר עליו יותר בשלמות בספר שמואל. הנה התבאר מזה שאינו רחוק שנאמר שספורי פסל מיכה ופלגש בגבעה קרו בסוף שנות שמשון קודם שישפוט עלי הכהן, וכפי מה שיורה עליו סדר הפרשיות ושאין ספק בזה מכח הפסוקים, והותרה השאלה הראשונה. ולזה התחיל הספור ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו, שהיה זה הספור אחרי כל מה שנזכר קודם

זה, ואמר שהיה שמו מיכיהו ולהלן הוא אומר והאיש מיכה ותמיד יקראהו מיכה, לפי שבנערותו נקרא מיכיהו שהוא שם ההקטנה וההמעטה, וזהו ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו, רוצה לומר ושמו בנערותו בהיותו אצל אמו היה מיכיהו, ואחרי היותו איש נקרא בשם שלם מיכה, וז"ש והאיש מיכה שנקרא מיכה אחרי שהיה איש ונקרא כן תמיד אחרי זה:

פסוק ב

ויאמר לאמו אלף ומאה וגומר. נראה שאם מיכה היו לה אלף ומאה כסף והיה אותו סכום נהוג הרבה בימים ההם, ושגנבו ממנה את הכסף והיא היתה מקללת ומאררת מי שגנב ממנה את כספה ומיכה גנבהו ממנה, וכאשר חם לבו בקרבו (מפני כבוד אב ואם וגם מפני האלה והקללה אשר נתנה עליו בקולה) הסכים לגלות לה האמת, וזהו ויאמר לאמו אלף ומאה הכסף אשר לוקח לך, רוצה לומר אשר לוקח מאתך. ואת אלית, רוצה לומר את נתת קללות הרבה עליהם וגם אמרת באזני. הנה הכסף אתי, רוצה לומר שהיתה אומרת באופן שהיה שומע מיכה שהיה הכסף אתו ושהוא גנבהו, הנה היה גזרת המאמר כלו אני לקחתיו, רוצה לומר אמת אמרת כי אנכי לקחתי אותו מאתך. ורש"י פירש וגם אמרת באזני, רוצה לומר הקללות, הנה הכסף אתי אני לקחתיו שכל זה גזרת המאמר, והאמת הוא מה שפירשתי שאמרו וגם אמרת באזני דבק עם הנה הכסף אתי, שאמרה באזניו שהיה הכסף אתו כי היא חששה שהוא לקחו, וגזרת המאמר הוא לבד אני לקחתיו. ואמו השיבתו ברוך בני לה', ר"ל אין האלות והקללות תופשות בך אבל אתה ברוך תהיה מכל העמים כיון שהודית בדבר:

פסוק ג

וישב את האלף ומאה הכסף לאמו, רוצה לומר שמיד השיב לה את כל הכסף בשלמות לא חסר ממנו דבר. ותאמר לו אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה', רוצה לומר כאשר גנבו את הכסף ממני אני הקדשתיהו להשם אם אמצא אותו ונדרתי שאעשה ממנו קדש מידי לבני לעשות פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך, רוצה לומר ועתה שנתת את הכסף לי עתה מיד אני אתן אותו לבני לעשות ממנו פסל ומסכה ועתה שנתתו לי אשיבנו אליך, ונראה שמיד השיבה הכסף אל מיכה בנה כדי שיצוה לעשות ממנו פסל, והוא לא רצה לקחתו ולא לצוות על מעשה הפסל אבל (ד) השיב פעם שנית הכסף לאמו, ר"ל עשה אתה אמי מה שתרצה וידי אל תהי בו, ועם זה נתישבו שתי ההשבות שהשיב מיכה הכסף לאמו כפשט הכתוב. והמפרשים עשו שתיהן אחת והכתוב לא יסבלהו. והנה זכר שאז אמו לקחה מן הכסף מאתים שקלים ונתנם לצורף כדי שיעשה מהם פסל ומסכה ויהיו בבית

מיכיהו, ואמנם שאר הכסף מלבד המאתים שקלים נשאר בידה, כי עם היות שהיתה מצוה את בנה שכל האלף ומאה כסף יעשה בפסל ומסכה הנה אחר ששב הכסף בידה חמדה נפשה בו ולא שלמה את נדרה כי אם במאתים כסף לבד והשאר השאירה בביתה. ורד"ק כתב שהיו המאתים כסף שכר הצורף ומהתשע מאות עשה הפסל והמסכה וזה לא נזכר בכתוב כלל:

פסוק ה

ולפי שאמר ויהי בבית מיכיהו הוצרך לומר למה שמה אמו הפסל בביתו, ואמר שהיה זה לפי שהאיש מיכה עשה לו בית אלהים, רוצה לומר בית מוכן להתבודדות הע"ז. וכבר כתב הרלב"ג שבהתחלת זה הפסל לא היה כי אם להורדת הרוחניות והשפע מאת האל ית'. ונראה לי שלכן אמר בכאן שם אלהים, עם היות שאחז"ל (שבועות פ"ד ל"ה ע"ב) כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד והוא כל ימי היות בית האלהים בשילה. ואמר ויעש אפוד ותרפים וגו', לומר שמלבד הפסל והמסכה אשר עשתה אמו מכספה עשה הוא גם כן משלו אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן, רוצה לומר שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו לכהן, וכן (שמות כ"ט ט') ומלאת יד אהרן ויד בניו, ר"ל שחנך מיכה אחד מבניו ולמדו לכהן לשם. ולפי שהיה הדבור הזה זר מאד, איך יעשה אדם בפרהסיא פסל ומסכה ויעשה מבניו כהנים ואין איש שם על לב? הנה להתיר ספק זה בא פסוק (ו) בימים ההם אין מלך בישראל, רוצה לומר אין מושל לא מלך ולא שופט איש הישר בעיניו יעשה, וכן עשה בזה מיכה הישר בעיניו בלי מוראה של מלכות, והיה זה לפי ששמשון השופט לא היה אז בתוך ישראל, כי היה בכבלי עוני וברזל בידי אויביו, וזהו אין מלך בישראל, כי שופט היה לישראל אבל לא היה בתוכם כי היה בידי פלשתים, והותרה בזה השאלה השנית: והנה נכתב ספור הכסף הזה ועניניו כדי שנלמוד ממנו ששה למודים. האחד שעבירה גוררת עבירה, עבירת הגנבה שגנב מיכה הכסף מאמו הביא עבירת הע"ז שנעשה אח"כ ממנו. השני שרוב הרעות נמשכות מהנשים, הלא תראה שאדם הראשון חטא בסבת אשתו, ומיכה חטא בסבת אמו שיעצתו לעשות הפסל. וכבר חשבו שהיתה זאת דלילה והיה זה הכסף שנתנו לה הפלשתים בעד שמשון והוא רחוק. השלישי שהאדם היוצא ומתחרט מעון אחד אין ראוי שיתקרב אליו אח"כ, ומיכה בעבור זה כשהשיב הכסף לא רצה לקחתו עוד מיד אמו כשהשיבה אותו אליו לעשות הפסל כמו שזכרתי. הרביעי שנדרי הנשים אין בהם אמת ולא קיום, הלא תראה שנדרה אם מיכה כל הכסף ואחר כך לא נתנה כי אם מאתים כסף. החמישי שהאדם נמשך לטבע אמו, אם מיכה עשה אלוה מכספה ובנה עשה כהן

מבניו, הלא אמר הנביא (ירמיהו ט"ז ב') היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים וגו', ואיך עשה מיכה כהן שאינו מזרע אהרן? הששי שהן לצדק ימלוך מלך ובמשפט יעמיד ארץ, ובמקום שאין מוראה של מלכות אין יראת אלהים ואין חסד ומשפט בארץ:

פסוק ז

ויהי נער מבית לחם יהודה וגו'. זכר שבא נער שהיה מושבו ודירתו בבית לחם יהודה, ולפי שהיו בארץ ישראל שני מקומות שנקראו בית לחם (עם היות שכבר אמר מבית לחם יהודה) פירש עוד ממשפחת יהודה, וזה חוזר לבית לחם, ר"ל שהיה מבית לחם אשר היה למשפחות בני יהודה, ואמר שהוא היה לוי אבל היה גר באותו מקום בית לחם אשר ליהודה, והותרה עם זה השאלה השלישית: ובסוף הענין מפרש שהיה שמו יהונתן ושהיה בן גרשם בן מנשה, ואחז"ל (ב"ב פ"ח ק"ט ע"ב) שהיה בן גרשם בן מרע"ה ולכן הנו"ן תלויה לכבוד משה. ראו הדבר הגדול הזה נכד מרע"ה עבד ה' הלך לעבוד אלהים אחרים. ואמרו (שם) שלפי שעשה מעשה מנשה הרשע שהיה משבט יהודה אמר הכתוב שהיה ממשפחת יהודה. ואמרו שעל כן בפסוק ויהונתן בן מנשה תלויה נו"ן מנשה, לומר כי נכד משה היה ולכבודו תלויה עליו הנו"ן, להגיד שהוא היה במעשיו בן מנשה לא בן משה. ועוד אמרו (שם ק"י ע"א) שאמר זה הנער ראוי לאדם לעבוד ע"ז ואל יצטרך לבריות, ואמת הוא שיעבוד ע"ז בחקו אבל לא בחק האל ית':

פסוק ח

וזכר שהלך מבית לחם לגור באשר ימצא ובא בית מיכה לעשות דרכו, ר"ל דרך הליכתו משם והלאה, וששאל לו מיכה (ט-י) מאין תבא ובקש ממנו שישב עמו ויהיה לו לאב ולכהן, ר"ל שעם היותו נער הנה יהיה לו בערך אב, ועם היותו לוי הנה יהיה לו בערך כהן, ושיתן לו עשרה כסף לימים, ר"ל בסוף השנה, וערך בגדים, ר"ל הבגדים הנערכים אליו והראוים שילבוש כהן כמוהו, ומחיתו, רוצה לומר מאכל ומשתה. וילך הלוי, ר"ל הלך אחרי דברי מיכה ועצתו:

פסוק יא

ויואל לשבת אתו, והיה משמש בכהונת הפסל עד שאמר מיכה עתה ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן, רוצה לומר כי עד עתה היה אחד מבניו כהן הפסל והיה זה אשר לא כדת, לפי שהכהן היה מחוייב שיהיה משבט לוי, ועתה שהיה לו הלוי לכהן ייטיב ה' עמו לפי שהלויים הם המוכנים לעבוד לא אדם אחר:

פרק יח

פסוק א

בימים ההם אין מלך בישראל וגו'. הנה הפסוק הזה בימים ההם אין מלך בישראל הוא הקדמה לספור בני דן שיזכור אחר זה, וכן יביאהו פעם שלישית בפגלש בגבעה, ובכלם ראוי שיפורש כמו שאמרתי בימים ההם לא היה המלך בישראל, לפי שלא היה השופט שלהם בתוך ישראל כי היה בידי האויבים והוא שמשון, כי בימיו קרו הדברים האלה כלם בהיותו גולה ממקומו ואסור בידי האויבים. וראה להקדימו כאן לפי שיהושע הגביל נחלת בני דן כמו שנזכר בספרו (יהושע י״ט:מ״ח). וכאן יגיד שהם שלחו אנשים לרגל את הארץ ולחקרה ושבאו ללישה וידעו ענינה ובאו אנשי שבטם ולכדו אותה, וידעו שלישה לא היתה בנחלתם ולא היתה מכלל הארץ המתחלקת אליהם, והיה ראוי שבני דן יכבשו את ארץ נחלתם אבל לא יצאו מגבול הנחלה לקחת ארץ אשר לא להם, אבל עשו זה לפי שבימים ההם לא היה מלך ושופט על ישראל שימחה בידם ולא היתה עליהם מוראה של מלכות, ולכן היה שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל, רוצה לומר שנחלה היתה להם אבל לא היה בתוך שבטי ישראל והם לא רצו בגבולי נחלתם להיותם נבדלים משאר השבטים ובקשו נחלה בלא מצרים ויותר קרובה לשאר שבטי ישראל ובתוכם. והמפרשים אמרו שלא נפלה להם נחלה כל כך כמו שהיתה ראויה אליהם, וכמו שאמר בספר יהושע (שם מ"ה) ויצא גבול דן מהם וגו', רוצה לומר שיצא מעט ממה שהיה ראוי אליהם, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פסוק ב

וזכר ששלחו בני דן ממשפחותם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל וגו' לרגל את הארץ, ואמרו ממשפחתם וגומר, רוצה לומר ששלחו אחד מכל משפחה כמו שעשה משה בשליחות המרגלים (במדבר י"ג) איש אחד לשבט, ואמר מקצותם, רוצה לומר הקצינים שבהם כמו שעשה משה כל נשיא בהם, ואמר שהיו בני חיל כמו שבמשה נאמר כלם אנשים, ובאו עד הר אפרים לבית מיכה, (ג) והכירו את קול הנער, אולי היה משורר לפסל ומרבה לפניו בתחנונים ולזה הכירוהו מצד הקול, או ששמעוהו מדבר והכירוהו, ואמרו לו מי הביאך עד הלום? לפי שהכירוהו שהיה מבית לחם יהודה, ומה אתה עושה בזה? שלא היה ללויים מקום לשרת כי אם לפני הארון, ומה לך פה, ר"ל מה יאכל שמה? וחז"ל (ב"ב פ"ח ק"י ע"א) דרשו לא מזרע משה אתה? שנאמר (שמות ג׳:ה׳) אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומזה בידך. והנער השיבם על שלשת שאלותיהם אחת

לאחת, אם על בואו וישיבתו שמה אמר (ד) כזה וכזה עשה לי מיכה, ר"ל שהיה הולך לדרכו ועכבהו שם, ועל מה ששאלו על מזונותיו מה לך פה, השיבם וישכרני, ומשכרו היה לו לאכול, ועל אשר שאלו ומה אתה עושה פה בזה, השיבם ואהי לו לכהן, שהיה משמש שם לפני הפסל:

פסוק ה

והם אמרו (ה) שאל נא באלהים וגו', והשאלה הזאת היתה אצלם שהיו חושבים כי אותו פסל היה עשוי בשעה ואופן כך שהיה מוריד השפע והרוחניות על המכהן לפניו ומודיע הדברים העתידים להיות, והנה חשבו אם כן שתהיה ההודעה מהאל יתברך אבל תהיה על ידי האמצעי הזה, ולכן היו כהני הבעל מתבודדים כדי לשוטט כחם המדמה בדרוש הנשאל באופן שיבואהו הגדת העתיד, ולזה היה שם אפוד כי היו חושבים שהוא דמוי האפוד המקודש אשר בבית האלהים, וכמו ששם באורים ותומים תבא ידיעת העתיד, ככה בבית אלהיהם בדמוי אותו כלי יגיעו אליו ג"כ. וחז"ל (שבועות פ"ד ל"ה ע"ב) נחלקו בשמות הנזכרים בענין מיכה אם הם קדש או חול, ואמרו שכלם חול חוץ מאחד כל ימי היות בית האלהים בשילה, אבל י"ת שאל נא באלהים במימרא דה', והיה אם כן האלהים הזה קדש, אולי היה (כמו שזכרתי) אצלו ענין מחשבת השואלים שישאלו בה'. והיה הטעות שהפסל היה אמצעי באותה ההגעה וידיעת התשובה, ולכן היתה תשובת הנער הכהן (ו) נוכח ה' דרככם, כי בשם ה' היה מדבר, ומזה הצד תרגם יונתן במימרא דה', כי הם לא שאלו כי אם הידיעה מהאל יתברך. ור' אליעזר סבר שהשמות הכתובים ביו"ד ה"א וא"ו ה"א הם קדש גם כן וששם אלהים הוא חול, מלבד כל ימי היות בית האלהים בשילה, וגם הוא לא הרגיש בשאל נא באלהים שהיה קדש כמו שת"י:

פסוק ז

וזכר שהלכו האנשים לישה וראו את העם יושב לבטח כמשפט צידונים, ואחשוב שצידונים היו אנשים סוחרים מתנהגים תמיד בהנהגות טובות בלי מלך, כמו שעוד היום עושים הויניציאנו"ש והפלורינטינו"ש והזינובישו"ש ושאר העמים אשר בארץ איטאליא"ה עומדים בהנהגותיהם בלי המלכת מלך בתוכם, ולכן אמר כמשפט צידונים שוקט ובוטח ואין מכלים דבר ואין יורש עצר, רוצה לומר אין מלך ושר גדול ביניהם אבל כלם אנשים שקטים מנהיגים את עצמם, ואמר שראו עוד שרחוקים היו מצידונים, רוצה לומר מצידון אשר בגבול ארץ ישראל לשיבאו בעזרתם, ודבר אין להם עם אדם, כלומר שום ברית כרותה שיבאו לעזרם בעת הצורך, ואמר כמשפט צידונים, לפי שהיה צידון קרוב לארץ ישראל והיו הם גם כן מתנהגים בזה האופן ולא היה לאלה פחד מישראל, לפי

שלא היתה ארצם מארץ כנען. (ח-ט) וחזרו האנשים המרגלים והודיעו כל זה לאחיהם ואמרו קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים אל תעצלו לבוא וגו', ופירושו אצלי שיקומו מהרה ויעלו ללכוד לישה כי ראו אותה טובה מאד והיו מצווים אותם שישתקו מזה ולא ידע איש בכל אלה ואל יתעצלו, (י) וכבואם ימצאו עם שוקט ובוטח לא יחסר כל בה, והיה צווי השתיקה כדי ששבט אחר לא יקדם ללכדה כי היה ליש כמו שאמרתי חוץ מהנחלה, ואלה בני דן לא לקחוה על פי הנחלה והגורל כי אם בזריזותם והשתדלותם. ולפי שהיתה חוץ לארץ כנען לכן אמרו אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ, רוצה לומר אשר בארץ ישראל שהיא הארץ הידועה והטובה:

פסוק יא

ויסעו משם ממשפחת הדני וגומר. זכר שנסעו בני דן מצרעה ומאשתאול שש מאות איש חגורים כלי מלחמה, ואח"כ יזכור שנשאו עמם מקניהם וטפם ושחנו בקרית יערים ולכן קראו אותו מקום מחנה דן, והנה אמר אחרי קרית יערים ולמעלה אמר שחנו בו, לפי שהמחנה לא יחנה בעיר מושב אבל הם באו וחנו סמוך לקרית יערים וקראוהו על זה מחנה דן, ופירש באיזה מקום ממנו חנו האם מקדם לעיר או מאחריה ואמר שהמקום ההוא אשר חנה שם המחנה היה אחרי קרית יערים:

פסוק יג

(יג-יד) וזכר שכאשר באו בית מיכה, ר"ל שעברו באותו מקום שהיה שם בית מיכה, המרגלים הגידו לאחיהם שהיה שם אפוד ותרפים ופסל והסכימו לגזול אותם, (טו) והלכו המרגלים אל בית הנער הלוי והוא הבית אשר היה מתבודד שם בפסל ושם היתה כהונתו, והם באו שמה ושאלוהו לשלום, (טז) והשש מאות איש אשר מבני דן נשארו פתח השער לראות אם יש פוצה פה ומצפצץ. והנראה שכאשר עלו המרגלים ובאו עד בית הנער הכהן ושאלו לשלום עברו משם, ואז בהגיד' אליו ענין האנשים שהיו בשער העיר בא הנער מיד לפתח שער העיר לראות אנשי מלחמה העוברים והיושבים בשער, (יז) ובעוד שהוא הלך לשער העיר לראותם עלו חמשת האנשים המרגלים ובאו שמה (רוצה לומר לבית הנער הנזכר שכבר ידעוהו) ולקחו את הפסל את האפוד ואת התרפים ואת המסכה, וכאשר לקחו זה היה הנער הכהן עומד פתח שער העיר מדבר עם השש מאות איש חגורי מלחמה, (יח) וכאשר ראה האנשים שהיו באים מביתו ושלקחו הפסל והתרפים והיו מביאים את הכל בידיהם לפתח שער העיר אשר היה שם עם החגורים, נתבהל הנער ואמר מה אתם עושים? וכל זה בהיותו שם בשער העיר ומדבר עם שש מאות איש, (יט-כ) ואז אמרו לו החרש וגו', ואז וייטב לב הכהן ויקח מידם שם בשער

העיר הפסל והאפוד והתרפים ויבא בקרב העם, והותרה בזה השאלה החמשית עם פירוש הפסוקים, שאין כפל במה שזכר מלקיחת האפוד ושלא היה הנער בביתו כאשר לקחוהו והוא היותר מתישב כפי הפשט:

פסוק כא

והנה החגורים חששו אולי בני העיר יבאו אחריהם ולכן שמו הטף והמקנה שהביאו עמהם מביתם והכבודה. רוצה לומר המטלטלים וכל דבר משא שמו כלו לפניהם, (כב-כג) ואז כאשר אנשי בית מיכה רדפו אחריהם והשיגום והיה מיכה צועק, החגורים אמרו לו מה לך כי נזעקת? והוא השיבם (כד) את אלקי אשר עשיתי לקחתם, (רוצה לומר הפסל שעשה מכסף אמו והאפוד והתרפים אשר עשה משלו) ואת הכהן ותלכו ומה לי עוד, ר"ל ומה נשאר לי עוד שלא לקחתם, וא"כ איך תאמרו אלי מה לך? (כה) והם השיבוהו שאל ירים קולו פן יפגעו בו אנשים מרי נפש אשר הולכים במחנה ויהרגוהו ויהרג הוא וכל אנשי ביתו הבאים עמו, (כו) ואז חזר מיכה לביתו אבל וחפוי ראש, (כז) ובני דן באו לישה ולכדוה ויכו את העם אשר בה ואת העיר שרפו באש, ואין הכוונה ששרפו הבתים (כיון שהיו באים להתישב בהן) אבל ששרפו המתים ומאכליהם והע"ז אשר בבתיהם וגלוליהם ועצביהם, או שרפו אותה כדי להפחיד את כל סביבותי' כדברי המפרשים, ובנו את העיר וישבו בה: וזכר שבני דן הקימו הפסל אשר הביאו מבית מיכה לעצמ' ושישב שם עד יום גלות הארץ. וגלות הארץ לא אמר כאן על גלות ישראל מעל אדמתו בימי הושע או בימי צדקיהו. וגם לא על גלות בני גד וראובן שהיה הגלות הראשון, אבל אמרו על הזמן שבו גלה הארון ונהרגו בני עלי ורבים מבני ישראל, ועליו אמר המשורר ע"ה (תלים ע"ח פ' ס"ז ס"ב) ויטוש משכן שילה וגומ' ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר וגו' ויסגר לחרב עמו וגו', והמורה על זה באמת הוא אמרו אחר זה וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלקים בשילה, וזה יוכיח שלא עמד שמה הפסל כי אם כל ימי היות בית האלקים בשילה לא עוד, כי בימי שמואל הנביא ע"ה חלילה וחס שישב בישראל פסל ומסכה בפרסום גדול כזה. הנה התבאר שפירוש כל ימי היות ארון האלקים בשילה אינו מתיחס להתחלת הזמן שהיה הארון בשילה כי אם לסופו, לומר כי מהזמן ששמו בו הפסל התמיד עד שנעתק בית האלקים משילה, ושלא עמד עוד שם כי אם עד אותו זמן גלות הארון שזכרתי, ולזה לא אמר עד גלות ישראל מהארץ, כי אם עד גלות הארץ ירמוז למה שאמרתי. ותמה אני מרש"י ז"ל שכתב עד יום גלות הארץ בימי סנחריב בפעם הראשונה, והנה לדבריו לא כתב שמואל ספר שופטים כמו שקבלו חז"ל, (ב"ב פ"א י"ד) ואיך אמר א"כ ששמואל הסיר מהארץ

את האשרה ואת העשתרות אם נשאר פסל מיכה במקומו? אבל לפי האמת אז הסירוהו גם כן, והוא הזמן שהועתק המשכן משילה. והותרה עם זה השאלה הששית:

פרק יט

פסוק א

פרשה אחת עשרה בספור ענין פלגש בגבעה ומה שנלחמו בני ישראל עליו. תחלת הפרשה ויהי בימים ההם וגו', עד ואיש ישראל נשבע במצפה, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה איך נתקבצו ישראל (כמו שאמר ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל ה' המצפה) קודם שידעו אמתת הענין? והיה רצוי שבשמעם הדבר הרע ישלחו ראשונה אנשים לשבט בנימין לאמר מה הרעה הזאת אשר נהייתה בכם ועתה תנו האנשים וגו', וכאשר בני בנימין לא יאבו ולא ישמעו אליהם אז היה ראוי שיתקבצו להענישם, ובני ישראל לא עשו כן, כי נתקבצו ראשונה ואחר כך שלחו האנשים אליהם לחקור הדבר, הלא ראית שבימי יהושע כאשר שמעו ישראל שבנו בני ראובן וגד וחצי שבט המנשה המזבח על שפת הירדן, עם היות שאמרו לעלות עליהם לצבא הנה בפעל לא נתקבצו לעלות עליהם לצבא, אבל שלחו אליהם ראשונה פנחס והנשיאים בעדה לשמוע טענותיהם, ולמה אם כן לא עשו ישראל כן לבני בנימין? השאלה השניה למה התעוררו בני ישראל להקבץ על החטא אשר נעשה בשבט בנימין? ואיך שלחו אליהם לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם וגו'? וזה לא חטא ע"ז ולא היו הם בגדר עיר הנדחת אבל היה בגלוי עריות. ולא היה זה מוטל כי אם על שבט בנימין שמצוה על השבט לדון את שבטו, ואם בני בנימין לא יעשו בקרבם משפט, האלקים בשמים לתת לאיש כדבריו וכפרי מעלליו ולא היה מוטל על ישראל לבער הרע הזה מקרבם, כ"ש שלא שלחו לאמר לבנימין שיבערו הם את הרע מקרבם אבל שיתנו האנשים החטאים בידי שאר ישראל להענישם, ובאמת לא היה זה מן הדין. ואם נאמר שחטא ישראל בשאלה הזאת כדברי הרמב"ן, (פר' וירא דף י"ח ע"ד ודף י"ט ע"א) הנה יקשה עוד איך הכתוב לא ייחס אליו בזה עון? ואיך כששאלו לפני ה' האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי השיבם עלו? ובפעם השלישית שאלו גם כן האוסיף לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אחדל והשיבם גם כן עלו כי מחר אתננו בידך, והיה ראוי שיאמר הש"י אליהם אל תעלו כי לא לכם המשפט הזה:

השאלה השלישית אפילו שנודה שבדין נתבקצו ישראל קודם שישלחו מלאכים ושבמשפט היה מוטל הדבר הזה על כל שבטי ישראל, עדין יקשה מאד ולמה ישראל הסכימו להרוג בני בנימין אחיהם על החטא שעשו בגבעה אנשים מועטים בני בליעל? האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצופו? כ"ש שכפי מה שזכר הרמב"ן (שם) אף החוטאים לא היו בני מות כפי הדין, כי עם היות מחשבתם רעה בראשונה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואין ראוי שיענשו עליה, והנה כאשר הוציאו להם הפלגש לבדה שתקו ונתפייסו בה, והיא לא היתה אשת איש כי פלגש היתה וכבר זנתה עליו, והם לא כוונו להמיתה וגם לא מתה בידם. אבל זנו עמה וישלחוה כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה, אולי נחלשה מרוב הביאות וכאשר ישבה בחוץ כעלות השחר זמן רב נכנס בה הקור המופלג ומתה, סוף דבר שבדין תורה האנשים החטאים לא היו מחוייבים מיתה, כל שכן כל אנשי השבט אשר לא שמעו ולא ראו. ואם נאמר שחטאו ישראל בזה, הנה יקשה מאד איך זקניהם וחכמיהם כהניהם ופנחס הנביא אשר בתוכם הסכימו בדבר? ואיך האל ית' אמר שיעלו לאותה מלחמה בהיותם שואלים אם אוסיף לגשת אם אחדל? השאלה הרביעית אם היה שישראל נתקבצו בדין ולהם היה מוטל לזה, והסכימו להלחם בם כראוי ועשו כל מה שעשו כראוי וכמשפט, כמו שהסכים עליו האל ית' וצווה שיעשו אותה המלחמה, א"כ איך נגפו ישראל לפני בני בנימין ב' פעמים? ואם היתה (פעולתם) רצויה ומעשיה' לשום שמים ועשו מה שצום האל ית' איך היו נגפים והכו בהם בני בנימין הפושעים מכה רבה? והנה בענין סדום שהיה חטאם דומה לזה המטיר ה' עליהם גפרית ומלח והפך כל הערים האל באפו ובחמתו עם היותם מבני העמים, ובני בנימין שקבלו תורה ומצות וחטאו באותו חטא ונכשלו באותו עון ולא רצו לשוב בתשובה והתעצמו נגד אחיהם איך עזרם הקב"ה ונתן הצדיקים בידי הרשעים והרבים בימי המעטים וטהורים בידי טמאים? ואם היה רצון האל ית' להעניש ישראל בסבה אחרת איך התעם בתשובת האורים והתומים וצוה אותם שיעלו למלחמה והיתה בם יד ה'? ובאמת הדבר הזה ראוי לתמוה ממנו:

השאלה החמישית למה בפעם הראשונה ששאלו בני ישראל על המלחמה הזאת ובפעם השנית ששאלו אליה גם כן לא אמ' הכתוב כי אם וישאלו באלקים וישאלו ביי' ובפעם השלישית אמר וישאלו בני ישראל ביי' ושם ארון ברית האלקים בימים ההם ופנחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם וגומר, ומה היה הצורך שבפעם השלישית יודיע שהיה שם הארון ושהיה שם פנחס עם היותו דבר ידוע בעצמו, ולמה לא זכרו בפעמים הקודמים? השאלה הששית בייתור הפסוקים וההכפל הנמצא בהם, כי שני

פעמים נזכר בזה הספור שבני בנימין, במלחמה השלישית הכו בבני ישראל כשלשים איש, ושני פעמים זכר מספר הנגפים מבני בנימין, ושני פעמים זכר ספור האורב אשר בא על הגבעה, ושני פעמים זכר שעלה עשן העיר השמימה, ובכלל הנה באו הפסוקים בספור הזה נכפלים ובלתי מתישבים כפי הנראה, והמפרשים לא פשטו ידיהם בהם לישבם כראוי, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי בימים ההם וגומ'. הנה הקדים בעל הספר להודיע בהתחלת זה הספור שלא היה מלך בישראל לפי שמזה נמשך כל הרע שנמשך, כי אלו היה מלך או שופט בישראל היה שולח ידו להעניש הרשעים, ולא היו נקבצים השבטים כלם ונלחמים אלה עם אלה, והיו נעשים הרשעים אשר עשו אותה נבלה לבד וכל העם על מקומו יבא בשלום. וזכר שהיה איש לוי גר בירכתי הר אפרים ולקח לו פלגש מבית לחם וגו' וזה ממה שיורה סמך זה הספור אל הקודם מפסל מיכה, כי שם נזכר שהיה מיכה מהר אפרים ושהנער שבא אליו היה לוי והיה גר בבית לחם, וכן יזכור בכאן שהיה האיש הזה גר בירכתי הר אפרים והיה לוי ופילגשו מבית לחם יהוד', הנה מאנשי הר אפרים ובית לחם ועל ידי לוי נמשכו שתים רעות באומתנו, אחת לחיי הנפש בפסל מיכה, ואחת לחיים הגופיי' מפלגש בגבע', ונסמכו גם כן שני הספורים להודיע ששתי הרעות האלה נמשכו על ידי נשים אם מיכה והפילגש:

פסוק ב

וספר שזנתה עליו פלגשו והנראה שיצאה מביתו והלכה לבית אביה שזהו הזנות הנרצה בזה כדברי רש"י ורלב"ג ז"ל.

פסוק ג

ושהלך האיש לדבר על ליבה להשיבה כי היה חפץ בה והלך עמו נערו וצמד חמורים, אחד מהם ללכת האיש בו והאחר להביא עליו את האשה, ואמר ותביאהו בית אביה וכתב רד"ק שהפילגש מצאה האיש בחוץ ותביאהו בית אביה וזה לא נזכר בכתוב, אבל ידמה שאמר ותביאהו כי היא סבבה שיבא הוא לבית אביה והנה היא הביאתהו שמה, לפי שהיא היתה הסבה בביאתו, (ד) והחזיק בו אבי הנערה להתעכב שם שלשת ימים אוכלים ושותים שמחים וטובי לב, כי היה איש נכבד ורצה לכבדו, (ה) וביום הרביעי השכים האיש בבקר לילך וחותנו אמר לו שלא ילך קודם האכילה אבל יסעד לבו בפת לחם, (ו) ואחרי אכלו (מאשר התמהמה באכילה) אמר אבי האשה שירצה ללין שם אותו היום וכן עשה. וביום החמשי קם האיש ללכת ואמר לו חתנו ג"כ שיסעד לבו קודם שילך ויתמהמהו באכילה עד נטות היום. רוצה לומר עד עבור חצי היום, בענין

שהיה כבר השמש נוטה לרדת לצד מערב, (ט) וכאשר רצה ללכת אמר לו חותנו הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהליך, והוקשה פי' זה הפסוק על המפרשים, ונראה לי שלפי שהיה נוטה היום ראה חותנו שלא היה אפשר שבאותו היום ילך האיש ויגיע לביתו, וכיון שבהכרח ילין באמצע הדרך אותו הלילה יהיה טוב שילין שם בביתו ג"כ הלילה ההוא ולא יסע משם ללון במלון אחר, ואם ילין שם בביתו ישכים בבקר ויגיע באותו יום אל ביתו, וז"ש הנה נא רפה היום, כי לא היה כבר השמש בגבורתו בהיותו קודם חצי היום, ולכן אמר לינו נא. ונתן הסבה ואמר הנה חנות היום לין פה. רוצה לומר הנה החנייה שתעשה בהכרח בדרך היום הזה, לין אותה פה ויטב לבבך כאן מה שלא ייטב כל כך במקום אחר והשכמתם בבקר והלכת לאהליך, רוצה לומר שבהשכמת היום הנמשך תלך ותנוע לביתך ולא תלין בדרך:

פסוק י

וזכר שלא אבה האיש להתעכב שם יותר אבל קם מיד וילך עם הפלגש והנער, (יא) ובבואם נוכח יבוס שהוא ירושלם (בהיות היום רד מאד) אמר הנער אל אדוניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה, רוצה לומר לא נלך בלילה, שכל הדרכים בחזקת סכנה הם וכל שכן בלילה. וכבר כתבתי שהעיר ההיא היתה אחת מהערים שהם נכללים במחוז ירושלם שכלם נקראים יבוס וירושל', וידמה שהיה אותו עיר מן הערים אשר בשבט בנימן שישב היבוסי שם, (יב-יג) ולכן אמר האיש שלא יסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה ושטוב ללכת לגלעד או לרמה: (תועלות הספור) ונכתב הספור הזה בפרטים הללו ללמדנו, שאין ראוי למנוע הדרך מהאנשים הצריכים להלוך) ושאינו טוב לעכבם, כי אם לא היה מעכב אבי הנערה את חתנו עד סעד לבו בפת לחם לא היה לן בגבעה ולא היה נמשך ממנו הרעה הגדולה שנמשכה. ולמדנו עוד שאין ראוי ליצא לדרך כי אם בבקר, וכמו שאחז"ל (ספרי פר' ראה מ"ד עמו' קע"ג) כל פני' שאתה פונה (מן המקדש) אתה פונה בבקר שנא' (דברים ט"ז ז') ופנית בבקר והלכת לאלהיך, ולפי שזה האיש יצא לדרך אחרי נטות היום נמשך מה שנמשך. ולמדנו עוד שראוי לאדם שתמיד יתלונן בקרב ישראל ויברח מחברת האומות, כי כן עשה האיש הזה שלא רצה ללון בעיר נכרי, ועם היות שנמשך ממנו הרע שנמשך. הנה עם כל זה הטיב לעשות בזה:

פסוק יד

(**יד-טו**) **ויעברו וילכו ותבוא וגו'**. זכר שבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן ושבא האיש ופילגשו ונערו ללון שם ושישבו ברחוב העיר אשר יעברו בה כל אנשי העיר ועכ"ז

לא היה איש מאסף אותם הבית ללון (טז) ושבא זקן ממעשהו מן השדה שהיה מהר אפרים והיה גר בגבעה עם היות שאנשי המקום היו בני ימיני, (יז) ובראותו האורח שאלהו אנה תלך ומאין תבוא? (יח) והוא השיבו יותר ממה ששאל, כי הנה הודיע שהם עוברים ושבא מבית לחם והיה הולך להר אפרי', ואמר כי הוא באמת מהר אפרים היה, אבל הלך לבית לחם לעשות צרכו ועתה ישוב לבית ה' אשר בשילה, ואמר זה להודיע שהיה גר בשילה אשר שם ארון האלקים שהוא בירכתי הר אפרים כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב. והתרעם לפניו שאין איש מאסף אותו הביתה (יט) עם היות שתבן ומספוא יש לחמוריהם כי הכל הביא עמו וגם לחם ויין היה לו ולאשה ולנער שיאכל עמהם שהם עבדיהם, כמו שאמ' לי ולאמתך, או יאמר שלנער עם עבדי הזקן אשר אתו בבית אין מחסור כל דבר, כי היה די עמהם מה שיאכלו.

פסוק כ

והשיבהו הזקן שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן, רוצה לומר שבביתו שלום יהיה לו לא יקראהו אסון, וכל אשר חסר ממנו (כי לא זכר ממזונו כי אם לחם ויין) כל החסר לבד מזה שהוא בשר ופירות ודומה לזה, הנה יהיה עליו להאכילו, ולפחות לא ילין ברחוב ויליך בביתו.

פסוק כא

וכן עשה שהביאו לביתו ונתנו יבול ומזון לחמורים, והם רחצו רגליהם ויאכלו וישתו: ולמדנו מהספור הזה שראוי לאדם שתמיד יוליך עמו בדרך מאכל ומשתה ולא יסמך על מה שיתנו לו במלונו, כמו שאמר זה האיש וגם לחם ויין יש לי וגו':

פסוק כב

המה מטיבים את לבם וגו'. זכר שהמה בהיותם מטיבים לבם אחר המאכל (שהיו שניהם מספרים כדבר איש אל רעהו) והנה אנשי העיר אנשי בליעל, רוצה לומר אנשים ידועים מהעיר שהם בני בליעל, ומלידה ומאביהם למדו תכונו' רעות. סבבו את הבית כדי שלא יוכל האיש לצאת משם בצד אחר, ומהם דפקו על הדלת ואמרו אל הזקן בעל הבית, הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו, והידיעה ההיא היתה למשכב זכור, ויורה עליו שהאיש הזקן אמר אליהם (כג) אל אחי אל תרעו וגו', ורצה לומר שמשתי סבות אין ראוי שיעשה זה. האחת לכבוד הזקן וכבוד ביתו, וז"ש אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי. והשני שהפעל מצד עצמו היה מגונה, וזהו (כד) אל תעשו את הנבלה הזאת. ואמר הנה בתי הבתולה ופלגשהו וגו', על דרך מה שאמר לוט (בראשי' י"ט ח') הנה נא לי שתי בנות. וכבר גנו חז"ל (תנחומ' פר' וירא י"א ע"ג) המאמר ההוא

בלוט, אמרו בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו והורג או נהרג, וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן, אמר הקב"ה חייך לעצמך אתה משמרן: והנה אמר שלא אבו האנשים לשמוע לו, לא לפי שלא היו חפצים במשכבי אשה כי אם במשכב זכור, כי אם היה כן היו שואלים בעד הנער אשר בא עמו ולא היו מתפייסים עם הפילגש, אבל האמת הוא שהם לא חפצו בקלון הזקן, להיותו מיושבי העיר ומנכבדי העדה ולא בחרו לענות את בתו, ולכן לא שמעו אליו כשדבר בבתו ונתפייסו עם הפילגש, וזה גם כן ממה שיורה שהם לא שאלו האיש כי אם כדי שיבחר לתת פילגשו. כי ראו אותה יפת תואר ויפת מראה וחשקו בה, ולכן האיש האורח הבין כוונתם ויחזק בפילגשו ויוציאה אליהם החוץ, ואז רפתה רוחם ולא דברו עוד כלל, וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבוקר וישלחוה בעלות השער, (כו) והיא מחולשתה אשר קרה לה עם רוב הביאות ומהקור המופלג שנכנס בה (כי ישבה בחוץ בלי כסות בקרה) מתה, (כז-כח) וכשקם אדוניה ואמר לה קומי ונלכה מצאה מתה, ויקחה על החמור וילך לביתו בהתפעלות גדול מאד, (כט) וינתחיה לשנים עשר נתחים וישלחם בכל גבול ישראל, וכתבו המפרשים כי לשבט בנימין לא שלח, לפי שיצא מהם הרעה. וכוונתי שגם להם שלח מהנתחים שלא אמר הכתוב ששלח אותם בכל שבט ישראל כי אם בכל גבול ישראל. והיו הנתחי' כמספר בני ישראל להעיר שיתעוררו כלם על הדבר הרע ההוא. וידמה שלא הגיד דבר מדברי המאורע כאשר שלח הנתחים (וזה לסבה שאזכור אחר זה בעזרת השם) והעלי' הענין והרואים לא היו יודעים אם היה זה ענין עבודה זרה או מה היה ענינו ותכליתו, וגם לא היו הם יודעים מי עשה זה ולא למה עשאו, (ל) ולזה ספר הכתוב שהיה כל הרואה הנתחים ההם מאותה אשה התבהל מאד, כי לא ידעו איך נעשה זה ומי נתחה לנתחיה, ואומרים לא נראתה כזאת שימו לכם לב עליה עצו ודברו, רוצה לומר אלו לאלו היו אומרים עוצו ודברו על הדבר הזה:

פרק כ

פסוק א

ויצאו כל בני ישראל וגו'. לפי שבאו נתחי האשה בכל גבול ישראל התפעלו הרואים אותם מאד, המה ראו כן תמהו מה זה נתחי אשה מי עשה הדבר הרע הזה ועל מה נעשתה? ויען ידעו שהיו שנים עשר נתחים רומזים לשנים עשר שבטי ישראל נתקבצו כלם כאיש אחד מדן ועד באר שבע ובאו אל ה' המצפה, יען היה בידיהם דבר מקובל שבמצפה תדבק ההשגחה אלקית מהקב"ה, כי שם נצח יהושע את המלכים אשר נאספו

נגדו, ושם היה מזבח ובית תפלה, ושם היה בית ועד להיות ישראל מקובצים כי יהיה להם דבר, והיה התקבצותם לדעת מה זה ועל מה זה, וגם לדעת מי האיש משפחה או שבט שנכשל באותו עון כדי ששם יקבל ענשו, וז"ש (ב) ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלקים ארבע מאות אלף איש רגלי שולף חרב, והמפרשים חשבו שפנות העם הם ראשי העם שהתיצבו בתוך הקהל (שהיה הקהל ארבע מאות אלף איש) לשאול ולחקור איך נהיתה הרעה? ואין כן דעתי. וגם הפסו' לא יסבלהו, אבל יאמר שבהקבץ עמים יחדיו התיצבו כל השבטים פנות בפני עצמם, כי חנה כל שבט בפנה אחת ובצד נבדל מחבירו, וזהו ויתיצבו פנות כל העם, רוצה לומר כל העם התיצבו ועמדו נבדלים בפנות נפרדות כל שבטי ישראל, והיה מספר קהל עם האלקים בכללו ארבע מאות אלף איש והיו כלם רגלי, רוצה לומר שלא היו בעלי סוסים כי אם רגלים, וכלם שולף חרב איש מלחמה, והיה זה כדי שידעו מה הדבר הזה ומי השבט הנכשל באותו עון כמו שאמרתי:

פסוק ג

ואמנם אמרו אחר זה ששמעו בני בנימין כי עלו בני ישראל המצפה, יראה שאין ענין לו ואין צורך בו, ואמר רבי דוד קמחי שהפסיק בין שעשו בני בנימין בזה, כדי להודיע כי בני בנימין שמעו בהתקבץ בני ישראל במצפה ולא חששו ממנו ולא הרגישו לבוא לפניהם ולבער הרעה, ולזה הצטרכו בני ישראל לחקור בדבר ולשאול איכה נהיתה הרעה הזאת. ולפי שזה יספר אח"כ איך שלחו אליהם בני ישראל מלאכים ולא שמעו אליהם בני בנימין, אחשוב שפירוש וישמעו בני בנימין הוא שנתקבצו הם ביניהם לפי שנתקבצו בני ישראל, ויהיה וישמעו כמו (שמו"א ט"ו ד') וישמע שאול את העם, (שם ב' כ"ב מ"ה) לשמוע אוזן ישמעו לי, יספר הכתוב שמיד שישראל נאספו במצפה נתקבצו גם כן בני בנימין כלם בעריהם, והוא ממה שיורה שידעו מהדבר הרע ההוא שנעשה ולכן נקבצו לעמוד על נפשם. וחזר הכתוב לספר שבני ישראל מיד כשנאספו במצפה שאלו ואמרו איכה נהיתה הרעה הזאת? (ד-ה) ואז האיש הלוי ספר כל המאורע כפי מה שקרה באמת, ואמר לגבעתה אשר לבנימין באתי אני ופלגשי ללון ויקומו עלי בני הגבעה, ורצה לומר שהיה תחלת כוונתם עליו בייחוד, וזהו אותי דמו להרוג ואת פילגשי ענו ותמות, ואמר אותי דמו להרוג להגיד שהיה ראוי שיענשו על מה שחשבו לעשות נגדו כאלו עשאוהו בפעל, כי הם כבר שמו השתדלותם לעשותו, וזהו אותי דמו להרוג ושעל המחשבה הרעה היה ראוי שימותו עם היות שאין הקב"ה מצרפה למעשה. ואמר להרוג והם בקשו לשכב עמו לא להרגו, לפי שהיה ברור אצלו שימות קודם שיתעללו

בו. ואמר ואוחז בפלגשי ואנתחה, רוצה לומר אל תחשבו שהם המיתו פלגשי והם נתחו אותה, כי הם לא עשו כי אם שענו אותה באופן שמתה, והודיע בזה שהוא נתח אותה לנתחיה וששלח הנתחים בכל שדה נחלת ישראל, לפי שעם היות שעשו זה בפרט אנשי הגבעה הנה עשו זמה ונבלה בישראל, ולזה אמר (ז) הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלום, ר"ל אל תאמרו שכל שבט דן לשבטו ושאין מוטל עליכם הדבר הזה, כי כלכם בני ישראל מתאחדים וערבים זה לזה, ואיני אומר זה על מה שעשו לעצמי בפרט (כי כבר עשוהו ומי יוכל לתקן את אשר עותו) אבל ראוי שתרגישו במה שימשך אחרי זה, כי בכל עיר ועיר יוכלו לעשות כרעה הזאת בבא לעיר איש או אשה יעלו עליהם אנשי העיר לדעת אותם ומה עשו אנשי סדום ועמורה? וזהו הבו לכם דבר ועצה הלום, רוצה לומר הבו לכם בעבורכם דבר ועצה הלום, כלומר במה שימשך אחר זה שלא יתפשט הצרעת הממארת הזאת בישראל. הנה התבאר מזה שישראל נאספו קודם שישלחו מלאכים לבני בנימין, לפי שלא היה עדין נודע אליהם הדבר והיה קבוצם כדי להשיג אמתת הדבר ולהעניש שם החוטא, והותרה עם זה שאלה הראשונה:

פסוק ח

ואמר הכתוב שקם כל העם כאיש אחד (בשמעם הדבר הרע הזה) ואמרו לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו, רוצה לומר שעם היות הדבר הזה קרה בשבט בנימין לבד, ושמן הדין היה ראוי שאנשי שבטו הם יבערו הרעה הזאת ויענישו החוטאים ושאר השבטים ישובו לאהליהם, כי הדבר מוטל על אנשי בנימין להוכיח וליסר האנשים הפושעים אשר בגבעה, הנה ישראל חששו לארבע דברים. ראשון שאין מלך ואין שופט בישראל, והיה שם כללות ישראל עם הסנהדרין כלם, וכאלו היו הם לכללותם במקו' מלך להיות בתוכם סנהדרי גדולה הכוללים משפט כל ישראל. שני שאין בני ישראל כשאר האומות, שכל משפח' מהם לדרכו פנו, אבל השבטים כלם בני איש אחד וכלם מתאחדי' כאחד וערבים זה לזה. שלישי שהיה החטא הזה זמה והוא עון פלילי, שאנשי העיר המחוייבים כפי הדין בהכנסת אורחים המה יקומו עליהם בעבר' בעריהם וישאלו את האיש ואת האשה להתעולל עלילות ברשע, ויהיה זה סבה שיחדלו אורחות ואיש לא יוכל ללכת בדרכים. רביעי שהיה זה החטא דומה לחטאת סדום ועמורה אשר הפכם ה', ולכן ראו שהיה טוב ליסרם בדינא זוטרא ולא בדינא רבא שיהפוך השם את הערים ההם, כי אם היו אנשי סדום ועמורה נענשים בתחלת חטאתם בידי אדם לא היה האל יתברך אח"כ פורץ בהם ומשחית את כל הארץ, ובעבור הסבות האלה כלם אמר ויקם כל העם כאיש אחד, רוצה לומר כי מצד האחדות אשר בהם אמרו לבער הרע הזה

מקרב ישר', ולא היתה כוונתם חלילה להחרים השבט כלו כי אם להעניש אנשי הגבע' החטאים לבדם, וז"ש (ט) ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל, רוצה לומר שיעלו עליה בגורל כדי להעניש החטאים ההם, והגורל היה (י) שיקחו עשרה אנשים למאה וגו' לקחת ולהביא צדה לעם לעשות בבואם ישראל לגבע בנימן. ונתן הסבה למה יבואו שם כלם ואמר ככל הנבלה אשר עשה בישראל, כי כפי מה שעשו כדי בזיון וקצף לכל אשר בשם ישראל יכנה כך יענישום ישראל כפי הדין, (יא) ויאסף א"כ כל איש ישראל אל העיר ההיא שהיה הגבעה כאיש אחד חברים, רוצה לומר לא בערך היותם שבטים נפרדים, אבל בהיותם כאיש אחד חברים, שאיש אל רעהו יעזורו ולאחיו יאמר הראוי בגמול ועונש ישראל לאנשי הגבעה החטאים. הנה התבאר מזה שישראל לקחו על עצמם זה המשפט כפי דרכי הדין וכפי צורך השעה שהיה ראוי לאיים ולהפחיד כלל ישראל באיזה צד שיהיה מהסבות שאמרתי, ועל כיוצא בזה אמרו (סנהדרין פ"ו מ"ו ע"א) בית דין מכין ועונשין (כדין ושלא כדין) שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה כי אם לעשות סייג לתורה, והותרה השאלה השנית:

פסוק יב

ואחר שידעו ישראל אמתת הדבר שלחו אנשים בכל שבטי בנימן, רוצה לומר בכל משפחותיהם לאמר מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם, ולא היה הכוונה בזה לשאול מה הרעה כי כבר ידעו אותה, כי אם להגדיל הענין, כמו (תלים ל"א כ') מה רב טובך, כלומ' גדולה מאד הרעה הזאת אשר נהייתה בכם, (יג) ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם, ר"ל שיתפסו האנשים בני בליעל אשר עשו הדבר הרע ההוא, ואמר ונמיתם ר"ל כלל השבטים שבט בנימן ושאר השבטים שכלם יעשו משפט בהם וכלם יבערו הרעה מישראל, ולא היתה א"כ שאלתם שיתנו בני בנימן האנשים החוטאים לשאר השבטי' אבל שכל' כאחד ימיתום: והנה זכר שבני בנימן חרה אפם לפי שלא שלחו אליהם בני ישראל מתחלה ועשו הסכמה שלא מדעתם. וזכר מרוע אנשי בנימן שני דברי'. האחד שלא אבו לשמוע בקולם, ר"ל שאף שמיעת הדברים אשר שלחו אליהם לא רצו לשמוע, וכמו פתן חרש אטמו אזנם.

פסוק יד

השני שלא די שלא רצו לשמוע דבריהם, אבל גם נאספו לצאת למלחמה עם בני ישראל, ובזה מהזדון המופלג שישראל לא היה רצונם כי אם לעלות על הגבעה לבדה אשר שם פגרי האנשים הפושעים ולא היה רצונם להלחם בבני בנימן האחרים כלל, והם לא אבו להעניש הפושעים וגם לא להצילם מבני ישראל ולהבריח אותם מן הגבעה ולהחביאם

אבל נאספו לצאת להלחם עם בני ישראל, ולא שלחו אליהם מלאכים להנצל מהאשם ולבקש שלומם, (טו) אבל מיד התפקדו והיו אנשי שארי הערים עשרים וששה אלף מלבד אנשי הגבעה שהיו שבע מאות איש בחור, (טז) ומאותו עם בנימין שבע מאות היו קולעים אבן אל שער דק או דבר קטן כחוט השער ולא יחטיאו, וכאשר ראו זה בני ישראל התפקדו גם כן והיו ארבע מאות אלף. הנה ממה שאמרתי התבאר שלא כוונו ישראל להעניש כי אם יושבי הגבעה החטאי' לבד, לא שבט בנימן כלו, ושהם יצאו אליהם על לא חמס בכפם ואין מרמה בפיהם: והנה אנשי הגבעה כתב הרמב"ן בפי' התורה (פר' וירא) שלא היו חייבי מיתה, לפי שלא בעלו אשת איש כי פלגש היתה וכבר זנתה עליו, ואני אחשוב שהיו האנשים החטאים האלה בנפשותם חייבי מיתה מבחינות חמשה:

הבחינה האחת לפי ששאלו את האיש למשכב זכור והשתדלו עליו כל מה שיוכלו, כמו שאמר האיש אותי דמו להרוג, ועם היות כפי הדין אין אדם נענש על חטא שדמה לעשות אם לא שיצא לפעל, ומחשב' רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, הנה בענין הצבור כשיסכימו על עון כזה בפרהסיא ראוי שיכבד עונשם ולא יהיו נדונים כאיש אחד, הלא תראה שהגוזל את חבירו עובר בלא תעשה ואין לוקין עליו, אבל ישיב את הגזלה אשר גזל, ועכ"ז בדור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, לפי שעונש הכלל בהוסדם יחד על עביר' אחת גדול מנשוא. וכמו שתפל' הצבור ותשובתו יותר מקובלת מתפלת האיש הפרטי ותשובתו, ככה היה מהמשפט האלקי שבהסכימם על עון מפורסם (להיותו חלול השם) יענשו בעונש יותר קשה מעונש האיש הפרטי החוטא, ומזה הצד היה ראוי שאנשי הגבעה יענשו מיתה לא כפי איכות החטא ודינו כי אם כפי בחינת החוטאים ורבויים ופרסומם, וכל כיוצא בזה אחז"ל (סנהדרין פ"ו מ"ו ע"א) לא מפני שהדין כך אלא מפני שהשעה צריכה לכך:

הבחינה השנית מפני שזנו את פלגש האיש. וכתב רש"י ז"ל (בראשית כ"ה ו') בפירוש התורה שהפלגש האמורה בתורה היא בקידושין בלא כתובה והאשה בכתובה וקדושין, כמו שהוכיחו רז"ל במסכת סנהדרין פ"ב כ"א ע"א בענין המלך, שאמרו שם מאי בין נשים לפלגשים? נשים בקידושין וכתובה ופלגשים בקידושין בלא כתובה, ולפי זה היתה הפלגש הזאת בקדושין, והיתה א"כ כאשת איש לחייב מיתה לשוכב עמה, וכבר העיד הכתוב בזה באמרו שם ויען האיש הלוי איש האשה הנרצחה וגו', שקראו אישה להיותה מקודשת לו: ואמנם הרמב"ן בפי' התורה (פ' חיי שרה דף כ"ב ע"ד) בפסוק ולבני הפלגשים אשר לאברהם כתב שאין הדבר כדברי רש"י ז"ל ושפלגשים הם בלא כתובה ובלא קדושין, ושכך היא הגרסא האמתית במסכת סנהדרין. והנה גרס' התלמוד

אשר עמנו פה היא כך, מאי נשים ומאי פלגשים? אמר רב יהודה אמר רב נשים בכתוב' וקידושין ופלגשי' בלא כתובה וקדושין, ויורה שכוונתו כדברי הרמב"ן ושר"ל בלא כתובה ובלא קידושין. אבל רש"י ז"ל היה אב בתלמוד ואחריו לא קם כמוהו, ובפירוש ההלכ' לא הרגיש כלל בגרסא אחרת מאשר זכר, ויורה שלא היתה אצלו כי אם כפי מה שהביאה בפירוש התורה, ושאין בין האשה והפלגש שתי תנאים כי אם תנאי אחד מהכתובה, ואולי הבין המאמר בלא כתובה וקידושין שר"ל בלא כתובה אבל בקידושין. ומה שיורה שהאמת אתו בגרסא הזאת הוא מה שכתבו בירושלמי, איזו היא פלגש ואיזו היא אשה? ר' מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה, ר' יהודה אומר אחד זו ואחד זו יש להם כתוב', אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתוב', פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה. ושם יראה שהפסק הוא כר' מאיר, וזה יוכיח שלא חלק אדם בעולם אם היתה הפלגש בקידושין אם לא, כי כלם נמנו וגמרו שהיא בקדושין. אבל היה המחלוקת לבד בכתובה, אם במציאותה כר' מאיר או בתנאיה כר' יהודה. ואם כן הגרסא האמתית ראוי שיהיה בתלמוד אשר לנו, אשה בקידושין וכתובה פלגש בקידושין בלא כתובה, ולא כוונו לשלול הקידושין ואיך יסבול הדעת שיאמינו חז"ל שהיו לדוד פילגשי' בלא כתוב' ובלא קידושין ושלא היה בהן צד אישות? והנה הכתוב בספור ענין אבשלום אמר (שמו' ב' ט"ו י"ז) ויעזב המלך את עשר נשים פלגשים לשמור הבית, ונאמר שם (שם ט"ז כ"א) בא אל פלגשי אביך, ואמר אחר זה (שם כ' ג') ויקח המלך את עשר נשים פלגשי', ונתן הנביא אמר בעונש עון בת שבע (שם י"ב י"א) הנני מקים עליך וגו' ולקחתי את נשיך לעיני השמש הזאת, יורה שקרא אשת איש לפלגש דומיא דבת שבע, כי היה העונש מדה כנגד מדה והם בקידושין. ועוד תמצא שבמקום מה שאמר בספר שמואל (שם ה' י"ג) ויקח דוד עוד פלגשי' ונשים מירושל', כתו' בדברי הימים (דברי הימים א' י"ד ג') ויקח דוד עוד נשים מירושל', וכלל אם כן שם הפלגשים בשם נשים ואין זה כי אם להיות בהם קדושין וצד אישות. ומה שיור' עוד על זה שכפי התורה נאסרה הקדשה, וכתב הרמב"ם בפ"א מספר נשי' כל הבועל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה. וזה יורה שהפלגש בקידושין היתה אחרי שהיו ישראל מותרים בה, כי בלא זה יהיו בניה בני זנונים. וגם שנודה להרמב"ן שגרסת התלמוד כדבריו, לא יתחייב מזה שהפלגש האמורה בתורה בכלל היא בלא כתובה ובלא קדושין, לפי שהמאמר שם אינו בפלגש בכלל כי אם בפלגש המלך, כי שם דרשו על ולא ירבה לו נשים שנא' במלך, והקשו ממה שכתוב ויקח דוד עוד פלגשים ונשים בירושלים, ועל זה שאלו מאי נשים ומאי פלגשים וכו'? הנה זה לענין המלך בלבד אמרו לא על כל פלגש

איש מישראל. והנה יראה מדברי הרמב"ם שכך הבין הסוגיא הזאת במה שאמר בספר נשי' שאסור לאדם לבעול אשה בלא קדושין כמו שזכרתי, ובמה שכתב ג"כ בפרק ד' מהלכות מלכים שיש רשות למלך לקחת נשים ופלגשים בלא כתובה ובלא קדושין, אלא ביחוד בלבד קונה אותן ומותרת, אבל ההדיוט אסור בפלגש בלא קדושין. והעולה מכל זה שהגרסא באמת כדברי רש"י היא, ואף שתהיה כדברי הרמב"ן הנה בפלגש איזה אדם המותרת לו אין ספק שהיא בקידושין. והנה איש האשה הנרצחת היה ירא אלקים וסר מרע, כמו שאמר אל בית ה' אני הולך, והלך לחזור על אשתו מבית אביה ולא יהיה זה אם לא היתה מקודשת, ולכן היו אנשי הגבעה ששכבו עמה חייבי מיתה לזנותם עם אשת איש:

והבחינה השלישית היא מפני שלקחו אותה פלגש בחזקה ובחמס מפורסם, הייטב בעיני ה' שיאספו אנשים בני בליעל על איש אחד ויקחו את בתו או את פלגשו אעפ"י שתהיה פנויה ויבעלו אותה בעל כרחו ובעל כרחה צעקה הנערה ואין מושיע לה? ואין הדבר הזה כאיש האונס נערה אשר לא אורסה, כי היה החמס הזה בקבוץ עם אחד ואין ראוי שיענש כאיש הפרטי כמו שזכרתי. ומפאת הגזל אשר עשו בזה היו חייבי מיתה כדור המבול, ומה שאמר הרמב"ן שאותה פלגש זנתה עליו, אין זה ממה שיתיר את החמס (כי שוה הוא) בפנויה ובזונה כבאשת איש, כי אין הבחינה כי אם מפאת העושק והחמס אשר בדבר, כל שכן שאין הזנות אשר בכתוב הזה כמשמעו, כי אם שיצאה הפלגש מבית האיש והלכה לבית אביה, וכן פירשוהו המפרשים כלם וחז"ל במסכת גיטין (פ"א ו' ע"ב) אמרו בפי' אותו זנות, נימא מצא לה זבוב מצא לה, ושם נאמר שאמר הקב"ה על זה אלו ואלו דברי אלקים חיים. הנה א"כ לא פי' אדם אותו זנות כמשמעו ולכן החומסים האלה בהיותם קבוץ אנשים היו חייבי מיתה:

והבחינה הרביעית מפני שאנשי הגבעה הם המיתו את הפלגש באשר נאספו כל העיר יחדו לשכוב עמה להיות אצלה ומרוב הבעילות נחלשה כחה עד אשר מתה, האם לא היה זה הריגת נפש? ולא יכנס בלא תרצח בהיותם עושים מעשה מופלג כזה עד שהמיתוה? ועם היות שאחז"ל שעשרה שהרגו את הנפש פטורים. הנה זהו לפי שלא נודע מי הכהו, ובענין כזה להיותו עון מפורסם לאותו צבור לא חיישינן לענין הדין כי אם כפי הראוי להוראת שעה, וכבר הביאו במס' סנהדרין בפרק נגמר הדין (דף מ"ו ע"א) אמר להם ר' אליעזר בן יעקב שמעתי שבין דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי היונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא מפני שהשעה צריכה

לכך. ושוב מעשה באחד שהטיח את אשתו תחת התאנה והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך:

הבחינה החמשית מפני שבני הגבעה כוונו במעשה הזה לכלות הרגל ממקומם ושלא יעבור עוד בארצם איש או אישה, ומפני זה היו חייבי מיתה כפי המשפט המדיני לעשות גדר וסייג לשאר הערים וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יזידון לעשות עוד כדבר הרע הזה, וממה שאמרתי התבאר שהיה זה החטא דומה לחטאת סדום ההפוכה כמו רגע. ואם תאמר למה לא נענשו אם כן כעונש אנשי סדום מאת ה' מן השמים אחרי שהיה חטאם שוה ומתדמה להם? אני אשיבך מלין שאנשי סדום לא נענשו על אשר דמו אז לעשות למלאכים, כי אם על אשר הרעו פעמים רבות קודם לזה בפועל, וכמו שאמר השם יתברך (בראשית י"ח כ' וכ"א) זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגו', הנה אם כן קודם ביאת המלאכים כבר היו אנשי סדום חייבי כליה והמלאכים באו להענישם, כמו שאמרו (שם י"ט י"ג) כי משחיתים אנחנו את המקום הזה, אבל אנשי הגבעה לא עשו הנבלה הזאת כי אם בפעם ההיא והוא היה החטא הראשון אשר חטאו בזה ולכן לא היו ראויים להענש כאנשי סדום שהיו מתמידים באותו חטא, לפי שהקב"ה מאריך לרשעים ומעניש אותם כשנתמלא סאתם. והנה הרמב"ן השתדל להבדיל בין חטאת סדום לחטאת אנשי הגבעה ולהכביד עון סדום ולהקל בעון אנשי הגבעה. ולא נכנס בדחק הזה כי אם להשיב לספק אשר העירותי, וכדי להקל בענין בעלי הגבעה לישב דעתו שיזכור למה נפלו ישראל לפני בני בנימין פעמים, ואין כן דעתי, כי עוונותיהם היו שוים ומתדמים באיכותם ולא התחלפו כי אם בהשנות החטא והתמדתו ונכרים אמרי אמת. והנה הארכתי בזה להראות יושר דעתי ולאמת שבני הגבעה חייבי מיתה היו, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק יח

ויקומו ויעלו ביתאל וגו'. זכר שכאשר ראו בני ישראל שהיו בני בנימן באים להלחם בם הוצרכו להלחם כנגדם, וישאלו ראשונה באלקים מי יעלה בתחלה? ויאמר ה' יהודה יעלה, והיה זה לפי שבו בחר ה' להיות נגיד ומצוה לאומים.

פסוק יט

(יט-כ) ויצאו ישראל למלחמה אל הגבעה, רוצה לומר שלא היתה כוונתם כי אם להלחם באנשי הגבעה החטאים בנפשות' לא בשבט בנימן כלו, (כא) וזכר שיצאו כל בני בנימן אליהם והשחיתו בבני ישראל עשרים ושנים אלף.

פסוק כב

ויתחזקו פעם שנית ישראל לערוך מלחמה. ואמר במקום אשר ערכו שמה ביום הראשון, להגיד שגם בפעם השנית לא כוונו להלחם כי אם באנשי הגבעה לבד, (כג) וישאלו ביי' בבכי האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי, והודיענו הכתוב בזה כי עם היות בני ישראל נגפים בפעם הראשונ' ושנפלו מהם כ"ב אלף לא נשארו הם אחר זה כאנשים מרי נפש לשילכו להלחם עם בני בנימן באף ובחמה ובקצף גדול להנקם מהם, כדרך האנשים הגבורים הנגפים מאויביהם עם היותם מתחזקי' לערוך עוד מלחמה באותו מקום כגבורים אשר מעולם, כי לא פחדו מהמתים בפעם הראשונה, הנה לא עשו דבר מעצמם, אבל עלו ובכו לפני ה' ושאלו לפניו אם יוסיפו לגשת למלחמה עם בנימן וקראוהו אחי, להודיע שלא היה בלבם עמהם איבה ושנאה על המתים במלחמה, וצווה האל ית' שיעלו.

פסוק כד

(כד-כה) וספר שעלו ושהשחיתו ג"כ בהם בני בנימן בפעם השנית י"ח אלף, ושעם כל זה לא נסוגו אחור בני ישראל כדרך המנוצחים פעמים, וגם לא כחשו מעשה האורים והתומים בראותם מה שקרה להם על תשובתם בפעמים הראשונות, ולא הלכו ג"כ עוד להלחם בבנימין כדי להנקם בם מההשחתה שעשו בהם, (כו) אבל בתשובה גמורה ואמונה רמה עלו בית אל בצום ובכי ומספד ויעלו שם עולות ושלמים, והיו השלמים לעשות שלום בינם לאביהם שבשמים לא לתודה על שנצלו מיד בני בנימן כדברי הרמב"ן, כי הרבה נזק קבלו מהם יותר מהראוי, (כז-כח) וישאלו ביי' (בהיות שם הארון ופנחס הכהן) אם יוסיפו לצאת למלחמה עם בני בנימן, שהם הנלחמים להם עם היותם אחי' או אם יחדלו מהמלחמ'? והש"י השיבם עלו כי מחר אתננו בידך. וזכר בפעם השלישית הזאת ענין הארון ופנחס, להגיד כי בא פנחס הכהן עם האורים והתומים לפני ארון ברית האלקים, ובהתחבר תשובת העם וצעקתו עם הכנת הכהן הנשאל והמקום אשר בו היה בעת השאלה היתה התשובה שלימה. כי שאר הפעמים לא היה הכהן הנשאל פנחס ולא היתה השאלה לפני הארון כמו שהיה כאן להכין לבו, ומפני זה היה הנשאל פינחס אשר רוח ה' דבר בו: ואמנם למה השחיתו בני בנימן בבני ישראל בפעמים הראשונים? ואיך צדק התשובה האלקית שנתן להם הכהן באורים והתומים? הנה הסבה בנגף ישראל באמת הוא כדברי חז"ל, (סנהדרין פ"י ק"ג ע"ב) שאמרו שהיה לפי שישראל כלו לא נתקבצו על עון פסל מיכה שעמד בליש בבני דן והיתה עיר הנדחת והיה ראוי אליהם שיאספו אליהם על זה, ולפי שהיה זה החטא בתוכם מפורסם ולא

שתו אליו לבם לכן היו ראויים לעונש גדול, וכמו שאמרו (שם) אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם, ולכן אומר אני שקרה להם כמו שקרה לישראל בעון עכן, שכאשר הלכו לרגל את העי הכו בהם האויבים, ולהיות זה החטא מפסל מיכה חמור מאד מחטא עכן נענשו יותר במות אנשים רבים, והיה מחמלת ה' עליהם שלא נתנם בידי אויביהם כי אם בידי בני בנימן אחיהם, ואולי שעשו ישראל תשובה מאותו עון ושבערו הפסל ואם לא נזכר, או לא היו יודעים בו הכל והיו שוגגים ודי בעונש שעבר: ואמנם איך צדקה תשובת האורים מבואר מאד. כי בראשונה שאלו מי הראוי לעלות בתחלה? והש"י השיבם יהודה כי הוא היה השר והנגיד ביניהם, והנה לא אמר שם שיעלו וכ"ש שלא אמר שינצחו, כי הם לא שאלו אז על העליה למלחמה ולא אם ינצחו, כי בטחו בכחם ובגבורתם שהיו ארבע מאות אלף איש ובני בנימן כ"ו אלף, אבל שאלו מי יעלה? אולי היה כל שבט רוצה להיות ראש וקצין בזה או היה נשמט כל שבט מהיות נגיד נגד בני בנימן כדברי הרמב"ן, והנה השם הניחם למקרה, כי בני בנימין היו חזקים ועריהם בצורות בשמים והשחיתו בישראל, ובפעם השנית השיב עלו אליו, לפי שהיה רצון האל ית' שיעלו שמה כדי להענישם בידיהם, ולזה לא אמר כי אתנהו בידך. וישראל היה ראוי לשאול אם יצליחו, ואין ספק שאז לא ישיבם האל ית' כי אם האמת, אבל הם לא נתנו לב לשאול על ההצלחה וגם האלוה ית' לא הבטיחם עליה ולכן נגפו ולא הצליחו, אמנם בפעם השלישי' הוסיפו עוד בשאלה אם אחדל, ר"ל אם לא אצליח במלחמה אחדל ממנה, ואז לפי שכבר לקחו מיד יי' כפלים בכל חטאתם ושאלו בביאור השיבם בפירוש כי מחר אתנהו בידך, ר"ל מחר אתנהו ולא נתתיהו הימי' הראשונים. הנה התבאר מזה לדעתם ז"ל (והוא דעת המפרשים כלם) למה נגפו בשני הפעמים הראשונים ואיך צדקה תשובת האל ית': והנה הרמב"ן בפירוש התורה דף י"ח ע"ד בפרשת וירא אליו ה' כתב בזה הענין שישראל חטאו מצד ובני בנימן חטאו מצד, הנה חטאו בני ישראל לפי שלא עשו המלחמה מן הדין, כי לא היה להם זה המשפט והביעור עצמו. אלא על שבט בנימן היה מוטל, שמצוה על השבט לדון את שבטו, ובני בנימן חטאו לפי שהיו מצדיקים רשע ולא היו מיסרים החטאים האלה בנפשותם וגם לא גערו בהם, וגם חטאו כי היה להם די להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם מכת אכזרי והפילו מהם עם רב, והשתדל הרב להקל בעון אנשי הגבעה באמרו שהיא לא היתה אשת איש כי אם פלגש וכבר זנתה עליו ושלא יהיו מפני זה חייבי מיתה אבל עכ"ז היו ראויים למוסר וגערה ובני בנימין חטאו שלא יסרו אותם ולא גערו בהם ומפני זה נענשו שניה', ישראל נענש על ידי בנימן לפי שלקחו המשפט שהיה בלתי ראוי אליהם,

ובנימין נענש על שלא עשה משפט וצדק' בשבטו, ואין ספק שבני ישראל בפעם השנית נודעה להם שגגתם כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה, ולכן שאלו בפעם השנית האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי וזכרו האחוה לשאול אם היא אוסרת עליהם המלחמ', והשם הרשה אותם כי עתה היה מותר אליהם לדרוש דם אחיהם השפוך, ולא שאלו על הניצוח כי עדין בטחו בגבורתם והש"י לא ביאר להם רק שהיה המלחמה מותרת אליהם מפני שעדין לא נתכפר אליהם העון הראשון, ולזה נפלו ג"כ אז י"ח אלף, ובפעם השלישית גזרו תענית ויצומו ויבכו לפני ה' ויקריבו עולות על הרהורי לבם אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה שהיו כלם נמלטים מחרב בני בנימין, כי כן היה משפט הנמלטים מהמלחמה, הנה אם כן שכל השם עצת שתי הכתות ואמץ לבבם ולא זכרו ברית אחים כדי שכל אחד מהם יקבל ענשו ממה שחטא בזה, ע"כ דעת הרב. ואין דעתו מחוורת אצלי מארבעה טענות: האחת שכבר זכרתי שישראל לא חטאו בלקחם המשפט הזה, כי היה שם כלל ישראל ועמהם ב"ד של שבעים ואחד, ואלו היה שבט אחד לבד היה בלתי ראוי אליו משפט שבט אחר אבל כל השבטים יחד מי המונע שלא יבערו הרע משבט יחידי, כ"ש שהם אמרו תנו האנשים ונמיתם שכל השבטים ובנימן עמהם ימיתום, והיו בני הגבעה החטאים חייבי מיתה מפאת חטאם אשר עשו כמו שהוכחתי: השנית כי אם היה זה לבד עון ישראל (והוא באמת עון קל מאד) איך לא נכפר להם בכ"ב אלף איש שמתו בפעם הראשונה? ובאו להענש גם בפעם שנית י"ח אלף, והיה אם כן עונש מופלג לחטא נקל מאד שנעשה בכוונה רצויה ולעבודת האל: הטענה השלישית אם לא היה ראוי זה המשפט לישראל למה בפעם השלישית נתן האלקים את בנימין בידם? והיה אם כן הפך הדין, כי עם היות שבני בנימין הכו בישראל מכה רבה לא היו הם מפני זה ראויים להמסר בידם, אחרי אשר עשו שעשו להמלט את נפשם, ולכן לא יתנם האל ית' ביד ישראל אם לא היו בני בנימין ראויים לעונש מפאת הדבר בעצמו, ויותר ראוי היה שבפעם הראשונה וכ"ש השנית גם השלישית יאמר האל יתברך להם מה שאמר לדור המרגלים (במדב' י"ד מ"ב) לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ואין לכם המשפט הזה, או שיאמר למה יומתו בני בנימין מה עשו? משיתן מכשול לפני עור: הטענה הרביעית אם היה עון לישראל התעוררם לבער הרעה הנעשתה בשבט אחד, אם כן נאמר שחטאו גם כן בני ישראל במה ששלחו פנחס והנשיאים בעדה לבני ראובן וגד וחצי מנשה על דבר המזבח שבנו על יד הירדן, והיו אם כן ראויין לינגף לפניהם ולנפול בחרב על זה ארבעים אלף מישראל כי ההקרבה חוץ מהמקדש (הנה כפי שרשי הדין שהביא הרב) גם כן

יהיה מוטל על השבט ולא לשבטים האחרים, סוף דבר הנה השכל לא יסבלהו שנאמר שבני ישראל התעוררו לבער הרעה מקרב ישראל ושבאו לפני ה' בכונה ראויה לשום שמים והשי"ת לא ישיבם לכו לבתיכם לשלום כי אין לכם משפט הגאולה, או אין בני בנימן חייבי מיתה כמו שחשבתם, ויענישם על זה מכה רבה, והנה בענין עכן שהיה חרם בקרבם הענישם אבל לא נפלו מישראל כי אם שלשים וששה איש, ובעון פעור שעבדו ישראל ע"ז לא מתו במגפה כי אם כ"ד אלף, ואיך על עון נקל וכמעט שאין בו צד אשמה יפלו במלחמה ארבעים אלף מישראל? חלילה לאל מרשע ושדי מעול שיפלו אם לא לסבה גדולה ולחטא מופלג, והוא עון פסל מיכה שזכרו ז"ל, לא מהסבה שזכר הרב. ואחשוב שהוא הרגיש בחולשת דבריו ואמר בסופם ומה נכבד מאמרם ז"ל שהיה הקצף בעבור פסלו של מיכה. ואומר אני שאם היתה זאת הסבה אין לנו עסק בשאר הדמיונות שהוציא מלבו, ולמה נבלבל הדברים האמת עם השקר החזק עם הרפה? כי הנה הטעם שנתנו בזה חז"ל נאות והגון, שהיה להם לישראל לקשט עצמם ואחר כך יקשטו את אחרים, ומלחמת האומות יוכיח שצוה ית' (דברי' כ' ח') מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב, ואחז"ל (סוטה פ"ח מ"ד) הירא מעבירות שבידו: ואפשר לומר בענין הזה עוד שישראל חטאו באופן השאלה, עם היות ששאלו בה' הנה לא שאלו על ידי פינחס בן אלעזר בן אהרן שהיה הכהן הגדול, ומצות האורים והתומים היה בכהן הגדול, כמ"ש (במדב' כ"ז כ') ולפני אלעזר הכהן יעמוד שהיה כהן גדול, וגם לא היתה השאלה במקום הראוי להיות, רוצה לומר לפני הארון באופן שישרה שם רוח הקדש, ולכן בשני הפעמים הראשוני' לא זכר כי אם וישאלו בני ישראל באלקים וישאלו ביי', כי היתה השאלה באל יתברך אבל לא היה ע"י האמצעי הראוי ולא במקום הנאות, ולכן נגפו שתי הפעמים ולא באה אליהם תשובה שלימה, ובפעם השלישית סדרו הדבר כראוי ולכן בא אליהם התשובה כראוי, ובעבור זה אמ' בפעם השלישית מה שלא אמר בשתי הפעמים הראשונים, ושם ארון ברית האלקים בימים ההם ופנחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם, ר"ל שהיה עומד לפני הארון בעת השאלה בימים ההם ששאלו ישראל בשאלה השלישית, ואולי שהכהן אשר שאלו על ידו שתי הפעמים הראשונים לא שרתה עליו רוח הקדש ולא צרף האותיות כראוי וטעה בתשובות, ופנחס שרוח ה' דבר בו השיג הכוונה האלקית והגידה. והודיענו הכתוב בזה עוד שפינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן היה עדין חי, שהיו כבר משנותיו שלש מאות שנה ויותר, ולפי שלא יאמר אומר שהיה פינחס אחר אמר בו יחוסיו כלם בן אלעזר בן אהרן, וזהו אשר הבטיחו ית' בשכר עבודתו (שם כ"ה י"ב) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, שנתן לו ברית שלו' בין

כחותיו הפועלות והמתפעלות כדי שיחיה חיים ארוכים מאד, עד שאחז"ל (ילקוט ריש פר' פינחס) שפנחס זה אליהו, ועם מה שאמרתי בזה כפי שתי הדעות הותרו השאלות רביעית וחמשית:

פסוק כט

וישם ישראל אורבים וגו'. זכר הכתוב שעם תשובת האורים והתומים הנה עשו ישראל תחבולת המלחמה כמו שעשה יהושע בלכידת העי ובאמת היה דומה זה הענין לענין העי כי שם נגפו ישראל לפני אויביהם מפני העון אשר היה בקרבם, וכאשר עשו תשובה נתנם האלקים בידם ועשו מארב, וכן היה בספור הזה כלו:

פסוק ל

וספר שעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה, להודיע שלא היתה כוונתם לנקום הדם השפוך כדברי הרמב"ן, כי אם ליסר אנשי הגבעה החטאים בנפשותם, ושבני בנימן יצאו אליהם והנתקו, רוצה לומר נעתקו מן העיר והתחיל להכות בעם ישראל חללים כפעמים הראשונים כשלשים איש, (לב) ושחשבו בנימן כי היו ישראל נגפים כפעם בפעם והתחילו ישראל לנוס כדי להעתיקם ולנתקם מהעיר (לג) ועם זה קמו כל איש ישראל לערוך מלחמותיו והאורב אשר שם ישראל מגיח ממקומו רוצה לומר יוצא ממקומו כמו (איוב מ' כ"ג) כי יגיח ירדן אל פיהו (לד) ובא האורב מנגד לגבעה שהיו עשרת אלפים איש בחור מישראל והמלחמה היתה כבדה מבפנים, (לה) ויגוף ה' את בנימן עשרים וחמשה אלף ומאה איש וגו'. והנה כאן ספר זה הכתוב בכלל ואחר זה יפרט איך היה זה, ואיך לכד האורב את העיר, ואיך נגפו בני בנימן כל אותו מספר מהאנשים, וזהו שאמר עוד (לו) ויראו בני בנימן כי נגפו, רוצה לומר כי בתחלה בראות' כי נגפו נתנו מקום בני ישראל לבנימן לרדוף אחריהם כי בטחו ישראל אל האורב שילכוד העיר, (לז) וכן היה שהאורב החישו והכו את הגבעה לפי חרב (לח) והמועד היה לישראל, ר"ל שהיה זמן ואותו סימן שהתנו בני ישראל עם האורב שהרב יעלו ומהר יציתו את העיר באש, ושאשר יגיע העם בבעל תמר יבא האורב בעיר וישרפו אותה ויעלו משאת העשן מן העיר, כדי שישראל בראות סימן העשן ידעו שנלכדה העיר, ומשאת העשן הוא עמוד העשן שהיה נשא השמימה.

פסוק לט

ואמרו (לט) ויהפוך איש ישראל. פירושו כאשר נהפך ישראל במלחמה לנוס מבני בנימן והפכו ערפם לפניהם וכאשר בנימן החל להכות בישראל כשלשים איש וגו', אז ראו המשאת החלה לעלות מן העיר ונתבהלו איש בנימן, כי נגעה אליהם הרעה בלכידת

העיר ושריפתה, (מא) ואיש ישראל נהפך אל הרודף להכות בבנימין, (מב) ואז פנו בני בנימן לנוס דרך המדבר מפני בני ישראל והמלחמה הדביקה לבנימין, וגם האורב שהיו בערים ר"ל אשר היו בגבעה יצאו משם כבר והיו גם כן משחיתים בבנימין, באופן שישראל מפה והאורב מפה, כתרו את בנימין, ר"ל סבבו אותו הרדיפוהו ממנוחה הדריכוהו עד נכח הגבעה וגו'. ואחרים פירשו כיתרו את בנימן מלשון (איוב ל"ו ב') כתר לי זער ואחוך, כלומר המתינו את בנימן שלא רדפוהו מהר אלא נתנו לו מקום לנוס והם הששׁ מאות איש שיזכור, כי הרדיפוהו מעט מעט ולאט ובמנוחה הדריכוהו בדרך מלרדוף מהרה:

פסוק מד

(מד-מו) וזכר שנפלו מבנימן י"ח אלף ובמסלות עוללו בהם, שהכו העוללות שבהם חמשה אלף, ועד גדעם הכו בהם אלפים איש, והיו א"כ כלם הנופלים מבני בנימן עשרים וחמשה אלף, והוא הסכום שזכר למעלה והמאה שנזכרו עוד למעלה לא זכרם כאן, כי לא חשׁש כי אם לאלפים.

פסוק מז

וינוסו המדברה ששׁ מאות איש וישבו בסלע בית רמון. להיותו מבצר חזק להשגב שם ארבעה חדשים:

פסוק מח

ואיש ישראל שבו אל בני בנימן אשר היו בערים והרגו מהם הרבה והערים שלחו באשׁ, ועם היות שלמעלה אמר שהתפקדו בני בנימן והיו בהם עשׂרים וששׁה אלף והיו אנשי הגבעה עוד שבע מאות איש, וכאן אמר שנפלו עשׂרים וחמשׁה אלף ומאה וששׁ מאות נסו אל הסלע וחסרו אם כן אלף איש, יתכן שנפלו אלה אלף איש במלחמות השנים הראשונות, כי עם היות שהיו ישראל נגפים לפניהם אי אפשר שלא מתו אנשים מבנימן גם כן. ובדרש אמרו שאותם האלף איש נסו לארץ רומאני"אה וישבו שם. הנה התבארו פסוקי הספור ושהם כלל ופרט והותרה השאלה הששׁית:

פרק כא

פסוק א

פרשה שנים עשׂר במה שעשׂו ישראל לאנשי יבשׁ גלעד על שלא באו למלחמה, ואיך נתנו נשׁים לבני בנימן מבנות יבשׁ גלעד ומן הבתולות אשר חטפו להם מבנות שילה.

תחלת הפרשה ואיש ישראל נשבע במצפה וגו', עד סוף הספר, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה למה נשבעו בני ישראל אחרי כל הרעה אשר עשו בשבט בנימן שלא יתן איש בתו לבני שבטו שהיו השש מאות איש אשר נמלטו בסלע הרמון? ואם בני ישראל היו כבר מתנחמים ומתחרטים ממה שעשו, כמו שאמר בפסוק הנמשך ויבא העם ביתאל וישבו שם עד הערב וגו' ויאמרו למה ה' אלקי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום שבט בישראל (וזה בבכי ומספד גדול) איך הוסיפו על חטאתם פשע להשבע שלא יתנו נשים לנמלטים מהם? השאלה השנית במה שהחרימו אנשי יבש גלעד לפי שלא באו למלחמת הגבעה, ואם היו ישראל כבר מתחרטים מאשר עשו בבני בנימן מכת חרב והרג ואבדן והיו בוכים על זה בכיה רבה, איך הוסיפו לחטוא בהחרימם כל בני יבש גלעד על אשר לא עלו לאותה המלחמה? ומי יתן ולא עלה שם איש מבני ישראל שהיה מוטב מעלותם כמו שנזכר:

השאלה השלישית אם היתה השבועה לאשר לא יעלה אל ה' המצפה שיומת, והיו העולים אנשי מלחמה לא נשים ולא טף. כמו שזכר שבא מישראל ארבע מאות איש שולף חרב, היה ראוי שיומתו ביבש גלעד האנשים לבד אשר לא עלו שם, ויקשה א"כ מאד למה צוו את בני החיל שיכו את אנשי גלעד לפי חרב והנשים והטף? ושלא ימלט מהם כי אם הבתולות, והנה באמת הנשים והטף פטורים היו מהמלחמה, ואם נאמר שהיתה השבועה כוללת לכלם, אם כן למה נמלטו הבתולות שעברו גם כן על השבועה, ואם עשו בה התרה באותו חלק איך לא התירוה בכל? השאלה הרביעית מה ראו ישראל להשתדל לתת נשים לבני בנימן הנמלטים? אם נאמר שנתחרטו אחר שהחרימו אותו השבט, אם כן יקשה למה נשבעו שלא יתנו להם נשים אחר החרימם אותם? ואם היה רצונם לתת להם נשים, למה נשבעו שלא יתנום? וגם יקשה איך נתנו להם בנות יבש גלעד? והנה הם היו מכלל השבועה שכלם היו בני ישראל ועברו אם כן על השבועה:

השאלה החמשית בסדר הפסוקים שבאו בענין יבש גלעד מבולבלים מאד, כי אמר בתחלת זאת הפרשה ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן את בתו וגומ'. והפסוק הזה ידבר בענין נשותיהם, אחר כך אמר ויבא העם ביתאל וגו', ויאמרו למה ה' וגו', ויהי ממחרת וגו', והפסוקים האלה ידברו איך נתחרטו ישראל ממה שעשו בבני בנימן, אחר כך אמר מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל וגו', וזה ידבר מענין יבש גלעד שלא באו בתוך הקהל, אחר כך חזר הדבר ממה שנתחרטו מבני בנימין, באמרו וינחמו בני ישראל אל בנימן וגו', מה נעשה וגו', וחזר לדבר על אנשי יבש גלעד שלא באו

למלחמה, ויאמרו מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה וגו', ואחר כך זכר פעם אחרת והעם ניחם לבנימן, ולמה לא זכר יחד כל ענין יבש גלעד וענין החרטה על בני בנימן בפני עצמו? השאלה הששית במה שאמר בסוף הספר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה, וההודעה הזאת אין בה צורך כלל, כי כבר נאמר פעמים רבות שבימים ההם לא היה מלך בישראל, וגם בתחלת הספור הזה מענין פלגש בגבעה אמר ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל ויהי איש לוי וגומ', ומה לנו להזכירו פעם אחרת? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם:

ואיש ישראל נשבע במצפה וגו'. הנה השבועה הזאת שזכר שעשו בני ישראל איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה אין ראוי שתחשוב שעשו אותה אחרי המלחמות, כמו שיורו עליו סדר הפסוקים, אבל עשו אותה השבועה כאשר נתקבצו במצפה לפני ה' קודם שיבואו למלחמה הגבעתה עם בני בנימן שם כאשר שאלו איכה היתה הרעה הזאת, ושהאיש הלוי הגיד להם הענין כלו, והם שלחו מלאכים לבני בנימן לאמר תנו האנשי' בני בליעל ונמיתם, וראו שבני בנימן לא אבו לשמוע לדבריהם הטובים ושעוד התאמצו להלחם עם ישראל, אז נשבעו יראי ה' בני ישראל כלם איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה, רוצה לומר אחרי שבני הגבעה עשו הנבלה הזאת ואחיהם בני בנימן לא יסרו אותם ולא שמעו לדברינו (שיודו בזה שאין הדבר נמאס בעיניהם) אין ראוי אם כן שיתן אדם אליהם אשה, כי הם רעים וחטאים לה' מאד, ומפני זה אחרי שהשלים כאן ספורי המלחמות אשר עשו ישראל בבנימן בהמשך ודבוק ראוי, ראה לספר איך נתנו נשים לשש מאות איש אשר נמלטו מבנימן בסלע רמון, והקדים להודיע שבהיות ישראל במצפה לפני ה' (והיה זה קודם המלחמות) כלם נשבעו שלא יתנו מבנותיהם לנשים לבני בנימן, כדי לספר אחריו איך נתנו להם נשים, האם עברו ישראל על שבועתם? או איך היה הדבר הזה. וכדי להודיע שהיתה השבועה הזאת קודם המלחמות, אמר הכתוב ואיש ישראל נשבע במצפה, כי בהיותם במצפה לפני ה' אז נשבעו זה לא אחרי המלחמות, עם היות שנזכר בכאן אחריהם מהסבה שזכרתי, והותרה בזה השאלה הראשונה:

פסוק ב

וזכר שעתה אחרי המלחמות בא העם ביתאל, שהוא שילה אשר שם המשכן וארון האלקים שהיה שם בית האל יתברך, וישבו שם עד הערב בצום ובכי ומספד, (ג) ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד. ואחשוב במאמר הזה שישראל נתרעמו משני דברים. האחד מארבעים אלף שנפלו מהם, ועל זה אמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל, שהיא המגפה שהיה בהם שנפלו מהם

ארבעים אלף איש בשני הפעמי' הראשונים. והשני הוא אומרו להפקד מישראל שבט אחד, ר"ל אם היתה המגפה אשר נפלה בעדת ישראל בהלחמם עם האויבים בלכדם עיר מבצר מהם ובית מקדש מלך החרשתי, אבל קבלנו נזק גדול כדי להגיע לתכלית מגונה והוא להחרים שבט אחד מישראל, הנה אם כן מה שקודם התכלית והתכלית שניהם רע ומר עלינו.

פסוק ד

וזכר שביום המחרת השכימו ובנו שם מזבח והעלו עולות ושלמים, רוצה לומר שבנו שם בשילה מזבח חדש והעלו עולות לה' על אשר נתן בנימן בידיהם, והעלו עוד שלמים לשום שלום בינם לאביהם שבשמים, כי ראו כי נגעה אליהם הרעה במלחמות ההם בסבת העון אשר היה בקרבם, ולזה הוצרכו לשלמים בכל אלה הפעמים שהעלום. לא לתת תודה על שנצלו מידי בני בנימן כמו שחשב הרמב"ן, כי ידעו והכירו שהאל ית' העניש בשתי הפעמים הראשונים, כי כפי הטבע היה הראוי שינצחו ארבע מאות אלף איש מישראל לעשרים ושש אלף מבני בנימן:

פסוק ה

ויאמרו בני ישראל וגו'. זכר שאמרו בני ישראל (אחרי אכלם בשילה ואחרי שתם) מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל אל ה', וספר שעשו החקירה ההיא לפי שהיתה שבועה גדולה ביניהם שאשר לא יעלה אל ה' המצפה מות יומת. והתבונן אמרו אל ה' המצפה ולא אמרו אל הגבעה למלחמה, לפי שיראה שכאשר עלו ישראל והתקבצו המצפה שלחו לקרוא לכל העם לומר שיעלו שמה לפני ה' לראות מי האיש החוטא מהם ויבערו הרעה מקרבם כמו שזכרתי, ואמרו זה להודיע הסיבה אשר מפניה היה ראוי שיומתו יבש גלעד, ר"ל כי אם היתה כרוזא קול בחיל שיעלו למלחמה לא היה מהזרות אם אנשים ביראתם ופחדם מהמלחמה יתחבאו ולא יבואו שמה, אבל לא היה המאמר והקריאה כי אם שיעלו אל ה' המצפה, ומפני זה היה הפשע והחטא יותר גדול מהם יען לא באו לפני ה', והנה חששו לזה אחרי המלחמות לארבעה סבות: האחת מפני השבועה, וחשבו שנדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר, והיתה הסבה בזה לפי שבימים ההם אין מלך ולא שופט בישראל, שאם היה שם הוא היה המחרים והמנדה והוא היה מתיר החרמות והשבועות על דעת כלם, אבל עתה הם קבלו חרמותיהם במעמד אחד והיו צריכין מנין אחר כדי להתירו ולא נמצא, כי רבים מהם מתו במלחמות והשבועות היו קודם לכן לכך הוצרכו לקיימם, וכמו שהוסיפו קצת מחכמינו (כתובות פ"ז ע"ה ע"א) מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם ברבים. השנית שעשו זה בדרך גדר

וסייג, כ"א יקרה עוד כדבר הזה שישלחו ישראל לקרוא לכל איש המלחמה שיתקבצו במקום אחד שלא יעצור כח עיר אחת להפרד מן הצבור ולהפר השבועה, כי אם יהיה כן יעשו כלם כזה פעמים רבות אחרות ואולי בעת צרה ומלחמה כשלא יבואו יהיה זה סבה לשיכשל ישראל לפני אויביהם, לכן ראו ליסר ביסורים קשים העיר אשר לא תבוא לקהל ונפרדה מאחיה בני ישראל, באופן שכל ישראל ישמעו ויראו ולא יהיו נפרדים מן הצבור פעם אחרת, ולכן לא התירו השבועה אף שיוכלו להתירו מן הדין, לפי שכל טוב ישראל והשארותם נתלה בהתאחדם יחד, וכמאמר הנביא (הושע ד' י"ז) חבור עצבים אפרים הנח לו. והסבה השלישית היא, כי מאשר היו ישראל במחשבה מאין יתנו נשים לנמלטי' משבט בנימן, והיתה שבועתם כל אשר נאספו במצפה שאיש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה, הוצרכו לחקור מי אשר לא עלה בקהל ה' ולא בא אל המצפה ולא נכלל בשבועה שנעשתה שמה. כדי שתוכלו בנותיו להנשא לבני בנימן והסבה הרביעית היא, כי מאשר ראו בני ישראל שנמשך ביניהם רעה רבה, אם באשר נפלו מהם במלחמה ואם בהחרימם שבט בנימן, חרה אפם למה יבש גלעד לא הלכו שם ולא נפל א"כ מהם איש, ולפי שלא יתפארו לאמר חטא ישראל במה שעשה ואנחנו נקיים, כי לפי שלא עלינו שם לא נגפנו לפני בני בנימן ולא שחתנו בהם, לכן (לפי שלא יתפאר יבש גלעד על כל ישראל) אמרו להחרימם כפי השבועה ולהענישם כפי הדין, כי לא באו לעזרת ה' בגבורים. והנה ארבעת הסבות האלה נזכרו בכתוב, אם הראשונה באמרו כי השבועה הגדולה היתה וגו', ואם השנית לאשר לא עלה אל ה' המצפה, ואם לשלישית אמר וינחמו בני ישראל אל בנימן וגו' מה נעשה להם לנותרים לנשים וגו'. להגיד שזה ג"כ (רוצה לומר צורך נשים לבני בנימן) היה עזר להחרים אנשי גלעד, ואם הרביעית נרמזת באמרו עוד מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה, רוצה לומר מי אחד מהערים וממשפחות שבטי ישראל אשר לא עלה וגו', ויתפאר ויעשה עצמו מיוחד בשבטים? לומר שלא נלחם ולא נלחמו עם בני בנימן ולא נכשלו באותו עון ושנתחכם מכל שבטי ישראל.

פסוק ט

ויאמרו האומרים שהנה לא בא אל המחנה איש מיבש גלעד וחקרו בדבר ויתפקד העם והנה מצאו שאין שם איש מיבש גלעד, ואז שלחו שם אנשי החיל להחרימם, (י) והיה אופן החרם והעונש דוגמת עונש בני בנימן, כי הם לא עלו אל המצפה כאשר לא עלה שם שבט בנימן, ולזה צוו להחרים אנשים ונשים וטף כאשר עשו לבני בנימן, כי היה חטאם דומה לחטאת בני בנימן במה שלא באו למצפה והיה ענשם דומה לענשם ג"כ, ואולי היה זה ג"כ בכלל השבועה שימיתו אנשיהם נשיהם וטפם. ועיין אופן הצוואה

שאמרו לכו והכתם את יושבי יבש גלעד, (יא) וזה הדבר אשר תעשו כל זכר וכל אשה יודעת משכב זכר תחרימו, הנה בחרם ובהריגה צוו בביאור ובהצלת הבתולות לא אמרו כלל כדי שלא יעברו על שבועתם, אבל אנשי החיל לקחו הדבר מדיוק דבריהם וחמלו על הבתולות כיון שאינם זכרים ולא ידעו משכב זכר. והנה אופן הכרת הבתולה כבר זכרו חז"ל (יבמות פ"ו ס' ע"ב) שהיו מושיבין אותן על פי חבית של יין, אם היתה בתולה לא היה ריח היין נדף בפיה ואם היתה בעולה היה ריחה נודף, אמנם בבנות מדין היו מעבירים אותן לפני הציץ. והנראה כפי הפשט שהיה הדבר תלוי בעיניהם, שהנערות שיראו אליהם בתולות היו חומלות עליהן, (יב) וכאשר הביאום אל העדה שילה (שהוא המוכיח שהיה שילה הבית אשר נקבצו שם כמו שאמרתי) אז (יג-יד) עדת בני ישראל שלחו לדבר שלום לבני בנימן אשר נמלטו בסלע בית רמון, והמה שבו בעת ההיא לבוא לפני העדה, ואז נתנו להם הנשים אשר החיו אנשי החיל מיבש גלעד. ואמר ולא מצאו להם כן, פירשו המפרשים שלא הספיקו להם, לפי שהיו האנשים שש מאות והבתולות ארבע מאות. וכוונתי בפירושו שלא מצאו להם אותם הבתולות ולא נתנו אותם אליהם לפי הדין, כי אם היתה השבועה שימיתו כל אשר לא יעלה אל ה' ונשיהם וטפם וכל אשר להם, אין ספק שהיו הבתולות בכלל השבועה כמו שנכללו ג"כ בתולות בני בנימן בכלל החרם, וזהו ולא מצאו להם כן, כמו (במדב' כ"ז ז') כן בנו' צלופחד דוברות, (שמות י' כ"ט) כן דברת, שהיא לשון דין ומשפט, שלא היה משפט לעשות זה לבנו' יבש גלעד, אבל עשו זה לפי שהעם נחם לבנימין כי עשה ה' פרץ בהם ומפני כן הקלו בענין הבתולות בשבועה ונתנו אותם אליהם. הנה התבארו הפסוקי' והותרו הספקות שנית ושלישית ורביעית וחמישית, אם השנית שהסכימו להחרי' אנשי יבש גלע' מארבע סבו' שזכרתי, ואם השלישית שרצו להחרים נשיהם וטפם לפי שהיו בכלל השבועה, ולפי שהושוו בענשם לעונש בני בנימן שעשו להם גם כן ככה, ואם הבתולות שהצלו לא היה משורת הדין כי אם לצורך בני בנימן, ולרביעית תהיה התשובה ששבועת ישראל שלא יתנו נשים לבני בנימן הוא קודם המלחמה כמו שזכרתי, וישראל התחרטו מהדבר ולכן בקשו דרכים לתת להם נשים לשלא ישמט שבט מישראל, והנה בתתם להם בנות יבש גלעד לא עברו על השבועה, לפי שהם נשבעו במצפה איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה וא"כ לא נכללו בשבוע' בנות יבש גלעד שלא היו שמה, וגם ישראל לא נשבעו כי אם שלא יתן איש בתו לא שלא יתנו בת איש אחר, ולחמשית פירשתי הפסוקים באופן מקושר ומסודר:

פסוק טז

ויאמרו זקני העדה וגומ'. זכר שאמרו בני ישראל אחרי אשר בני בנימן הנמלטים היו שש מאות והיו בתולות יבש גלעד ארבע מאות א"כ מה נעש' למאתים איש הנותרים מבלי אשה, אחר אשר אין אשה משבט בנימן, (יז) ואמרו ירושת פלטה ראויה שישאר לבנימן באופן שלא ימחה שבט מישראל, ועם היות שהיו כבר ארבע מאות איש נשואי אשה (ועם זה לא ימחה השבט אע"פ שלא יהיו עוד נשים לנשארים) הנה חששו אולי ימותו מהם בלא בנים או במגפה יגפם ה', והיה ראוי מפני זה שיתרבו כל מה שאפשר, (יח) ואמרו אחרי שאנחנו לא נוכל לתת להם נשים, רוצה לומר מבנותיהם, צריך להתחכם שיקחו אותם בחזקה, (יט) וזה כי היה חג ה' בשילה אשר מצפונה לבית אל מזרחה וגו', ולא אמר הסימנין האלה על שילה כי כבר ידענו מקומו, אבל כיון להגיד שהיה חג לה' מדי שנה בשנה בשילה, וידמה שהיה חג הסכו' שהוא חג סתם הנעשה באסיף תבואות השדה, והיה מנהג לעשות מחול לנערות הבתולות מחוץ לעיר בעין הכרמים שהיה מצפונ' לביתאל מזרחה וגו', כי המחול היה באותו מקום אשר רשם באות' הסימנין להודיע שהיה נוכח סלע רמון אשר שם בני בנימן הנמלטים, כי משם באו לחטוף איש את אשתו, (כ-כא) ולזה צוו הזקנים שזכר את בני בנימן לכו וארבתם בכרמים וכאשר יצאו בנות שילה לחול יחטפו איש אשתו, (כב) והיה כי יבואו אבות' או אחיהם לריב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם, ופי' הכתוב כן הוא, שאמרו זקני העדה לנמלטים מבני בנימן שיחטפו נשים מבנות המחול, והיה כאשר יבאו אבות הנערות לריב עם הזקנים ולומר אליהם שיצאו להלחם עם בנימן שחטפו הנשים, תהיה תשובתם אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו, ורוצה לומר מה תריבון בנו חנונו ורחמו עלינו בעבורם שלא תלחמו בנו, וזכר שלא היה ראוי שיתרעמו מזה כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה, כלומ' למה תריבון עמנו? האם היינו אנחנו בני בנימן שחטפו נשים? הנה באמת אנחנו הזקנים לא לקחנו איש אשתו במלחמה לשתריבו עמנו, וגם אין לכם להתרע' מזה כי לא אתם נתת' להם, רוצה לומר למה תתרעמו על בנותיכם? כי הם נשואות כראוי, ואם היה התרעומת מפני השבועה? לא אתם נתתם להם שלכעת תאשמו, כי הם לקחום בחזקה. וגם אפשר לפרש חנונו אותם, רוצה לומר על בני בנימן, רחמו עליהם שלקחו בנותיכ' לנשים מבלי שנתתם להם נכסים וממון עמהן, כי אנחנו לא לקחנו איש אשתו במלחמה אבל נשאנו אותן בנכסים וממון שנתנו עמהן אביהן לנו, ואתם אם תאמרו שהדבר אליכם בזיון וקצף כשנשאתם בנותיכם ולא נתתם להן כלל, אין בזה אשם, כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו, ואם

כן נמשך אליכם התועלת מבלי האשמה, ויהיה אותם כמו הם, רוצה לומר חנונו ורחמו עליהם: וזכרו חז"ל (תענית פ"ד ל' ע"א) כי אחר כן התירו בני ישראל הנדר לבוא שבט בנימן בקהל ה' ולתת להם נשים, ומצאו להם היתר שאמרו איש ממנו ולא מבנינו, כי בזה המאמר לא נכללו בניהם אשר יקומו אחריהם (כג) וספר הכתוב שעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם (רוצה לומר מספר הנותרים מבלי אשה) ושבו לארצם, וישראל הלכו לנחלתם:

פסוק כד

(כד-כה) והנה אמר בסוף הדברים בימים ההם אין מלך בישראל וגומ' לדעת המפרשים להקדמת ספר שמואל, שלא היה להם מלך ושופט והקים האל יתברך שופט ישר ונאמן שמואל הנביא, וכוונתי שנזכרו בספורים שעברו ארבעה פעמים בימים ההם אין מלך בישראל, אחד לענין פסל מיכה, השני לענין בני דן שהלכו לקחת לישה, השלישי לענין פלגש בגבעה שנתקבצו בני ישראל ונלחמו אלה על אלה, הרביעי זה הנזכר בסוף הספר ובא על ענין יבש גלעד שהחרימום ונתנו בתולותיהם לבני בנימן ושזקני העדה אמרו אליהם שיחטפו בנות שילה, כל זה היה הסבה לפי שלא היה מלך בישראל, כי אלו היה שם לא נעשים אותם הדברים באותו אופן הבלתי מסודר. וכבר אמרתי שכל הדברים האלה קרו בימי שמשון כאשר היה שבוי בתוך אויביו, ושלכן נזכרו אחר ספוריו קודם ספורי עלי ושמואל, וז"ש אין מלך בישראל. הנה נשלם מה שראיתי לבאר מספר שופטים כפי מה ששם אלקים בפי בזמן הלמוד עם החברים מקשיבים לקולי, והיתה התחלת (התחלת הפירוש והשלמתו) הפירו' הזה ביום ראשון לחדש כסלו, ותשלם המלאכה בחמשה ועשרים ימים בו, שנת חמשת אלפים ומאתים וארבעים וארבעה ליצירת העולם. ולך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, ברכות והודאות לשמך הגדול אשר למדתני מנעורי ועד הנה ותתן בפי טוב טעם ודעת, אליך ה' אקרא ריבה ה' את יריבי לחום את לוחמי האירה פניך על עבדך הושיעני כחסדך.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן. חזק ונתחזק: